

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: Primárního vzdělávání

Studijní program: Učitelství pro ZŠ

Studijní obor Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Prevence sociálně patologických jevů a trávení volného času dětí
na 1. stupni ZŠ v Lomnici nad Popelkou

Prevention of socially pathological phenomena and spending of free time
of children at primary school in Lomnice nad Popelkou

Diplomová práce: 08-FP-KPV- 0055

Autor:

Martina Pavelková

Podpis:

Adresa:

Slunná 358

Lomnice nad Popelkou 512 51

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Libor Novosad, Ph.D.

Konzultant:

Počet

Stran	Grafů	obrázků	tabulek	Pramenů	Příloh
95	12	0	2	50	3

V Liberci dne: 29.11.2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum 29.11.2010

Podpis

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce, panu PhDr. Mgr. Libor Novosadovi, Ph.D., za odborné vedení a ochotu při zpracování diplomové práce.

Dále děkuji pedagogickým pracovníkům ZŠ Lomnice nad Popelkou, ZŠ Stružince a ZŠ Košťálova za ochotnou spolupráci při odborném výzkumu.

PREVENCE SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ A TRÁVENÍ VOLNÉHO ČASU DĚTÍ NA 1. STUPNI ZŠ V LOMNICI NAD POPELKOU

Martina Pavelková DP-2010 Vedoucí DP: PhDr. Mgr. Libor Novosad, Ph.D.

Anotace: Diplomová práce se zabývá tématem prevence sociálně patologických jevů na základní škole. V první, teoretické části jsou charakterizovány jednotlivé sociálně patologické jevy, se kterými se žáci setkávají ve školním i rodinném prostředí. Dále je zde věnována pozornost poruchám chování, agresi a agresivitě. Práce pojednává též o příčinách vzniku těchto jevů a o jejich prevenci.

Druhá, praktická část je zaměřena na trávení volného času dětí na prvním stupni Základní školy v Lomnici nad Popelkou a okolí, na volnočasová zařízení, která zprostředkovávají aktivity pro děti a která slouží jako nástroj prevence. Je zde popsán a analyzován výzkum, který byl proveden na třech vybraných základních školách s různým počtem žáků – ZŠ T. G. Masaryka v Lomnici nad Popelkou, ZŠ Košťálov a ZŠ a MŠ Stružinec, který mapoval strukturu trávení volného času. Výzkum byl proveden formou dotazníku žákům a pro zjištění zájmu rodičů o volný čas jejich dětí použit neformální rozhovor.

Klíčová slova: Sociálně patologické jevy, Prevence, Škola, Rodina, Porucha chování, Volný čas

PREVENTION OF SOCIALLY PATHOLOGICAL PHENOMENA AND SPENDING OF FREE TIME OF CHILDREN AT PRIMARY SCHOOL IN LOMNICE NAD POPELKOU

Summary: This diploma essay deals with a topic of prevention of social pathological phenomena at primary schools. Component social pathological phenomena which pupils encounter at schools or in their family background are characterized in the first, theoretical part. Attention is devoted to defects in behaviour, aggression and aggressivity. The work also deals with reasons how this phenomena develop and their prevention.

The other, practical part is focused on how children at primary school in Lomnice nad Popelkou and its surroundings spend their free time. Free time institutions which offer activities for children and serve as a tool of prevention are mentioned here. A research which was carried out at three primary schools with a different number of pupils (Primary school TGM in Lomnice nad Popelkou, Primary school in Košťálov and Primary school in Stružinec) and which mapped a structure of spending free time is described and displayed in this work. The research was im-

plemented in a form of a questionnaire for pupils and as an informal interview with parents to find out their interest in how their children spend their free time.

Key words: Pathological phenomena, Prevention, School, Family, Defects in behaviour

DIE PRÄVENTION VON SOZIAL PATOLOGISCHEN ERSCHEINUNGEN UND DAS FREIZEITVERBRIENGEN DER KINDER AUF DER ERSTEN STUFE DER GRUNDSCHULE IN LOMNICE NAD POPELKOU

Annotation: Thema der Diplomarbeit ist Prävention der sozial-pathologischen Erscheinung an der Grundschule. In dem ersten teoretischen Teil sind einzelne sozial – pathologische Erscheinungen charakterisiert. Erscheinungen aus der Schulumgebung, Familienumgebung, Benehmenschädigungen, Aggression und Aggressivität. Die Arbeit beschreibt Ursachen der Entstehung dieser Erscheinungen und ihre Prävention.

In dem zweiten praktischen Teil ist das Verbringen der Freizeit der Kinder ab der ersten bis der fünften Klasse der Grundschule in der Stadt Lomnice nad Popelkou und ihrer Umgebung beschrieben. Verbringen der Freizeit in den Freizeitzentren, die Aktivitäten für Kinder organisieren und damit wie Instrument der Prävention dienen. In der Arbeit ist die Forschung der Freizeitverbringen - Struktur geschrieben und gebildet. Fragebogen wurde von den Kindern aus drei Grundschulen mit verschiedener Schülerzahl beantwortet: Grundschule T. G. Masaryka Lomnice nad Popelkou, Grundschule Košťálov und Grundschule in Stružinec. Interesse der Eltern für Freizeit-Verbringen ihrer Kinder wurde in unformales Gespräch festgestellt.

Schlüsselwörter: Sozial-pathologischen Erscheinung, Prävention, Schulumgebung, Familienumgebung, Benehmenschädigungen, Freizeit

ÚVOD.....	12
1 SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JEVY U DĚTÍ	13
1.1 PŘÍČINY SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ.....	13
1.1.1 Rodina.....	14
1.1.2 Příčiny selhávání rodiny ve výchově	14
1.1.3 Funkce rodiny	15
1.2 VZTAH SUBJEKT VS. OBJEKT, POVAHA A DŮSLEDKY SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ.....	16
1.3 SOCIÁLNÍ PATOLOGIE	16
1.4 TYPOLOGIE VYBRANÝCH SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ	17
1.4.1 Šikana	17
1.4.2 Lži, bájevé lhaní	22
1.4.3 Krádeže.....	22
1.4.4 Útěky a toulání.....	23
1.4.5 Záškoláctví.....	24
1.4.6 Vandalismus	25
1.4.7 Žhářství.....	25
1.4.8 Sebepoškozování	25
1.5 DELIKVENCE	26
2 PORUCHY CHOVÁNÍ A JEJICH TŘÍDĚNÍ	27
2.1 DIAGNOSTICKÁ KRITÉRIA	28
2.2 PŘÍČINY PORUCH CHOVÁNÍ.....	29
2.2.1 Psychologicky podmíněné poruchy chování.....	30
2.2.2 Poruchy podmíněné rodinným prostředím.....	31
3 AGRESE A AGRESIVITA	32
3.1 DEFINOVÁNÍ AGRESE A AGRESIVITY	32

3.2	TEORIE VZNIKU AGRESE	32
3.3	AGRESIVNÍ CHOVÁNÍ	34
3.4	PŘÍČINY AGRESIVITY	34
3.5	DRUHY A FORMY AGRESIVITY	35
4	PROBLEMATIKA ZÁVISLOSTÍ	37
4.1	DROGOVÁ ZÁVISLOST	37
4.1.1	Droga	38
4.1.2	Příčiny užívání drog.....	38
4.1.3	Dělení drog	38
4.2	ZÁVISLOST NA ALKOHOLU	39
4.3	ZÁVISLOST NA NIKOTINU	40
4.4	PATOLOGICKÉ HRÁČSTVÍ – GAMBLING	40
4.5	SYNDROM ZÁVISLOSTI	41
4.6	ODVYKACÍ STAV	42
5	PROBLEMATIKA PREVENCE SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ.....	43
5.1	TYPY PREVENCE	43
5.2	CÍLE A STRATEGIE PREVENCE	44
5.3	ZÁSADY EFEKTIVNÍHO PREVENTIVNÍHO PŮSOBENÍ NA ZŠ	45
5.4	KRITÉRIA PREVENTIVNÍHO PŮSOBENÍ VE ŠKOLÁCH	47
5.4.1	Jak posílit zdravé sebevědomí dítěte.....	49
5.4.2	Jak přistupovat k dítěti.....	49
5.4.3	Pravidla podporující zdravé vztahy	51
5.4.4	Jak si získat důvěru dítěte	51
5.4.5	Zařízení zaměřená na prevenci sociálně patologických jevů	52

5.5	VOLNÝ ČAS.....	57
5.5.1	Volný čas dětí a rodina	58
5.6	ZAŘÍZENÍ VOLNÉHO ČASU V LOMNICI NAD POPELKOU	60
5.6.1	Dům dětí a mládeže „Sluníčko“	60
5.6.2	Sdružení Lokacer	63
5.6.3	Centrum AMAVET	63
5.6.4	Junák - svaz skautů a skautek ČR, středisko Pramen Lomnice nad Popelkou.....	64
5.6.5	Sportovní zařízení	64
5.7	CHARAKTERISTIKA ŠKOLY A REGIONU	65
5.7.1	O Lomnici nad Popelkou	65
5.7.2	Základní škola T. G. Masaryka.....	65
5.7.3	Základní škola Košťálov.....	71
5.7.4	ZŠ a MŠ Stružinec	72
5.8	VOLNOČASOVÉ AKTIVITY JAKO NÁSTROJ PREVENCE	72
6	VLASTNÍ VÝZKUM	74
6.1	CÍLE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ A HYPOTÉZY VÝZKUMU	74
6.1.1	Popis zkoumaného souboru	74
6.1.2	Metody výzkumu.	74
6.1.3	Sběr dat	74
6.1.4	Neformální rozhovor s rodiči.....	75
6.2	VYHODNOCENÍ ZJIŠTĚNÝCH SKUTEČNOSTÍ A SOUVISLOSTÍ	75
6.2.1	Volnočasové aktivity	76
6.2.2	Čas využitý pro své zájmy	78
6.2.3	Dostatek času pro své zájmy	79
6.2.4	Kroužky ve volném čase.....	79
6.2.5	Návštěvy knihovny	81
6.2.6	Sportování žáků	81
6.2.7	Dostupnost sportovišť	82
6.2.8	Trávení volného času s rodiči	82
7	ZÁVĚR.....	84

LITERATURA	86
-------------------------	-----------

PŘÍLOHY:	91
-----------------------	-----------

Příloha č. 1	91
--------------------	----

- Hry zaměřené na zvýšení koncentrace a uvolnění 91
- Hry snižující neklid a vzrušení: 91
- Hry ke zklidnění a vnímání 92
- Kimovy hry..... 92
- Hry ke zvýšení pozornosti a k přemýšlení..... 92

Informační leták pro rodiče příloha č. 2	93
---	-----------

Dotazník volnočasových aktivit pro žáky -příloha č. 3	94
--	-----------

Úvod

*Chceš-li přinést pořádek do země,
musíš jej nejdříve nastolit v oblastech,
chceš-li jej přinést do oblastí,
musíš jej nejdříve vytvořit ve městech,
chceš-li přinést pořádek do měst,
musíš jej nejdříve vytvořit v rodinách,
chceš-li přinést pořádek do rodin,
vytvoř jej ve své vlastní rodině,
chceš-li jej vytvořit ve vlastní rodině,
musíš jej udělat napřed v sobě samém.*
(Čínské mudrosloví)

V současné době dochází k nárůstu, vzniku nových forem a zviditelnění sociálně patologických jevů ve společnosti zejména mezi dětmi a mládeží. Předmětem této práce jsou vybrané, ve společnosti negativně vnímané a hodnocené jevy, souhrnně označované jako sociální patologie. V jednotlivých částech této práce je pojednáno o příčinách konkrétního sociálně patologického jevu a jeho důsledcích pro jedince, okolí a celou společnost. Dále je probírána problematika prevence a možnosti řešení jevů. Sociálně patologické jevy (SPJ) jsou společností hodnoceny jako nežádoucí dokonce až nepřijatelné, ohrožující společenský vývoj z hlediska morálky a mravnosti. Jako návod pro řešení problematiky SPJ je k dispozici řada vysoce odborných publikací, které jsou používány i při zpracování této diplomové práce. Tato práce by mohla být pomůckou pro vychovatele, sociální pracovníky, ale i pro běžnou veřejnost, zejména pro rodiče žáků základních škol. Nejsou zde uvedeny, vyčerpávající informace o každém sociálně patologickém jevu, neboť tato problematika je obsáhlá, resp. jejich hlubší rozbor by přesáhl rámec této DP. Odborný text použitý v této diplomové práci je doplněn o zkušenosti z mé praxe na Základní škole v Lomnici nad Popelkou a praxe mých kolegů.

Druhá - praktická část práce je zaměřena na zjištění trávení volného času dětí na prvním stupni Základní školy v Lomnici nad Popelkou a okolí a mimoškolní činnost jako prevenci sociálně patologických jevů.

1 SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JEVY U DĚTÍ

Sociálně patologickým jevem (SPJ se netýkají jen chování!) je takové chování jedince, které je charakteristické především nezdravým životním stylem, nedodržováním nebo porušováním sociálních norem, zákonů, předpisů a etických hodnot. Je to chování a jednání, které vede k poškozování zdraví jedince, prostředí, ve kterém žije a pracuje, a ve svém důsledku pak k individuálním, skupinovým či celospolečenským poruchám a deformacím. Sociálně patologický jev není nahodilý, ale má svou genezi, dynamiku, příčiny, důsledky a vztahuje se k mnoha prvkům prostředí, ve kterém vznikl – nelze jej tedy od prostředí oddělovat a pokoušet se jej samostatně řešit – takový postup by byl kontraproduktivní a neefektivní.

Pojmy jako kriminalita, násilí, alkoholismus, xenofobie a řada dalších se dostaly do našeho slovníku a rychle v něm zdomácněly. O tom, že jsou stále aktuálnější, se můžete přesvědčit jak na stránkách denního tisku a v ostatních médiích, tak i ve svém bezprostředním okolí.

Uvažovali jste někdy, co tyto jevy spojuje? Ve většině společností byly a jsou chápány převážně jako negativní, škodlivé a nebezpečné jak pro jedince, tak i pro celou společnost. Jejich výskyt signalizuje mimo jiné i řadu negativních sociálních důsledků.

Pro účinnost práce při řešení sociálně patologických jevů je nezbytná znalost zdrojů a příčin, které vedou k jejich vzniku a rozvoji. Problematika zdrojů a příčin se úzce dotýká jak možností práce s nositeli patologických vzorců chování, tak i zcela pochopitelně výběru metod a postupů pro prevenci, působení a ovlivňování těchto osob. Proto je samozřejmě z hlediska práce psychologů, etopedů a dalších terapeutů také důležitá znalost vlastností, které jsou pro tyto jedince typické. (FIŠER, ŠKODA, 2009, s. 27)

1.1 PŘÍČINY SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ

Nárůst řady negativních jevů a nežádoucího chování v průběhu posledních let vede k zamyšlení, proč k tomu došlo.

Příčin je pochopitelně celá řada ale výzkum ukazuje, že výskyt negativních jevů souvisí především se sociálním prostředím. Už ve středověku se vědělo, že „prostředí, ve kterém se člověk zdržuje většinu dne, určuje jeho charakter“ (Antifones). Psychologové a sociologové se shodují v tom, že prostředí, zejména sociální, je rozhodující ve formování osobnosti jedince.

Bylo prokázáno, že se sociálně patologické jevy nejen často sdružují a prolínají, ale i vzájemně podmiňují a usnadňují svůj vznik. Nadějí je včasná a efektivní prevence, ve které má přední místo škola. Základní školy kladou při prevenci jevů důraz především na prevenci drogových závislostí. Při primární prevenci je nevy-

hnutelné uvědomit si, že děti a mládež nejsou ohrožované jen látkami, ale i dalšími patologickými závislostmi. Fyzicky, psychicky i sociálně zdravé děti ohrožují automaty, počítače a internet, neadekvátní používání mobilních telefonů a skupiny osob – party.

Mezi hlavní rizikové faktory, které umožňují vznik, existenci a rozšiřování sociálně patologických jevů ve společnosti, konkrétně pak mezi mládeží, řadíme negativní jevy v rodině, ve škole, nevhodný způsob využívání volného času dětmi a mládeží, závadové jevy ve společnosti a nedostatečnou ochranu mládeže před takovými jevy. Existují i základní individuální příčiny sociálně patologických jevů. Do této kategorie řadíme psychické zvláštnosti podmíněné věkem, odmítání autorit, individuální zvláštnosti podmíněné geneticky, chorobou nebo duševní poruchou, poruchy socializace jako výsledek závadového blízkého sociálního prostředí včetně závadového skupinového působení (např. part). (MAREŠOVÁ, 1997, s. 153)

1.1.1 Rodina

Na vytváření hodnotového systému i na jeho uplatnění v životě jedince, na názory jedince a na utváření jeho postojů má bezpochybně vliv rodina. Rodina je též místem primární prevence téměř veškeré sociální patologie. (MAREŠOVÁ, 1997, s. 153) Rodina jako sociální skupina je určitým modelem společnosti, prostřednictvím kterého se dítě učí a usiluje o další vrůstání do okolních společenských podmínek. Z různorodosti funkcí rodiny vyplývá i řada možných pochybení, která mohou spočívat v nejrůznějších příčinách, např. osobnostních, společenských, sociálních. Tyto podmínky mohou zásadně ovlivňovat její základní poslání. Mezi nejzásadnější problémy v celosvětovém měřítku patří rozvodovost, také se zvyšuje počet neúplných rodin a počet dětí žijících pouze s jedním rodičem.

1.1.2 Příčiny selhávání rodiny ve výchově

Rodina je tradičně považována za hlavního činitele, jenž svým selháváním umožňuje dětem kriminální chování. (MATOUŠEK, 2000. s. 344) O patologii se v rodinné výchově mluví tehdy, jestliže se v ní vyskytnou nezdravé prvky, pokud rodina není schopna připravit děti na přijetí některé role a pokud se v ní nevyvíjí vyrovnaná a psychicky odolná osobnost. Mnohé patologické jevy jsou v rodině podmíněny společenskými změnami a z toho vyplývajícími změnami rodičovských dispozic a rolí. J. Dunovský rozdělil rodiny podle toho, jak vykonávají své funkce na: rodiny funkční, které zajišťují prospěch dítěte; rodiny problémové, které neplní funkce, ale fungují a neohrožují dítě; rodiny dysfunkční, které trpí vážnějšími poruchami a ohrožují vývoj dítěte; rodiny afunkční, které přestávají plnit svůj účel a ohrožují existenci dítěte.

Existuje celá řada příčin selhávání rodiny ve výchově. Dunovský je rozdělil do tří skupin:

- **Rodiče se nemohou starat o dítě** – příčinou jsou různé přírodní katastrofy, ekonomické problémy, narušené fungování společnosti (války, hladomor), dále sem může patřit i závažné zdravotní problémy nebo smrt rodiče.
- **Rodiče se nedovedou starat o dítě** – příčiny jsou vždy vnitřní, rodiče bývají nezralí nebo ještě velmi mladí, k této situaci dochází i v rodině, ve které se narodí handicapované dítě a vyžaduje zvláštní péči.
- **Rodiče se nechtějí starat o dítě** – zde mluvíme o tzv. sociálním osiření, kdy dítě má rodiče biologické, ale ti o něj nemají zájem. Hlavní příčinou je maladaptivní, dysharmonicky vyvinutá nebo psychopatická osobnost rodiče. Pro specifikaci patologických rysů v rodinné výchově je třeba vycházet z diagnostiky poruch chování v porovnání s jejím charakterem, tedy ve srovnání s rodinami úplnými a neúplnými.

1.1.3 Funkce rodiny

Cílem rodiny je uspokojit potřeby a požadavky každého jejího člena. Aby došlo k uspokojení těchto potřeb, musí rodina plnit alespoň základní funkce, které zabezpečují život člověka ve společnosti.

- **Biologicko - reprodukční funkce.** Tato funkce má zajišťovat reprodukci lidské populace. Ne vždy musí být spjata přímo s rodinou, je však zřejmé, že nejde jen o to přivést dítě na svět, ale také mu zajistit potřebné podmínky pro jeho život a další vývoj.
- **Sociálně - ekonomická funkce.** Rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému celé společnosti. Členové rodiny se zapojují do výrobní a nevýrobní sféry v rámci určitého povolání, ale rodina jako celek se stává především významným spotřebitelem, na němž je závislý současný trh. V rámci rodiny se pak realizuje řada rozhodnutí týkajících se využití materiálních a finančních prostředků, investic, výdajů. Přerozdělování v rámci rodiny má významný sociální charakter.
- **Sociálně – výchovná funkce.** Rodina je první sociální skupinou, která učí dítě přizpůsobovat se sociálnímu životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. Socializací v rodině rozumíme především proces působení rodiny na své členy v celém souhrnu jevů a procesů: ekonomických, sociálních, kulturních, mravních, estetických a zdravotních.

- **Citová funkce.** Stabilita v oblasti sociálně – psychologické je základní jistotou, kterou může rodina jedinci a především dítěti poskytnout. Citová funkce rodiny je tedy funkcí, kterou není schopna žádná jiná sociální instituce v uspokojivé míře naplnit. (KRAUS, POLÁČKOVÁ, 2001, s. 199)

1.2 VZTAH SUBJEKT VS. OBJEKT, POVAHA A DŮSLEDKY SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ

Subjekt sociální patologie je ten, kdo se deviantně chová nebo vykazuje deviantní charakteristiku. Jako objekt sociální patologie je možno označit to na co je projev zaměřen. Objektem mohou být sociální objekty – jedinec, sociální skupina, společnost, národ, etnická menšina nebo fyzické objekty – majetek, některé oblasti společenského života- životní prostředí, politika, kultura a společenské hodnoty- zdraví, spravedlnost.

Důsledkem sociální patologie je dosažení či nedosažení určitého cíle, uspokojení či neuspokojení potřeby.

1.3 SOCIÁLNÍ PATOLOGIE

Sociální patologie = z řeckého pathos = utrpení, logos = slovo, nauka. Sociální patologie je podle Hartla „zastaralý výraz pro odvětví sociologie, které se zabývá podmínkami a průběhem abnormálních sociálních procesů“. Vláda vypracovala „Koncepci státní politiky ve vztahu k mladé generaci v České republice od roku 2002“. Cílem této koncepce je minimalizovat příčiny vzniku sociálně patologických jevů i jejich dopadu na děti a mládež. Za mladou generaci se považují osoby ve věku do 26 let. Za dítě je považována osoba ve věku do 18 let, za mladistvého považujeme jedince v rozmezí od 15 do 18 let a za mládež osoby ve věku od 18 do 26 let.

Termín sociální patologie bývá chápán především ve dvojím smyslu. Jednak jím bývá označován vědní obor, který se zabývá studiem sociálně patologických jevů. V dalším významu bývá užíván jako shrnující pojem pro nezdravé, obecně nežádoucí společenské jevy tzn. společensky nebezpečné (porušující právní normy) negativně sankciované formy deviantního chování.

Studiem tzv. patologických jevů se zabývá řada oborů podle svého specifického hlediska. Mnohé sociálně patologické jevy mají spíše individuální charakter a dopad, zčásti bychom mohli mluvit o chorobách či poruchách (alkoholismus, sebevražednost). V jejich hromadných projevech je však rovněž řadíme do statistik sociální patologie nebo sociální problémovosti.

Do sociologie zavedl pojem sociální patologie Herbert Spenser, hledající paralelu mezi patologií sociální a biologickou, mezi biologickým a společenským organismem.

1.4 TYPOLOGIE VYBRANÝCH SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ

1.4.1 Šikana

Vzhledem k tomu, že v současné době jsou projevy šikany čím dál častější již u dětí na základní škole, bude této kapitole věnována větší pozornost. Úvodem je třeba vysvětlit, co šikana vlastně je. Šikana je nemoc. Nemoc toho, kdo šikanuje. Jedná se o patologické chování. Většina projevů šikany naplňuje skutkovou podstatu trestných činů. Důležitým znakem šikany je nepoměr sil mezi agresorem a obětí. U šikany je typickým znakem samoučelnost převahy agresora nad obětí. To odlišuje šikanu od běžných „chlapeckých šarvátek“ mezi spolužáky. Pojem šikana zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první u nás před listopadem 1989 veřejně promluvil o tom, o čem mnozí věděli, ale mlčeli, protože to bylo tabu.

V současné době se stále častěji píše a mluví o šikaně mezi školními dětmi. Šikana ve škole je jistě stejně stará jako škola sama. Děti by nebyly dětmi, kdyby silnější nikdy neubližovali slabším. Ve starých internátních školách britského impéria bývala šikana častá a tuhá. Mladší chlapci tam bývali podřizeni starším, museli jim posluhovat a bývali ponižováni, bití i jinak trýzněni.

Boj proti šikaně je jen jedním z řady úkolů, které škola má při výchově dětí. Když se dozvíme o konkrétním případě šikany, prvním pravidlem je zachovat klid. Rozčilená reakce učitele může agresorům poskytnout dodatečnou vítanou zábavu a zlepšit jejich pozici, zvýšit sympatie a prestiž, které mají u ostatních dětí. Výraz hněvu a odsouzení je na místě, musí však mít formu, která děti přesvědčí a navodí u nich stejnou emoci.

Každý vážnější případ šikany oznámí třídní učitel řediteli školy. Zkušený ředitel ví, že příčinou nemusí být neschopnost učitele, a využije případ jako příležitost k posílení autority třídního učitele. Takřka za každou cenu se snažíme uchránit oběť před dalším hrubým násilím i psychickým trýzněním, v krajním případě i tak, že ji na několik dní zbavíme školní docházky, abychom získali čas záležitost vyřešit. Na druhé straně nejsou na místě projevy přehnaného soucitu.

Rodiče by si u svých dětí měli všimnout nejrozumnějších projevů, které by mohly být známkou šikany. Jsou to změny chování a nálady dítěte, bolesti břicha ráno před cestou do školy, stálý nedostatek peněz, potřhané oblečení, poničené pomůcky, dítě domů chodí hladové a vyděšené. Každý z těchto signálů by měl vzbudit u rodičů podezření, že by mohlo jít o šikanu.

Ideální je, pokud se dítě se svým trápením rodičům svěří. V takové chvíli je velmi důležité, aby jej vyslechli a věřili mu, aby ho také podpořili a dali mu najevo, že jej mají rádi. Měli by ho pochválit, povzbudit, přesvědčit ho, že mu chtějí pomoci. Jsou v tuto chvíli jeho nadějí a nesmí zklamat. Měli by poskytnout dítěti veškerou podporu. Žádné rodiče nemůže útok na jejich potomka nechat chladnými. (ŘÍČAN P., 1995, s. 16 - 18)

Co by tedy měli rodiče přesně udělat?

- Zjistit od dítěte dopodrobna, co se stalo, kdy se to stalo a kde. Vyptat se, kdo všechno byl situaci přítomen. Je důležité, aby rozhovor s dítětem probíhal v atmosféře důvěry a podpory.
- Poskytnout dítěti veškerou ochranu (např. při cestě do školy a ze školy, i za cenu, že se budou uvolňovat z práce)
- Poskytnout dítěti dostatek péče, více s ním komunikovat, věnovat se mu ve volném čase, odjet na chatu, chalupu či k prarodičům.
- Nemají-li jistotu, že dítě nebude ohroženo během pobytu ve škole, ponechají dítě doma, ale pozor – musí zvážit, zda v jeho situaci může být samo.
- Znovu ubezpečovat dítě, že udělalo dobře, že jim vše sdělilo, mluvit s ním více než dříve.
- Zhodnotit a to velice kriticky, co mohlo vyvolat stav, který skončil šikanou. Neobviňovat pouze školu.
- Hledat, jak dítěti dále pomoci prostřednictvím příslušného odborníka.

Pokud rodiče zjistí, že dítě je ve škole šikanováno, musí navštívit školu. Nejlépe oba dva rodiče, nebo jeden rodič a někdo, kdo ho může podpořit. Každý má právo vzít si k úřednímu jednání další osobu. Podle zjištění rodiče rozhodnou, zda budou informovat třídního učitele nebo rovnou ředitele školy. Musí předat informace, které mají k dispozici a žádat odpověď, zda je škola schopna poskytnout kvalifikovanou odbornou pomoc.

Dochází-li k šikanování dětí v průběhu vyučování, před ním i po něm a to ve škole, v jejím blízkém okolí, při činnostech organizovaných školou, nese škola plnou odpovědnost se všemi důsledky. Má-li škola právní subjektivitu, nese odpovědnost škola, v opačném případě zřizovatel školy. Odpovědnost ředitele školy nebo pedagoga tím samozřejmě není vyloučena a zaměstnanec školy může být postižen pracovněprávně.

Rodiče by neměli litovat času ani peněz na to, aby zamezili ohrožení svého dítěte šikanou. Měli by jednat klidně, věcně, bez emocí, být však důslední a nedopustit neodbornost a polovičaté řešení. Při jednání ve škole věnovat pozornost tomu, jak škola bude postupovat při vyšetřování.

Rodiče agresorů se zpravidla vůbec nedovědí, že jejich dítě šikanuje jiné děti, protože se s tím doma zřídka kdy pochlubí. Jestliže je škola informuje o takovém prohřešku, bývá to pro ně někdy příležitost k tomu, aby dítě „nelítostně seřezali“, což ovšem agresivitu spíše podpoří, než oslabí. Mohou však také chování dítěte naopak uvítat jako projev ostrých loktů, se kterými se ve světě neztratí.

Rodiče pachatele šikanování nemusejí být zcela beztrestní. Trestní zákon stanoví odpovědnost rodičů, kteří zanedbávají výchovu dětí. Podle trestného činu ohrožování mravní výchovy byla již odsouzena celá řada rodičů, kterým nevadilo, že jejich děti tráví večery a noci mimo domov a dopouštějí se přitom protispolečenských a asociálních jednání. Trestného činu ohrožování mravní výchovy mládeže se dopouští i člověk, který vydá, byť z nedbalosti, osobu mladší než 18 let nebezpečí zpustnutí tím, že jí umožní vést zahálčivý nebo nemravný život.

Škoda, která může dítěti vzniknout v důsledku šikanování, může mít nejrůznější charakter, počínaje majetkovou újmou (roztrhané nebo poničené oděvy, učební pomůcky) až po způsobení fyzické či psychické újmy.

Na školském zařízení proto může rodič nebo zákonný zástupce šikanovaného dítěte požadovat náhradu škody, a to jak škody na věcech, tak i na zdraví. Pokud by dítě nemohlo v důsledku újmy docházet do školy, samozřejmě by školské zařízení neslo odpovědnost i za škody, které vznikly jeho rodičům, např. v důsledku uvolnění ze zaměstnání, zajištění hlídání dítěte atd. (ŘÍČAN P., 1995, s. 54-70)

Kam se obrátit pro pomoc:

- Pedagogicko-psychologická poradna
- Linka bezpečí 800 155 555 – Linku bezpečí provozuje Nadace Naše dítě. Hovor je bezplatný, služba nepřetržitá.
- Policie ČR 158
- Rodičovská linka 283 852 222
- Tísňové volání z mobilního telefonu 112
- Občanské sdružení proti šikaně – vzniklo z iniciativy rodičů dětí postižených šikanou. Narazili totiž při hledání pomoci na bariéru nezájmu, nepochopení a arogance. Sdružení má za cíl nejen pomoci v jednotlivých případech ostatním postiženým, ale usiluje i o celkovou změnu přístupu k problematice šikany a postoje institucí k jejímu řešení. Spolupracuje s odborníky na problematiku

šikanování v oblasti pedagogicko-psychologické a právní. (KOLÁŘ M., 2001, s. 203)

Novodobý fenomén šikany

Doba a životní tempo, jde pořád vpřed. A netýká se to jen pokroku a životní úrovně, ale s rozvíjejícími se technologiemi se zdokonalují kromě vědy, techniky a lidského poznání také způsoby pro člověka bohužel taky typické. A to jsou různé způsoby nevhodného, nehumánního, neetického či až nebezpečného chování. Stinná stránka lidské povahy je obvykle společenskými pravidly a normami potlačena a upravena, takže jsme více-méně schopni vtěsnat své „temné já“ do relativně ukázněných kolejí.

S rozvíjejícími se technologiemi však přicházejí rizika. Za anonymitou se skrývají ohromné možnosti. Již žáci ve škole vědí, že být anonymní je výhoda. Když někdo ve třídě rozbije okno a učitelka pátrá, kdo to udělal, třída mlčí. Viník je skryt v davu a potrestání celého davu není možné. Provinilec si tak hová v slastné záštitě davu, skupiny a ví, že mu poskytuje potřebnou dávku anonymity, která jej chrání před dopadením a trestem. Podobně je to u všech výtržností, skupinových napadení apod. Internet takovouto anonymitu poskytuje také. Tak proč se za ní neschovat?

Z „obyčejného“ šikanování, v dobách, kdy se nám o internetu mohlo jen zdát, se v dnešní době stává ze šikanování technická libůstka. Děti na základní škole už dávno vědí co je to software, http, doména, skype, ICQ, vědí, jak na webový prostor umístit různé fotografie, pořízené videa ze svého mobilního telefonu a to zdaleka není vše. Šikanování se tak může posunout na mnohem vyšší úroveň. Právě používání internetu, interaktivních a digitálních technologií, mobilních telefonů se stává prostředkem šikany, trápení, vyhrožování, obtěžování, ponižování, zesměšňování, které je namířeno na dítě, školáka či teenagera obvykle stejně starým šikanovatelem. Ne vůbec malé procento obětí takovéto šikany končí s vážnými psychickými problémy, volá na různé linky důvěry a co hůř, značná část tak dospěje až do extrému, kdy si pod tíhou šikany a psychických problémů neváhá sáhnout na život.

Jaké podoby může mít kyberšikana? Různé. Dítě může být vylučováno ze skupiny spolužáků jen proto, že nevlastní mobilní telefon nebo že je zastaralý a proto je na posměch. Nejde s dobou a jeho mobilní telefon nemá různé doplňky, neví co je to i-Pod. Kde jsou ty časy, kdy si děti porovnávali školní pouzdra a penály nebo tašky? Samotný telefon nemusí být pouze předmětem šikany, ale též nástrojem šikany. Své oběti jsou takovýmto způsobem zasílány textové zprávy s obsahem, který oběť trápí, tyranizuje, obtěžuje, ponižuje, vyhrožuje a tak dále. Do kyberšikany taky můžeme zařadit anonymitu šikanovatele. Když oběť neustále dostává nepříjemné správy (na mobil, e-mail, nebo i přes různé vzkazy a lístečky,

ICQ, skype, facebook atd.), nemusí být jasné, kdo je odesílá. Tíživost situace to pak ještě zhoršuje a oběť je zcela bezbranná, protože se neumí bránit a navíc – neví, proti komu se má bránit. Dále sem můžeme zařadit kradení hesel, zneužívání e-mailových a jiných účtů, tzv. blogování (zveřejňování informací o oběti, které mají intimní nebo pro oběť choulostivý charakter) a to prostřednictvím tzv. blogů, zveřejňování klamlivých a lživých údajů o oběti, zveřejňování různých zesměšňujících obrázků, fotografií nebo videí na webový prostor nebo prostřednictvím telefonu, kde je oběť karikována či zesměšňována.

Novým fenoménem je tzv. „hlasování“, které probíhá přes internetový prostor, kde zúčastnění hlasují o tom, „kdo je největší hlupák, kdo má nejtlustší stehna, koho nechceme mít ve třídě, koho by si zachránil jako posledního, kdyby hořela škola“ apod. Být „výhercem“ v takovémto hlasování je pak tématem příštího dne a týdne ve třídě a oběť je terčem posměchu (přímého nebo nepřímého). K těmto typům šikany ještě můžeme přidat zasílání různých pornografických materiálů přes internet, zasílání různých internetových virů a kódů, interaktivní hraní počítačových her přes internet, kde šikanovatel svoji oběť různě trápí, nedovolují ji hrát, vstoupit do hry, neumožní jí kybernetický přístup atd..

Tím, že kyber-šikana má množství podob, tak i způsobů, jak se proti nim bránit je několik a podle povahy a typu šikany je dobré přizpůsobit obranní strategii. Vždy je dobré si jakýkoli materiál, který oběť poškozuje uložit. Oběť by si měla všechny „esemesky“ nechat a uložit, všechny e-maily a důkazný materiál uložit, vytisknout případně jinak uchovat, což poskytne důkaz a v případě odhalení šikanovatele (přes IP adresu, telefonní číslo atd.) je to cenným důkazným materiálem. Taky však může pomoci změnit si svoji virtuální identitu, změnit si e-mail, SIM kartu, změnit si jméno, pod kterým na internetu oběť vystupuje. Jindy pomáhá vůbec nereagovat na projevy kyber-šikany – protože šikanovatelé čekají na jakýkoli projev a reakci, a když se jim tato nedostává, tak je to přestane bavit a svoji nekalou činnost přestanou... nebo minimálně zaměří pozornost jinač. Účinnou pomocí, jak se bránit proti kyber-šikaně je nikde neuvádět svoji skutečnou identitu, zejména své jméno, adresu, telefon a ani žádné jiné osobní a intimní údaje o sobě, či své rodině. Při jakémkoli případě kyber-šikany je dobré pokusit se vypátrat zdroj, kdo je agresor a kontaktovat poskytovatele serveru, ze kterého šikanovatel svoji oběť napadá. Důležité je vždy se svěřit rodičům či učitelům. Tito by vždy měli stát na straně oběti, aby v nich dítě cítilo plnou podporu a vědělo, že se na ně může spolehnout. Nejsou na místě vyjádření od učitele či rodiče typu „To sis asi špatně vyložil, To si určitě vymýšlíš, A opravdu je to tak? – Nemohlo se stát, že to zveličuješ?

- Při jakýchkoli potížích je dobré obrátit se na školu a její ředitelství, popřípadě různé pomáhající organizace, sdružení jako jsou linky bezpečí, e-mailové po-

radny zaměřené na pomoc dětem a obětem šikany.
(<http://www.celostnimedicina.cz>)

1.4.2 Lži, bájivé lhaní

Je potřeba vždy hodnotit ve vztahu k vývojové úrovni dítěte. Rozlišujeme tři druhy lží:

- **Konfabulace** (smyšlenka) normální jev u dětí předškolního věku, vzniká zá-měnou vzpomínek nebo fantazijními představami. V podstatě nejde o poruchu chování v pravém slova smyslu, protože chybí úmysl zkreslení reality a cíle-nost. (ŠVARCOVÁ, 2002, s.43.)
- **Lež bájivá** vymyšlení nepravdivých příběhu, kde dítě zpravidla hraje atraktivní roli. Disponovány bývají děti s hysteroidními rysy či děti určitým způsobem deprivované (kompenzují svoje potíže alespoň ve fantazii). Opět chybí vědomí nepravdy, chybí účelnost, nejde o poruchu chování, za kterou by dítě mělo být trestáno. (ŠVARCOVÁ, 2002, s.43.)
- **Pravá lež** je charakteristická vědomím nepravdivosti, je typické i sledování nějakého účelu. Je možné ji vysledovat převážně až ve školním věku, kdy lež má již jinou významovou hodnotu. Při posuzování lži je významná frekvence (jak často lže), výběr osob kterým lže, specifčnost situací, kdy lže. Lež může být obranou v zátěžové situaci, kterou dítě neumí vyřešit jinak (např. očekává trest). Lži zaměřené na poškození někoho nebo na dosažení osobního prospěchu mívají jinou motivaci. Nejde o obranou reakci, spíše bývá tato lež spojová-na s dalšími negativními projevy – egoismus, necitlivost. Jedná se již o závaž-nější odchylku s problematickou prognózou. (ŠVARCOVÁ, 2002, s.43.)

1.4.3 Krádeže

Jsou charakterizovány záměrností, mluvíme o ní tehdy, je-li dítě schopno po-chopit pojem vlastnictví a akceptovat danou normu chování (moje věc, cizí věc). Vždy je potřeba posuzovat několik kritérií:

- **Místo krádeže** pouze doma, pouze ve škole, v obchodě. Mnohdy rozhoduje i snadnost provedení a mizivé riziko.
- **Způsob krádeže** je pro posouzení závažnosti chování velmi podstatný. Neplá-nované, příležitostné krádeže mohou být výsledkem nezvládnuté aktuální po-třeby přivlastnit si nějakou věc (zejména u mladších dětí). Plánované a předem promyšlené krádeže (starší školní věk) jsou mnohem závažnější. Mohou být prováděny v partě i samostatně, prognóza je tím nepříznivější, čím je dítě

mladší. Sociální důsledky odhalených krádeží výrazně ovlivňují další situaci dítěte (komplikují, izolují, stresují, vedou až k výkonu ústavní výchovy apod.). Na řešení příčin, které vedly k jednání dítěte, bývá mnohdy pozdě (nefungující rodinné zázemí, narušený vývoj osobnosti, fixace egoistického jednání, ztráta schopnosti adaptace na běžné podmínky, atd.).

- **Cíl krádeže**

Dítě může krást pro druhé - dítě se chce prosadit, není uspokojena jeho sociální akceptace nebo nemá osvojeny potřebné sociální dovednosti.

Dítě krade pro sebe – nežádoucí aktivita získat něco, co jinak získat nemohu (třeba nemám předpoklady). Vzácně může jít i o uspokojení základních potřeb (jídlo na útěku) nebo v případech, kdy rodina selhává zásadním způsobem. Citově deprivované děti mohou mít zvýšenou potřebu hromadění věcí nebo jídla – náhražka za strádání v emoční a vztahové oblasti.

Krádež pro partu – snaha udržet si svou pozici, která souvisí se sociálními normami party, kdy může jít i o povinnou aktivitu.

1.4.4 Útěky a toulání

Jsou závažnou variantou únikového jednání především z rodinného prostředí. Rodina by měla fungovat jako zdroj bezpečí a jistoty. Útěky mohou být chronického či aktuálního charakteru, prakticky jde o adaptační selhání, příčinou mohou být jak nedostatky v osobnostním vývoji dítěte, tak v prostředí. Dítě není schopné zvládnout situaci vhodnějším, adaptačně zralejším způsobem. Existují však i útěky tzv. bez příčiny, nemotivované – zde je potřeba hledat odpověď ve spolupráci s medicínskou sférou. (VÁGNEROVÁ, 2002, s. 444)

- **Reaktivní, impulzivní útěky**

Jsou téměř vždy zkratkovitou reakcí na jinak pro dítě nezvladatelnou situaci doma či ve škole. Smyslem může být únik, ale i pomsta dospělým. Takto motivovaný útěk bývá ojedinělý a po řešení problému se neopakuje (reakce na vysvědčení a slibované následky neúspěchu).

- **Plánované a připravované útěky** – Obvykle mají základnu v dlouhodobě neřešených problémech. Mívají, na rozdíl od impulzivního útěku, přesný cíl (kam uteče, kdy, ke komu, co řekne) a nechť k návratu (např. útěk od matky k rozvedenému otci či naopak).
- **Opakované útěky.** Bývají projevem závažnější odchylky jak v chování rodiny, tak osobnosti dítěte (např. v případech nedostatečného vztahu rodičů a dítěte, při rozvrácení rodiny apod.). Diagnosticky je možné vysledovat i patologické okolnosti vývoje osobnosti dítěte – vliv dědičných záležitostí.

- **Chorobné útoky.** Jsou výrazem nějakého onemocnění, mohou mít ráz impulzivního jednání. Dítě utíká bez důvodu, takovéto projevy mohou souviset s epileptickými problémy, mohou se vyskytnout u jedinců s jiným organickým postižením mozku či u jedinců psychotických. (VÁGNEROVÁ, 2002, s. 445)
- **Toulání** je charakteristické dlouhotrvajícím opuštěním domova, většinou navazuje na útoky a záškoláctví. Sklon mívají děti s trvalejšími odchylkami ve vývoji osobnosti, děti, jejichž vývoj byl ovlivněn citovou karencí nebo děti citově chladné na základě vrozené anomální dispozice (společným rysem je nedostatečnost citové vazby k lidem). Toulají se sami či v partě (obvykle v adolescentním věku), může být propojenost s krádežemi, drogou, prostitucí. Není výjimkou pevnost řádu a určitá rituálnost. S touláním se lze setkat i u dětí s organickým postižením CNS, kde je zřejmý určitý neklid, nezdrženlivost a organicky podmíněné obtíže sebeovládání.

1.4.5 Záškoláctví

Záškoláctvím trpí nejen jedinec, který se ho dopouští, ale i celá společnost, protože jeho důsledkem jsou špatné studijní výsledky žáků, jejich horší uplatnění v životě i kriminální činnost. Míra záškoláctví je také indikátorem správné funkce vzdělávacího systému. (KYRIACOU, 2005, s. 159) Chození za školu může mít nejrůznější příčiny a formy.

Příčiny záškoláctví:

- vyhnutí se nepříjemným situacím, povinností, problémům
- navedení, napodobování, protest
- problémy se začleněním se do kolektivu
- neschopnost odpoutání se od milované osoby
- strach např. ze zkoušky, učitele, spolužáků
- averze k vyučovacím předmětům, často spojeno s nadměrnou pozorností věnovanou neúspěchu
- zesměšňování, neúcta, nepochopení (MRÁZOVÁ, 2002, s. 17)

U záškoláctví nás zajímá, zda je ojedinělé nebo soustavné, jak dlouho již trvá. Ojedinělé záškoláctví může mít jen situační charakter (např. u vyhnutí se zkoušení v daný den). Vždy je nutný pečlivý rozbor, který není možný bez získání objektivních informací a důvěry. Je nutné zjistit, zda jde o jednání individuální nebo o domluvu s partou. Program záškoláckých part může být různý. Od bezcílného záškoláctví až ke konzumaci alkoholu, drog nebo k trestné činnosti.

Změny sociálních poměrů odstranily staré příčiny záškoláctví, které spočívaly nejčastěji v sociální oblasti. V minulosti mnohé rodiny (zvláště méně majetné) omezovaly školní docházku svých dětí, protože děti musely, převážně na vesnici, pomáhat při domácích pracích apod. Dnešní důvody jsou jiné. V učebnici dětské psychiatrie se uvádí, že „záškoláctví je nejvýraznější formou odporu dítěte ke škole. Bývá spojováno s útekem dítěte z domova nebo toulkami“ (ČEPIČKA, 1981, s. 53). Nejčastěji je řazeno do asociálních poruch chování. Příčiny záškoláctví nalézáme v prostředí školy, ve vlivu rodinného prostředí a trávení volného času.

1.4.6 Vandalismus

V Encyklopedii obecné psychologie od M. Nakonečného je termín vandalismus vysvětlován jako forma agrese, projevující se ničením parků, hřbitovů, telefonních automatů, soch, automobilů atd. Vandalismus se řadí mezi nemotivované agrese. Označujeme jím takovou agresi, která nebývá s jasným materiálním či psychologickým ziskem. Sklon k vandalismu projevují často lidé společensky vykořenění, s komplexem bezmocnosti a vědomím, že je společnost odmítá. Na nárůst kriminality dětí a mladistvých má vliv celospolečenské klima, funkčnost rodiny, vedení dětí ve škole, kamarádi, naplnění jejich volného času zájmovými aktivitami atd. Mládež páchá trestnou činnost častěji se spolupachatelí a ve skupině. Mladí pachatelé často odcizují předměty, které momentálně potřebují nebo které se jim vzhledem k věku líbí. Věci získané z trestné činnosti bývají rozdělovány ve skupině. Finanční prostředky zpravidla utrácejí společně. Při dělení je patrná hierarchie a podíl na spáchané trestné činnosti.

Většina škol má ve svých preventivních programech zahrnutu i výchovu k občanství, kde se mají děti naučit vážit si práce druhých, majetku, rozhovory o vandalech ve městě, kde žijí.

1.4.7 Žhářství

Žhářství je zločin spočívající ve vědomém a úmyslném založení požáru. Odlišuje se od samovolného vzplanutí či od přírodních požárů způsobených například bleskem. Okolnosti příčin a vzniku požáru jsou předmětem vyšetřování. Ve většině zemí světa je úmyslné zakládání požáru posuzováno jako trestný čin. V některých případech se může jednat o patologický projev nějaké duševní choroby. (<http://cs.wikipedia.org>)

1.4.8 Sebepoškozování

Sebepoškozování je aktem autoagrese. Představuje chování bez vědomého a cíleného záměru zemřít, jehož důsledkem je poškození tělesné integrity znamená závažnou patologii zvláště ve věku adolescence, kdy se nejčastěji objevuje. Pokud se jedná o způsoby sebepoškozování, nejčastěji jde o řezná poranění kůže,

zápěstí, předloktí, hřbetů rukou, škrábance, vyřezávání znaků do kůže. K sebepoškození bývají používány ostré předměty např. žiletka a sklo. Další formou sebepoškození je popálení, např. cigaretou nebo zapalovačem. Motivy pro sebepoškození bývají různé. Nejčastěji to bývá pocit vzteku na sebe samého, úleva od napětí a někdy též přání zemřít. (Fišer, Škoda, 2009, s. 84)

1.5 DELIKVENCE

„Když to doma neklape, když táta umřel, když rodiče nežijí spolu nebo se rozvedli, když se otec po návratu ze šichty o kluka nestará – pak takový kluk, který ví, že na něj nikdo nečeká, že o něj nikdo nestojí, prostě vezme roha. Uteče na ulici. A tam, jakoby náhodou, potká ostatní kluky, kteří upláchlí stejně jako on. A tady začíná život v partě. Nejsou prakticky nikdy sami. Jejich skutečnou rodinou je parta. Nahrazuje jim všechno. Jejich zákonem je solidarita. Ale také síla. Každý musí ukázat, že se umí rvát.“

Guy Gilbert

V dětské delikvenci jde o jednání osob mladších patnácti let, které spáchali čin, jenž by jinak byl považován za trestný čin nebo čin, který se neslučuje s normami dané společnosti a ohrožuje mladistvého jedince v jeho sociálním vývoji. Důvodů, proč se v médiích objevuje stále více případů, ve kterých hrají hlavní roli děti a dospívající, může být několik. Od uspěchané a nevstřícné doby, ve které žijeme, přes rodinné zázemí a jeho působení na psychiku dítěte až po naprosté selhání výchovy. Bohužel není výjimkou, že si dospívající přenáší naučené vzorce chování z dětství, kdy s nimi bylo nakládáno v rozporu s jejich přirozenými potřebami. Může jít o děti zanedbávané, zneužívané, týrané – ale kolikrát jen stačí, aby se rodiče dítěti dostatečně nevěnovali ve smyslu společně tráveného času (např. dítě chodí domů, jak se mu zachce a toulá se po večerech).

Pubertou miníme období lidského života mezi 11. a 15. rokem věku. Z vlastní zkušenosti víme, že jedinec je v této době citlivější vůči vnějším faktorům v důsledku přechodu z dětství do období dospívání. Tento přechod provází velká nejistota, pocity ohrožení, hledání sebe sama a snaha začlenit se. „Ohrožením hledání smyslu vlastního života a osobnostního zaměření jsou pocity nejistoty, strach ze ztráty vlastní role a žádané pozice mezi lidmi. Hledání vlastní identity není snadné, protože všechny změny, které dospívání přináší, znamenají ztrátu dřívějších rolí, ale ještě ne jistotu nové pozice, kolísání vlastního sebevědomí a sebehodnocení, které už sice není bezvýhradně vázáno na názory jiných lidí jako v rané dětství, ale je nejisté a málo stabilní.“ (VÁGNEROVÁ, VALENTOVÁ, 1994, s. 98) .

Kriminalita dětí má rapidnější tempo vzrůstu než kriminalita mladistvých, tedy jinými slovy, děti jsou v této oblasti stále více aktivnější.

2 PORUCHY CHOVÁNÍ A JEJICH TRÍDĚNÍ

Poruchy chování jsou charakterizovány jako formy a projevy narušeného vztahu k výchově, především u sociálně narušené mládeže, ale i dalších kategorií defektní mládeže. Poruchy chování se dělí do tří skupin a to na poruchy disociální, asociální a antisociální. Nejdůležitější je rozpoznání přechodu poruchy chování do defektu či do sociálního narušení. Z hlediska speciální pedagogiky jsou poruchy chování definovány jako nápadné odchylky v chování, kdy jsou určitou dobu narušeny vztahy jedince ke společnosti. Typy a formy poruch chování zkoumají nejrozumnější vědní disciplíny, jako např. psychiatrie, patopsychologie, sociologie, právo, ale také samozřejmě speciální pedagogika.

- **Chování disociální.** Nepřiměřené, nespolečenské, avšak zvládnutelné a zvládnuté vhodnými pedagogickými postupy. Vyskytuje se nejčastěji v rodinné či školní výchově, jeho charakteristickým rysem je skutečnost, že nenabývá sociální dimenze vysvětlující pojem. Jde o drobnější výkyvy a nesoulady s běžnými zvyklostmi společenské normy, projevy často korespondují s typickými projevy některých věkových období (projevy věkových zvláštností) nebo jsou průvodním jevem u některých jiných druhů postižení (neuróz, lehkých mozkových dysfunkcí apod.). Řadíme sem kázeňské přestupky proti školnímu řádu, vzdorovitost, některé negativistické projevy, neposlušnost, odmítání kontaktu i některé lži. Při řešení těchto obtíží se uplatňují poradenské instituce, své místo zde má terapeutický přístup psychologa či speciálního pedagoga. (<http://www.ostrovzl.cz>)
- **Chování asociální.** Je již patrný rozpor se zvyklostmi společenské morálky, většinou chybí sociální cítění jedince, případně je na nízké úrovni. Je patrná odlišnost od průměru. Tím jak jedná, většinou škodí v důsledku sám sobě (např. záškoláctví, jehož neřešení vede k řadě dalších doprovodných problémů špatný prospěch, ztráta pozice u ostatních spolužáků, navazující lhaní, krádeže, kontakt se závadovými skupinami apod.). Asociální projevy mají většinou trvalejší charakter a často i vzestupný trend. Řadíme sem útěky, toulky, demonstrační sebepoškozování, toxikománii, patologické hráčství, výrazné záškoláctví, lži, krádeže a jiné. Řešení situace již vyžaduje speciálně pedagogický postup, zapojení nejen poradenského systému (včetně středisek výchovné péče), ale i řešení prostřednictvím speciálních výchovných zařízení, zdravotnických institucí a terapeutických pracovišť (<http://www.ostrovzl.cz>).
- **Chování antisociální.** Má povahu protispolečenského jednání, které poškozuje jak pro výkon ústavní či ochranné výchovy (v případě mladistvého je realizována i ve vězeňských institucích). K antisociálním projevům a jednání řadíme veškerou trestnou činnost, krádeže, loupeže, sexuální delikty, vandalství, zabití

a vraždy, výrazné násilí a agresivitu, terorismus, organizovaný zločin. Patří sem i trestná činnost, která souvisí s gamblerstvím a toxikománií. Je nutno počítat s dlouhodobější reparací, velmi pravděpodobná je recidiva, výraznou roli sehrává návrat do původního (nevhodného) prostředí. (<http://www.ostrovzl.cz>)

2.1 DIAGNOSTICKÁ KRITÉRIA

Odborníci pracují s diagnostickými kritérii podle Mezinárodní klasifikace nemocí, 10. Revize MKF, 2001.

- **Hyperkinetické poruchy.** Skupina poruch charakterizovaná raným začátkem, kombinací nadměrně aktivního, špatně ovládaného chování s výraznou nepozorností a neschopností trvale se soustředit na daný úkol. Tyto rysy chování se objevují ve všech situacích a jsou trvalé. Vznikají vždy v raném stádiu vývoje, obvykle v prvních letech života. Jejich hlavními rysy jsou chybní vytrvalosti při činnosti, sklon jedince přecházet od jedné aktivity ke druhé. Tyto nedostatky trvají po celá školní léta a někdy přetrvávají do dospělého života. Hyperkinetické děti bývají často nedbalé a impulzivní, mají sklon k úrazům a často se dostávají do nesnází, spíše však kvůli neúmyslným přestupkům než pro úmyslné porušování pravidel. U ostatních dětí nejsou oblíbené a mohou se dostávat do izolace. Dochází ke zpoždění ve vývoji motoriky a řeči. Hyperkinetické poruchy se objevují u chlapců několikrát častěji než u dívek. Běžné jsou přidružené potíže se čtením nebo jiné školní problémy. (Train, 2001, s. 185)
- **Poruchy chování.** Poruchy chování jsou charakterizovány opakujícím se obrazem disociálního, agresivního a vzdorovitého chování. Při posuzování, zda je přítomna porucha chování by se měl brát v úvahu vývojový stupeň dítěte. Příklady chování, na nichž je diagnóza založena, zahrnují nadměrné rvačky nebo tyranizování slabších, krutost k jiným lidem nebo zvířatům, závažné ničení majetku, zakládání ohně, krádeže, opakované lhaní, intenzivní výbuchy zlosti a trvalou silnou neposlušnost. (Train, 2001, s. 187)
- **Porucha opozičního vzdoru.** Tento typ poruchy chování je charakteristický výskytem u dětí ve věku do 9 či 10 let. Je přítomno výrazné vzdorovité, neposlušné, provokativní chování. Děti s touto poruchou mají často sklon vzpírat se požadavkům dospělých a úmyslně trápit druhé. Snadno ztrácejí svou duševní rovnováhu. (Train, 2001, s. 188)
- **Dětský autismus.** Jde o typ vývojové poruchy, která je definována přítomností abnormálního nebo narušeného vývoje a která se projevuje před věkem 3 let. Porucha je 3 – 4 krát častější u chlapců než u dívek. Dochází k narušení kvality komunikace. U autistických dětí se často vyskytuje řada problémů, jako je

strach, poruchy spánku a příjmu jídla, záchvatu vzteku a agrese. Dosti obvyklé je i sebezraňování. (Train, 2001, s. 189)

- **Aspergerův syndrom.** Liší se od autismu tím, že se u této poruchy nevyskytuje celkové zpoždění nebo retardace řeči ani vývoji. Většina jedinců má normální všeobecnou inteligenci, ale obvykle je značně nemotorná. Tyto abnormality většinou přetrvávají do adolescence a dospělosti. (Train, 2001. S. 191)
- **Schizofrenie.** Schizofrenní poruchy jsou obecně charakterizovány význačnými poruchami myšlení a vnímání a efektivitou, která je nepřiměřená nebo oploštělá. Nemocný má často pocit, že jeho myšlenky, pocity a činy jsou známy nebo sdíleny jinými lidmi. Mohou se rozvinout bludné interpretace, že přírodní nebo nadpřirozené síly ovlivňují pacientovo myšlení a jednání. Příznaky lze rozdělit do skupin, které se často vyskytují společně:
 - slyšení vlastních myšlenek
 - bludné vnímání
 - halucinatorní hlasy
 - vzrušenost
 - negativismus
 - výrazná apatie
 - ochuzení řeči
 - ztráta zájmu
 - nečinnost
 - ztráta vztahů k okolí

Začátek může být akutní s vážně narušeným chováním nebo plíživý s postupným rozvojem myšlenek a podivného chování. Průběh se také velmi mění. Někdy dochází k úplnému nebo téměř úplnému uzdravení. Obě pohlaví jsou přibližně stejně postižená, ale u žen bývá začátek pozdější. (Train, 2001, s. 194)

2.2 PŘÍČINY PORUCH CHOVÁNÍ

- **Vliv sociálního prostředí.** Především vliv rodiny, její modelová hodnota. Rizikovou je rodina asociálních jedinců, psychopatických osobností, rodičů s tendencí k nevhodným návykům (alkoholismus), emočně chladných a bez zájmu o své děti a jejich rozvoj, s málo vhodnou strukturou hodnot a norem.

Vliv příliš ambiciózního prostředí, kterému neodpovídá náture dítěte. Vliv školního prostředí, atmosféra, podpora pozitivních vazeb ve třídě, včasné řešení problému pedagogem (správné, odborné řešení), eliminace šikany apod. Do této kategorie patří i nevšimavost rodičů k trávení volného času jejich dítěte, neznalost okruhu kamarádu, celkově nemotivační přístup. Svou roli sehrávají i prarodiče.

- **Geneticky podmíněná dispozice.** Dispozice k disharmonickému vývoji, případně až psychopatickému vývoji, genetická dispozice s často typickou odchylkou v rozvoji emočních a volných charakteristik.
- **Oslabení nebo porucha centrální nervové soustavy.** Především v období prenatálním nebo perinatálním (před nebo během porodu). Jsou tak vlastně vytvořeny podmínky pro vznik adaptačních poruch, jejichž základem je kolísavost emočního ladění, impulzivita a nižší schopnost sebeovládání (např. jedinci s lehkou mozkovou dysfunkcí a epilepsií).

2.2.1 Psychologicky podmíněné poruchy chování

- **Náhradní uspokojení.** V případě ztráty nebo citové deprivace či v případě nemožnosti vyjádřit určitou potřebu ve svém prostředí, jedinec hledá způsob náhradního uspokojení, které se projevuje jako porucha chování.
- **Volání o pomoc.** V tomto případě jsou poruchy chování zpravidla náhlé a vyskytují se v situaci pro jedince složité, zátěžové. Jedinec bývá často úzkostný nebo depresivní. Chová se nesmyslně, panikaří. Důvod chování nezná a neumí ho vysvětlit.
- **Emoční deprivace.** Poruchy chování jsou důsledkem dlouhodobé citové deprivace jedince v rodině nebo ústavním prostředí. Obvykle jsou spojeny poruchami učení. Jedinci se cítí odmítáni, vylučováni. Vyskytuje se u nich značná impulzivita a potíže v navazování hlubších citových vztahů. V rodinném prostředí převládá nedůslednost a nedostatek disciplíny.
- **Disharmonický vývoj osobnosti.** Jedinec není schopen navázat vřelé vztahy k jiným lidem, prožívat lásku a pocit viny, chybí vnitřní zábrany a kontroly. Chování bývá značně impulzivní s výraznými agresivními tendencemi. Negativní činy jsou mnohdy předem plánovány. Navenek jsou jedinci schopni vystupovat zdvořile, citlivě, rozumě, předvádět lítost a slibovat nápravu. Sliby však nejsou schopni dodržet.
- **Psychické poruchy.** Poruchy chování jsou projevem jiné závažné psychické poruchy, například schizofrenie, deprese, apod.

2.2.2 Poruchy podmíněné rodinným prostředím

Rodiče jako model pro chování dítěte se sami chovají společensky nežádoucím způsobem a toto chování prezentují jako uspokojivé. Nemají často osvojeny morální normy, sociální normy běžně porušují a stejné chování schvalují u dítěte, mnohdy ho k tomu přímo vybízejí. Dítě kupříkladu není trestáno za porušení normy, ale za to, že se nechalo chytit. Stimulace k nežádoucímu chování může probíhat i skrytě tím, že rodiče opakovaně zdůrazňují zákazy (například nesmíš lhát, krást, podvádět, pít apod.). Dávají vlastně najevo, že toto nežádoucí chování od jedince očekávají. Přisuzují tak dítěti roli „zlobivého dítěte“. Nezřídka dítě tuto roli přijme a identifikuje se s ní.

Dítě je v rodině obětním beránkem. Poruchami chování jedince lze vysvětlit všechny aktuální problémy, nenarušují sebeobraz ostatních členů rodiny, a tak pomáhají udržovat rovnováhu rodinného prostředí (ŘÍČAN, KREJČÍŘOVÁ, 1995).

3 AGRESE A AGRESIVITA

Agrese (z lat. ad-gredior, přistoupit blízko, napadnout) je v psychologicko-sociologickém pojetí chování, které vědomě a se záměrem ubližuje, násilně omezuje svobodu a poškozuje jiné osoby nebo věci. Agrese, ať již fyzická či verbální, může vzniknout v afektu nebo se může jednat o agresi instrumentální (úmyslný faul při sportu).

Sklon k útočnému jednání, které se transformuje do různých podob, se nazývá agresivita. (<http://cs.wikipedia.org>)

Agresivita a násilí prostupují společností. Na téma agresivita a násilí existuje rozsáhlá literatura. Násilí, války a kriminalita dosáhly takových rozměrů, že je zkoumání příčin agresivních forem chování stále v popředí zvýšeného zájmu. Problém lidské agresivity je otázkou psychologickou, sociologickou a také politickou. Různost významů pojmů agresivita způsobuje zmatek. Jedná se o důsledek rozporu mezi koncepcí K. Lorenze, „který tvrdí, že agresivita je spontánní pudová tendence (nepotřebuje vnější podnět)“ (Lorenz, 2003, s. 49). S nástupem behaviorismu pak začaly být příčiny agresivity hledány nikoliv v člověku samém, ale v jeho okolí.

3.1 DEFINOVÁNÍ AGRESE A AGRESIVITY

Agresivitou se rozumí manifestní, pozorovatelné chování, vedené úmyslem poškodit jiný organizmus – zvíře či člověka nebo předmět neživotný. Všeobecně uznávaná a přijatá definice agresivity neexistuje. Agresivní chování z hlediska sociální patologie můžeme definovat jako porušení sociálních norem, jako chování omezující práva a narušující integritu sociálního chování. Agresivita je označení pro tendenci k útočnému a násilnému jednání vůči druhé osobě či okolí. Agrese pak vyjadřuje i reálný projev takového jednání. Násilí je někdy, za agresivitu zaměňováno. Jedná se o pojem používaný pouze pro lidské jednání a chování. Přírodní vědy tradičně používají pojem agresivita.

3.2 TEORIE VZNIKU AGRESE

Existují tři teorie vysvětlující původ agrese. V reálném životě se vzájemně prolínají a doplňují. Samostatně však nejsou spolehlivě prokazatelné.

- **Teorie vrozené agrese.**

Psychoanalytik Sigmund Freud rozeznával dva základní zdroje lidské energie – libido (životodárná a o rozkoš usilující energie) a thanatos (destruktivní energie). Základní zdroje energie soupeří mezi sebou, čímž způsobují konflikty

a rozpory v lidském chování. Agresivita je podle Freuda způsobena právě pudem thanatos.

Konrad Lorenz (1950) tvrdil, že agrese je vrozená. Na základě studií ptáků a ryb se domníval, že agresivní energie se v jedinci hromadí, dokud není uvolněna (hydraulický model katarze). Uvolněním agrese (např. při sportu) dochází ke katarzi (očištění) jedince, což zvyšuje bezpečnost společnosti. Neexistuje ale mnoho důkazů, které by tuto teorii potvrzovaly. Tento přístup pokusy popírají např. Buss (1966), Loew (1967), Bandura (1973).

- **Reaktivní teorie agrese.**

Podle této teorie je agrese reakcí na vnější nebo vnitřní podněty. V roce 1939 navrhl Dollard a jeho spolupracovníci vysvětlení agresivity na základě frustrace. Pokud nemohou lidé dosáhnout nějakého svého vytyčeného cíle či nemohou uspokojit svou potřebu, vyvolává to v nich agresivitu. Dle Dollardova modelu vede frustrace vždy k agresivnímu chování.

Seligman (1975) poukazuje, že dlouhodobá frustrace může vést naopak k pasivitě (případně ke stavu tzv. naučené bezmocnosti). Tato teorie upozornila na případ nastávající při nemožnosti překonání zdroje agrese – orientaci agresivity na jiný objekt, tzv. obětního beránka. Bandura (1977) poukazuje na odlišnost reakcí jedince na frustrující situace při dosahování cílů (mohou i motivovat).

L. Berkowitz (1978) ukazuje na agresivní případy, které nejsou způsobeny frustrací. Příkladem je např. boxer, který se chová agresivně, protože je za to placen. Rose, Kamin a Lewontin (1984) upozorňují na fakt, že pojem agrese zahrnuje velmi často různé jevy.

- **Teorie naučeného chování.** Bandura (1976) předpokládá, že agrese je naučená. Lidé se chovají agresivně, protože během svého života zjistili, že se jim to vyplatí. Bandura empiricky i experimentálně doložil význam tří činitelů při učení se agresivních vzorců chování:

- averzivní zkušenost,
- předvídané zisky,
- pozorování jiných agresorů.

Bandura a Walters (1973) provedli na toto téma výzkum v mateřské školce. Promítli dětem film zobrazující osoby, které si hrály mírumilovně či agresivně s hračkami. V agresivní verzi herec bil a kopal velkou panenku „Bobo“. Když měly děti potom možnost hrát si, chovaly se agresivněji.

Teorie vyvolala mnoho otázek a experimentů ohledně prezentace agrese a násilí v masmédiích. (<http://cs.wikipedia.org>)

3.3 AGRESIVNÍ CHOVÁNÍ

Otevřeně agresivní chování je způsobeno výbuchem hněvu a charakterizuje jej: nechť poslouchat, křik, používání zastrašovací řeči těla (bubnování prsty do stolu, ukazování prstem, dupání, výhružky), přerušování druhé osoby, zjevné snahy "odrovnat ji", nadávky. Cílem je agresivní vítězství střetnutí za každou cenu tak, aby druhá strana prohrála. Nápaditá je arogance, křik a nervozita směřující k vyhýbání se otázkám. Agresivní otevřené reakce jsou často trapné, destruktivní, riskantní a vyvolávají většinou pocit frustrace (reakce na neschopnost řešit problém). Tento typ je ve stylu "nejlepší obrana je útok", a tak potřeba dominovat, prorazit s vlastním názorem bez ohledu na ostatní, je bude zesměšňovat nebo urážet.

Vyplavování nepříjemného napětí nerespektuje druhého ani sebe sama, vede ke ztrátě kontroly, úcty k člověku. Po výbuchu zlosti následuje nejčastěji pocit studu, viny a zklamání nad sebou samým. Tělesné projevy tohoto chování mohou být patrné ještě několik hodin po výbuchu.

Terč agrese má pak následující pocity: ohrožení, rozzlobení, rozčilení, vylekání, rezervovanost, pomstychtivost. Skutečná cena za neovládanou agresi je uvnitř pracovního týmu zvláště vysoká. Podřízení začnou vyhledávat tajnosti, a efektivní činnost se sníží.

Způsob mluvy:

- rozkazovačný a urážlivý
- výhružný a útočný
- předkládající příkazy nevhodným způsobem
- skákající do řeči
- usilující druhého znemožnit
- donucující i arogantní
- vyjadřující vlastní názor, jako by to byla hotová věc

3.4 PŘÍČINY AGRESIVITY

Příčiny vedoucí k agresivnímu jednání můžeme rozdělit na vrozené (biologické) a získané (sociální). Každý člověk má k agresivnímu jednání vrozené dispozice, které jsou individuální. Dispozice k agresivitě je mezi žáky rozložena rovnoměrně.

- **Biologické dispozice.**

Biologické předpoklady k agresivitě mohou souviset se změnou ve struktuře nebo funkci Centrální nervové soustavy. Nemusí se jednat o genetickou podmíněnost. Vyšší tendence k agresivnímu jednání může souviset s úrazem nebo onemocněním. Objevuje se často u žáků s poruchami psychického vývoje nebo u žáků se syndromem hyperaktivity. Útočnější a agresivnější bývají žáci s poškozením kůry čelních laloků. (Atkinson, 2003, s. 408)

- **Sociální dispozice**

Tendence k agresivnímu chování se rozvíjejí také vlivem sociálních faktorů, zejména sociálním učením. K rozvíjení takového chování může dojít v rámci působení rodiny, party, zájmových kroužků a podobně. Velký vliv mají i různá média. Agresivnímu chování se lze naučit pozorováním a nápodobou.

Tendence k agresivnímu jednání a násilí tedy zvyšuje a také snižuje celá řada různých proměnných, biologických, psychických i sociálních.

3.5 DRUHY A FORMY AGRESIVITY

Z hlediska společenské nebezpečnosti, rozlišujeme různé druhy agresivity. Z pohledu sociální patologie lze odlišit způsoby agresivního chování, které jsou společensky nežádoucí až nepřijatelné. (Nakonečný, 1997, s. 204).

- **Zlostná agresivita**

Jedná se o reaktivní formu agresivního chování. Může se jednat i o vyjádření nevole. Jde spíše o impulzivní výraz afektu s minimální nebezpečností. Pokud se však jedná o odplatu, jde již o jednání, které je společensky nebezpečné – zášť, nenávisť, cílené způsobování bolesti. To přináší vnitřní uspokojování.

- **Instrumentální agresivita**

Jedná se vždy o prostředek k dosažení cíle. Pokud je agresivní chování reaktivní nemusí být hodnoceno jako sociálně patologický jev – odvrácení škod a nebezpečí. Cílem může být vlastní ochrana nebo ochrana blízkých. V případě, že se jedná o aktivní jednání pro uspokojení potřeb, může být hodnoceno negativně.

- **Spontánní agresivita**

Zde způsobení bolesti přináší emocionální uspokojení a uspokojení potřeb. Někdy i potřeb abnormálních a patologických – sadismus.

V literatuře (Volavka, J. Agrese a násilí. In Hoschl, C., ET AL. Psychiatrie. Praha: Tigris, 2002, s. 161) se lze setkat s dalšími různými druhy agresivního

chování pozorovatelného u lidí. Agresivita predátoři – nositeli jsou profesionální vrazi a lupiči a agresivita ideologická – etnické čistky a vraždění, řádění fotbalových fanoušků. Tyto typy agresivního chování se na základních školách nevyskytují a tudíž nebudou podrobněji rozebírány.

Jako příklad k této kapitole je uveden případ, který byl řešen při mém působení na pedagogické praxi na Základní škole v Lomnici nad Popelkou.

Na první pohled roztomilý chlapec s krásnými hnědými očima. Navozuje sympatii a přijetí. Při setkání na chodbě školy má na rtech úsměv. Pozdraví a ihned navazuje kontakt. Příběh, popisující jeho život na Základní škole a problémy s tím související Vás asi překvapí. Jeho život v 9 letech není jednoduchý a možná za to ani sám nemůže.

Pro jeho chování dala podnět k šetření v pedagogicko-psychologické poradně již mateřská škola, kterou navštěvoval. Na zdejší Základní školu byly z MŠ nahlášeny nedostatky v chování. Nastoupil do ZŠ v září 2005 a byl stále ve stejném kolektivu. V I. ročníku ještě respektoval pokyny a zapojoval se do výuky. Ve druhém ročníku se jeho chování zhoršovalo a pracoval jen omezeně, odmítal plnit úkoly, při vyučování si hrál, jedl, na domluvy nereagoval, odváděl pozornost jinam. Úmyslně ničil pomůcky, bačkory, oblečení. Sprostě a drze mluvil s dospělými i dětmi a ve vztahu k dětem byl stále agresivnější.

Narušoval práci ostatních a nebyl schopen práce ve skupince. Domácí úkoly plnil jen ojediněle, na domluvy rodičů nereagoval. K matce se choval i ve škole hrubě, drze. Při agresivních projevech opouštěl kolektiv, utíkal například na vycházce.

Na konci druhého ročníku již úplně odmítal pracovat, ležel pod lavicí a hrál si. Během docházky užíval léky (dle informací matky) a navštěvoval psychiatrickou lékařku. Kvůli zhoršujícímu se chování byl hospitalizován na psychiatrii v Liberci.

Při pátrání po příčinách jeho stavu se zjistilo, že, žák žije s rodiči v rodinném domě. Rodiče ho ale nezvládají. Dítě je sice dobře materiálně zabezpečené, ale chybí zde citové zázemí, důslednost ve výchově, nevhodné promíjení prohřešků, přizpůsobování se dítěti, které doma vládne a nařizuje.

U chlapce byla diagnostikována specifická porucha chování. Od srpna 2007 byl umístěn na diagnostický pobyt do Dětského diagnostického ústavu v Hradci Králové a byla u něj nařízena ústavní výchova.

4 PROBLEMATIKA ZÁVISLOSTÍ

Problematika návykových látek mezi mládeží je dnes více než jindy aktuální. Podle nejnovějších statistik ČSU každoročně vzrůstá počet uživatelů těchto látek a to nejen těch legálních, ale bohužel i těch nelegálních. Alarmující je skutečnost, že návykové látky ať již se jedná o alkohol, nikotin či drogy nelegální nacházejí své příznivce ve stále mladších věkových skupinách. Jejich výskyt mezi žáky základních škol dnes není ničím ojedinělým.

Důvody, proč lidé sáhnou po droze, nejsou nijak výjimečné a objeví se v průběhu života vlastně u každého z nás. Bývá to zvědavost, touha po zvláštních zážitcích a dobrodružství, nuda, snaha přizpůsobit se vrstevníkům, touha zbavit se mindráků nebo snaha zapomenout na problém. Přesto většina lidí není závislá na drogách ani alkoholu. Znamená to, že umíme řešit své problémy nebo naplňovat potřeby jiným, méně nebezpečným způsobem.

Konzumace návykových látek představuje odchýlný styl života některých jedinců v životních podmínkách pro ně náročných. Cílem zneužívání alkoholu, nikotinu a ostatních návykových látek je zejména snaha o komunikaci s okolím, o omezení stresů, ovlivnění nálad, minimalizaci negativních zkušeností a podobně. (HELER, PECINOVSKÁ, 1996)

Rychlost vypěstování závislosti je závislá na dispozicích jedince, věku při začátku návykové látky a způsobu zneužívání takové látky. Čím větší dispozice člověk má, čím mladší začne pravidelně pít a čím dříve začne návykovou látku užívat jako drogu, tím rychleji závislost vzniká.

Mezi závislosti patří drogové závislosti na všech typech drog (nelegálních i legálních), chorobné hráčství a závislost na počítačových hrách.

4.1 DROGOVÁ ZÁVISLOST

Drogová závislost, pokud je již skutečně závislostí, je jednoznačně onemocnění. Celá věc je značně složitá. Na jedné straně je chápáno a tolerováno brání drog tzv. legálních, tj. konzumace alkoholu, kávy, kouření tabáku. Jsou společností tolerovány až do okamžiku, kdy se pro ni stávají ohrožením. Drogy jsou jednoznačně chápány jako hrozba. Svou chemickou strukturou způsobují změny funkce lidského organismu. To zahrnuje všechny látky, se kterými přichází člověk do styku – léky, legální a ilegální drogy, syntetická barviva. Užití těchto látek v dávce, která vyvolá změny psychických a tělesných funkcí, se označuje jako intoxikace. Projevy intoxikace se liší v závislosti na druhu látky, velikosti dávky, váhy jedince, emocionálního naladění a vlivu okolí. V některých případech droga a její užívání, hrozbou není. V mnoha případech je velmi žádoucí a bez jejích účinků se například medicína neobejde.

4.1.1 Droga

Zjednodušeně lze říci, že droga je přírodní nebo chemicky připravená syntetická látka, která má vliv na vnitřní stav člověka a jeho vnímání a prožívání vnější reality tzv. psychotropní účinek může vyvolat závislost. Některé léky mají také vliv na vědomí člověka, ale pokud je s tímto záměrem nepoužívá, nepovažujeme je za drogu. (PRESL, 1994 s. 9)

U nás jsou v současnosti nejvíce užívanými drogami kofein (obsažený v kávě a čaji), nikotin (v cigaretách, doutnících) a alkohol. (MARHOUNOVÁ, NEŠPOR, 1995, s. 55)

4.1.2 Příčiny užívání drog

MUDr. Karel Nešpor spolu s Ladislavem Csémy uvádí v knize „Průchozí drogy“ tři základní důvody pro užívání drog:

- **Psychické důvody**

Prvotním podnětem pro užití drogy bývá zvědavost. Člověk chce vyzkoušet něco nového, chce ochutnat „zakázané ovoce“, vyzkoušet lidské podvědomí. Důvodem může být i samota, deprese, rozvod rodičů či touha po pozornosti.

- **Sociální důvody**

Dospívající se snaží o přijetí do party. Volí životní styl „užívat drogy je normální“

- **Fyzické důvody**

K užívání drog může docházet i z fyzických důvodů, např. bolesti či při onemocnění.

4.1.3 Dělení drog

- **Podle legality**

Legálními drogami jsou např. kofein, alkohol, nikotin. Mezi nelegální drogy patří např. heroin, pervitin, kokain, extáze.

- **Podle převládajícího účinku**

Bere v úvahu převládající efekt látky na psychiku zdravých lidí. Některé drogy může mít i více účinků.

Tlumivé látky obsahuje opium, heroin, braun, codein, morfin, alkohol, diazepam, toluen atd.

Stimulační látky obsahuje pervitin, kokain, efedrin, crack, atd.

Halucinogenní látky obsahují lysohlávky, LSD, marihuana, hašiš, extáze, muchomůrka červená atd.

- **Další dělení**

Podle rizikovosti vzniku závislosti, zdravotních komplikací (tělesných i duševních) dělíme drogy na tvrdé a měkké.

tabulka 1

Míra rizika	Tvrdost	Zástupci drog
Vysoká	„Tvrdé“	toluen, aceton, heroin, morfin, crack,
Vysoká až střední	„Tvrdé“	LSD, lysohlávky, kokain, pervitin
Střední	„Tvrdé“	alkohol, extáze, efedrin, kodein
Relativně malá	„Měkké“	marihuana, hašiš, kokový čaj
Prakticky bez rizika	„Měkké“	káva, čaj

4.2 ZÁVISLOST NA ALKOHOLU

Alkohol je nejrozšířenější, nejčastěji užívanou a v našem prostředí značně akceptovanou psychoaktivní látkou. Ve většině částí světa je alkohol běžně dostupnou látkou a je propagován prostřednictvím reklamních kampaní zaměřených převážně na mladé lidi.

Alkohol je látka, která působí útlum a intoxikaci centrální nervové soustavy. Nadměrná konzumace alkoholu ničí zdraví jednotlivců a bolestivě zasahuje rodiny a celou společnost. Hlavní psychoaktivní složkou alkoholických nápojů je etanol. Ten se po požití rychle vstřebává sliznicí tenkého střeva do krevního oběhu. Vstřebávání zpomaluje přítomnost potravy v žaludku. Pro většinu jedinců má anxiolytický účinek, uvolňuje psychické napětí, zlepšuje náladu, zvyšuje pocit sebejistoty.

U žáků a mladistvých se většinou projeví mírná intoxikace. Může vést k uvolnění, hovornosti, euforii. V ojedinělých případech se vyskytne i těžká into-

xikace, která vede k agresivitě, podrážděnosti, labilní náladě, snížené schopnosti výkonu práce, otupění. Někdy následuje i koma a smrt.

Dostupnost alkoholu pro děti je vysoká u prodejců a často i v rodině. Zrádnost alkoholu spočívá v pozvolné tvorbě návyku. Tato droga je nejdříve příjemná, ale při pravidelném užívání výrazně mění naši psychiku. Uvádí se, že vznik závislosti trvá deset až patnáct let. (PIÑOS, TOMAN, 2004 s. 66)

4.3 ZÁVISLOST NA NIKOTINU

Tabák se řadí mezi drogy, které jsou v naší společnosti tolerovány a legalizovány. Rizika s kouřením tabákových výrobků jsou však neméně závažná. V České republice způsobí tabák denně více než šedesát předčasných úmrtí (NEŠPOR, CSÉMY, 2002, s 26).

J. Marhounová a K. Nešpor ve své publikaci „Alkoholici, feťáci a gambleři „ uvádějí hroznivé údaje, že v České republice souvisí třicet až čtyřicet tisíc úmrtí ročně s kouřením, což je přibližně pětina úmrtí. Každá vykouřená cigareta zkracuje život o pět a půl minuty.

Úmrtnost a choroby kuřáků závisí na hloubce inhalace kouře, počátku kouření v mladém věku, počtu vykouřených cigaret a obsahu dehtu a nikotinu v tabákových výrobcích (MARHOUNOVÁ, NEŠPOR, 2002, s. 64).

4.4 PATOLOGICKÉ HRÁČSTVÍ – GAMBLING

Závislost na hře je řazena mezi návykové a impulzivní poruchy. Výskyt této poruchy chování u dětí a mladistvých se datuje od zavedení hracích automatů v poslední době. Tyto přístroje přitahují především chlapce, kteří jsou fascinováni nadějí na výhru a celou situaci v herně, kde utrácejí velké částky peněz. Vlastní prostředky jim brzy dojdou, a proto si peníze opatřují jinak. Nejdříve prodejem vlastních věcí, poté prodejem majetku rodiny. Následují krádeže peněz nebo vkladních knížek, kreditních karet, šperků, atd. Škoda dosahuje někdy až statisícových částek, než na to rodiče přijdou. „Čistí hráči“ si jen opatřují peníze do hry, na nic jiného je nepoužívají a nemají jiné nápadnosti ve svém chování. U těch je důležité, aby byli podchyceni, než rozšíří získávání peněz i mimo rodinu, např. děláním dluhů, podvody či krádežemi.

U některých je gambling spojen s dalšími poruchami chování, jakými jsou např. toulky, drogy, alkohol, účast v negativní partě. Z klinického hlediska nejde u patologického hráčství o závislost, ale spíše o náruživost. Neuplatňují se zde žádné vlivy biologické, ale jen psychické. V léčbě jsou důležitá především výchovná opatření, dohled, na nějž navazuje psychoterapie. Někdy je nutná i hospitalizace nebo vzdání se od svodů party, ale to jen v krajních případech. (KŘÍŽ, 2004. s. 128)

4.5 SYNDROM ZÁVISLOSTI

Poněkud zjednodušená definice závislosti podle Mezinárodní klasifikace nemocí zní takto:

Při závislosti má užívání nějaké látky nebo skupiny látek mnohem větší přednost před jednáním, kterého si člověk kdysi cenil více. Hlavní charakteristikou závislosti je touha (často silná, někdy přemáhající) brát drogy, alkohol nebo tabák. K diagnóze závislosti se obvykle vyžaduje, aby během posledních 12 měsíců došlo ke třem nebo více z následujících jevů:

- Silná touha nebo pocit puzení užívat látku.
- Potíže v sebeovládání ve vztahu k látce, a to pokud jde o začátek, ukončení nebo množství látky.
- Tělesný odvykací stav. Postižený užívá stejnou nebo příbuznou látku s úmyslem zmenšit odvykací příznaky.
- Roste tolerance, to se projevuje vyžadováním vyšších dávek, aby se dosáhlo účinku, původně vyvolanými nižšími dávkami.
- Postupné zanedbávání jiných potěšení nebo zájmů ve prospěch návykové látky. Zvýšené množství času k získání nebo užívání látky nebo zotavení se z jejího účinku.
- Pokračování v užívání přes jasný důkaz zjevně škodlivých následků.

(NEŠPOR, CSÉMY, 1997 s. 26)

Existuje řada pojetí a definic drogové závislosti či závislosti na návykových látkách. Můžeme jí bez pochyby nazvat onemocněním. Definice se časem proměňovaly, ale lze říci, že jakýsi základ vždy tvořilo několik bodů, jimiž jsou nezvladatelná, neodolatelná touha po opakovaném brání drogy, tendence ke zvyšování dávek, existence fyzické či psychické závislosti na určité droze, vyjádřená přítomností abstinčního syndromu, negativními důsledky pro jedince a společnost. Pojmy toxikomanie a narkomanie (závislost na psychoaktivních nealkoholových drogách) vyjadřují závislost na drogách. Jedinec může být závislý na jedné droze – **monotoxikomanie** nebo navíc drogách (alkohol plus léky potlačující úzkost) **polytoxikomanie**.

Kromě výše zmíněných syndromů závislosti můžeme závislost dělit podle oblastí, které jsou u jedince zasaženy na:

- **Psychickou závislost** – na jedné straně je způsobena účinkem drogy, na straně druhé osobností jedince. Znamená touhu po opětovném navození příjemných duševních stavů. Psychická závislost přetrvává mnohem déle.

- **Fyzická závislost** – je způsobena včleněním drogy do látkové přeměny. Na její nedostatek či absenci reaguje organismus abstinenčními příznaky – třes, pocení, křeče, průjem atd. Fyzická závislost je přítomna několik dnů nejvýše několik týdnů.

4.6 ODVYKACÍ STAV

Jde o skupinu příznaků různého seskupení a stupně závažnosti. Vyskytují se po úplném nebo částečném odnětí látky, která byla předtím užívána trvale. Začátek i průběh odvykacího stavu závisejí na typu látky a dávce, která byla užívána před redukcí konzumace nebo před jejím vysazením. Mezi kritéria odvykacího stavu patří jasný důkaz o přerušení nebo snížení užívání opakovaně, dlouhodobě nebo ve vysokém množství užívané látky. Dále příznaky a znaky, které odpovídají projevům odvykacího stavu a nelze je přičítat jiné duševní poruše.

Dochází k němu po vysazení vysokých dávek určitých návykových látek (opiáty, alkohol, barbituráty aj.). Jiné drogy, jako pervitin nebo kokain, tělesné odvykací potíže nevyvolávají.

Rozpoznání účinku drogy může zkomplikovat to, že někdy mladší lidé drogy kombinují. V takovém případě jsou účinky těžko předvídatelné a zvyšuje se riziko otravy. Informaci o tom, jaká droga byla zneužita, může poskytnout odborné vyšetření včas odebraného moči. Moč je ale třeba odebrat pod dohledem, jinak je velké riziko záměny vzorku (NEŠPOR, CSÉMY, 1997 s. 26).

5 Problematika prevence sociálně patologických jevů

5.1 TYPY PREVENCE

V současné době můžeme podle mnoha autorů (např. Pokorný, Telcová, Nešpor, Maňák aj.) prevenci sociálně patologických jevů rozčlenit na několik konkrétních druhů a úrovní. Jestliže má být prevence sociálně patologických jevů účinná, musí být dostatečně komplexní a je také nezbytná vzájemná propojenost a spolupráce mezi jednotlivými úrovněmi prevence.

Základním členěním prevence sociálně patologických jevů, které uvádí řada autorů je členěna na :

- **Primární prevenci** - je považována za prvotní, základní a hlavní, zaměřuje se především na předcházení ohrožujícím situacím v celé sledované populaci, jejím hlavním úkolem je snaha o to, aby určité negativní a nežádoucí jevy vůbec nenastaly a jejím cílem je zabránit výskytu rizikového chování v daných oblastech nebo co nejvíce omezit škody působené jejich výskytem mezi žáky. Základním principem strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školství je výchova žáků ke zdravému životnímu stylu, k osvojení pozitivního sociálního chování a zachování integrity osobnosti. Na základních školách je tato prevence náplní práce především tzv. školního metodika prevence, který úzce spolupracuje s třídními učiteli, snaží se zachytit varovné signály ve třídě, podílí se na realizaci Minimálního preventivního programu a na pedagogické diagnostice vztahů ve třídě. V oblasti primární prevence sociálně patologických jevů můžeme prevenci rozdělit na :
 - **nespecifickou primární prevenci** – tímto pojmem se rozumí volnočasové aktivity, které tvoří nedílnou součást obecné primární prevence a jejímž obsahem jsou všechny metody a přístupy umožňující rozvoj harmonické osobnosti jedince, včetně možnosti rozvíjení nadání, zájmů, pohybových a sportovních aktivit. Programy nespecifické prevence, jako jsou například různé volnočasové aktivity, by existovaly a byly žádoucí i v případě, že by neexistovaly žádné sociálně patologické jevy.
 - **specifickou primární prevenci**, tj. systém aktivit a služeb jedincům, u nichž lze v případě jejich absence předpokládat další negativní vývoj. (<http://www.msmt.cz/>)
- **Sekundární prevenci** – ta nastupuje tehdy, existují-li rizika a signály negativního vývoje jedince či sociální skupiny. Zaměřuje se na rizikovou skupinu zvláště ohroženou negativním jevem. Může se jednat například o prevenci AIDS mezi prostitutkami apod. (<http://www.msmt.cz/>)

- **Terciární prevenci** – je označována jako prevence následná, zaměřena na jedince, u nichž se již negativní či nežádoucí sociálně patologický jev projevil. Snaží se o zmírnění následků problémového jevu, jeho recidivě. Smyslem je resocializace narušených jedinců a rekonstrukce nefunkčního sociálního prostředí. (<http://www.msmt.cz/>)

5.2 CÍLE A STRATEGIE PREVENCE

Ať už se jedná o jakýkoliv typ prevence sociálně patologických jevů, jedno mají všechny společné: jejich základním cílem je především ochránit jedince před nežádoucími jevy, které ho ve společnosti obklopují, a také snížení nárůstu negativních jevů u dětí a mládeže. S tímto cílem je spojena i potřeba vytvořit ucelený systém vzdělávání, proto si již téměř každá základní škola v naší republice vytváří podle vlastního uvážení cíle a strategie, jak sociálně patologickým jevům předcházet, zabránit nebo zamezit jejich výskytu.

Cíle a strategie najdeme také v působnosti resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Ministerstvo samo má určitý stěžejní podíl na primární prevenci negativních jevů mezi dětmi a mládeží v naší republice a tyto strategie i pro jistá období stanovuje. Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže je zpracována například v souladu s Národním programem rozvoje vzdělávání, tzv. Bílou knihou, nebo s Akčním plánem Evropské unie v boji proti drogám. Nosným prvkem strategie je vytvoření komplexního volnočasového programu a vzájemně propojený a fungující systém všech subjektů, jež v dané oblasti působí. Strategie prevence sociálně patologických jevů předpokládá značnou spolupráci mezi těmito složkami. Cílovou skupinou, na kterou se strategie zejména zaměřuje, jsou děti a mládež navštěvující základní školu. Ty jsou již, do určité míry přiměřené jejich věku, samostatné a odpovědné za vlastní chování a jednání. Dalšími členy skupiny jsou pedagogičtí pracovníci i jiné specifické skupiny, jako jsou například ředitelé škol, školní metodici prevence, školní psychologové, pracovníci pedagogicko-psychologických poraden nebo různé nestátní neziskové organizace, které se sociálně patologickými jevy dlouhodobě zabývají. (<http://www.mvcr.cz/>) a (<http://www.msmt.cz/>)

Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství na období 2009-2012 vychází ze závěrů pravidelných jednání s krajskými školskými koordinátory prevence a metodiky prevence, z dlouhodobých cílů stanovených strategiemi nadresortních orgánů a ze zkušeností s naplňováním koncepcí prevence zneužívání návykových látek a dalších rizikových projevů chování u dětí a mládeže na období 1998 – 2000, 2001 – 2004 a 2005-2008.

(<http://www.msmt.cz/>)

- **Dlouhodobý cíl.** Zlepšení vztahu žáků k prostředí školy, ke spolužákům i pedagogům, omezení projevů vandalismu, posílení pocitu sounáležitosti. Podpora zdravého životního stylu. Funkční prevence sociálně patologických jevů ve škole, spolupráce mezi jednotlivými pedagogy a preventivním týmem školy. Zapojení rodičů do života školy. Zajištění narůstajícího zájmu rodičů o spolupráci se školou.
- **Střednědobý cíl.** Rozvoj sociálních dovedností žáků, schopnost zvládat zátěžové situace. Vedení žáků k osvojení si zásad zdravého způsobu života a k pochopení odpovědnosti za své tělesné a duševní zdraví. Rozvoj spolupráce mezi třídami 1. a 2. stupně. Prohlubování pozitivních pracovních vztahů, vzájemná spolupráce mezi pedagogy. Vzdělávání pedagogů v oblasti prevence. Třídnické hodiny zaměřené na prevenci. Zvýšení informovanosti rodičů o sociálně patologických jevech. Prezentace zájmové činnosti žáků před rodiči.
- **Krátkodobý cíl.** Rozvoj komunikačních dovedností žáků, posilování zdravých mezilidských vztahů. Formování pozitivních postojů u dětí v rámci výuky, organizování projektových dnů, vyzvedávání pozitivních vzorců chování, oceňování, pořádání besed. Sociální hry v rámci TH, sportovní akce a soutěže. Spolupodílení žáků na utváření kulturního prostředí školy a tříd. Zapojení žáků do zájmových kroužků při ZŠ a ŠD. Vytvoření krizových scénářů k problematice agresivního chování žáků vůči spolužákům i učitelům. Spolupráce s Policií ČR, městskou policií, PPP, sociálním odborem aj. institucemi. Naplňování jednotlivých bodů min. preventivního programu na školní rok. Zlepšování vzájemných vztahů a komunikace mezi pedagogy. Prohloubení spolupráce s rodiči v rámci třídních schůzek a konzultačních hodin. Informování rodičů o dění ve škole prostřednictvím občasníku Ratolest a vývěsek školy. Realizace besedy pro rodiče budoucích prvňáků, školního plesu, v případě potřeby organizování přednášek odborníků (např. psychologa), pořádání vyučování naruby (rodiče tráví se svými dětmi celý vyučovací den). Program je zaměřen k vytvoření celkově pozitivního klimatu školy. Společným úkolem pedagogů je minimalizovat stresové faktory, dopřát jednotlivým žákům pocit úspěchu a seberealizace odpovídající jejich osobním možnostem, rozvíjet celoživotní dovednosti významné pro začlenění člověka do společnosti. Účinnost programu je závislá i na spolupráci s odborníky a rodičovskou veřejností, kterou se snažíme motivovat k aktivní spolupráci při výchovně-vzdělávacím procesu. (<http://www.msmt.cz>)

5.3 ZÁSADY EFEKTIVNÍHO PREVENTIVNÍHO PŮSOBNÍ NA ZŠ

Primární prevence sociálně patologických jevů se překrývá, pokud se někdy zcela nekryje s výchovou. Právě do kompetencí učitele a vychovatele na všech stupních škol náleží tato činnost. Určitý tzv. nežádoucí jev je výsledkem mnoha

okolností, vyrůstá z mnoha zvláštností ve vývoji a je součástí celého komplexu chování a prožívání i faktorů situačních. Nadměrná úzkostlivost však může ve výchově škodit stejně jako nezodpovědnost. Výchova se promítá do celého života člověka. Jde o setkání konkrétních lidí a nikoli pouze o aplikaci nějaké metody. Může připravovat člověka k vědomějšímu, odpovědnému řešení svízelných životních situací i usnadňovat mu cestu k hledání sebe sama. Způsob, jakým my pedagogové řešíme životní problémy včetně problémů v mezilidských vztazích, to je vlastní a výchovné agens. Není tedy tak významné, co k danému problému říkáme, rozhodující je autenticita našeho postoje – co skutečně ve shodě sami se sebou činíme. Dítě má v určité době sklon napodobovat své vzory a potřebu identifikovat se s milovanými resp. atraktivními osobami. Jsou – li naše slova v rozporu s naším přesvědčením resp. činy, musíme počítat s tím, že se dítě nebude řídit jen podle našich rad, resp. varování, ale bude se muset vyrovnat se zmatkem a nejistotou, které v něm svým dezintegrováním působením vyvoláme.

V podstatě je takřka nemožné do důsledků odtrhnout ve výchově způsob resp. metodu řešení problémových situací od celkového působení osobnosti toho, kdo je dítěti prezentuje.

Nejrozšířenějším způsobem řešení problémové situace je únik od problému. Ve vztahu s nejbližšími může dítě udělat zkušenost, že unikat je výhodné, nebo dokonce životně nutné, ale v dalším vývoji se může i snažit svým opačným postojem tuto zkušenost kompenzovat.

Potřeba lásky, potřeba intimity a tělesné blízkosti, potřeba jistoty, potřeba zažívat libé pocity, potřeba přesahovat atd. patří mezi ty nejdůležitější lidské potřeby. Způsob, jak se utváří vztah k jejich uspokojování, jistě záleží i na vrozených dispozicích.

V rámci primární prevence se nedoceňuje nepřímé výchovné působení, působení celým svým bytím a chováním, vlivy rodiny, vrstevníků, masmedií aj. Dítě má v sobě zakotvenou potřebu stát se osobností, i když si to ještě vůbec neuvědomuje. K tomu musí splnit řadu vývojových úkolů a najít svou identitu.

Úkoly pedagoga vyplývající z určitých kritických situací u tzv. problémových dětí a mládeže jsou často silně podmíněny specifikou celé situace. Lze však formulovat základní výchozí postoj pomáhajícího, od něž se pak výchovně – preventivní působení může odvíjet.

Na základě zkušeností a poznatků z praxe lze obecně konstatovat, že vedle odborné erudice a sociální role bývá výchozí kompetence pedagoga či pomáhajícího určena hlavně:

- **Láskou k lidem a práci s lidmi, což dodává člověku nutnou sílu a radost,**
- **schopností rozlišovat mezi potřebami vlastními a vývojovými potřebami dětí,**

- **schopností nacházet správnou míru a čas pro sebereflexi a spontaneitu, připravenost či otevřenost k setkání.**

Sociálně patologické jevy se přirozeně týkají individua, ale jak už jejich vymezení napovídá, mají širší dosah. Představa, že se sociálně - patologické jevy dají řešit masovou výchovou je velmi zjednodušená, protože masa se chová jako přírodní, nediferencovaná, anonymní a nezodpovědná bytost. Preventivní působení je především individuální působení.

Nelze popřít, že stát a další instituce mají v našich podmínkách svou funkci. Měly by napomáhat řádu a vzájemnému přizpůsobení, hlídat rovnováhu mezi pořádkem a svobodou, bez nichž je život společnosti těžko myslitelný. Institucionální působení je běžné i v oblasti výchovy, terapie či prevence, i když to vlastně odporuje podstatě věci skutečná výchova je vždy individuální.

Instituce vznikly proto, aby pomáhaly efektivněji uspokojovat či ovládat potřeby lidí. Nejde však o působení bezprostřední. Instituce má zprostředkující úlohu. Zdá se, že stále častěji žijeme v epoše zprostředkovávání, i když to konkrétní se vlastně vždycky odvíjí od jednání jednotlivců, nebo jejich dohody. Ukazuje se, že síla systému je dána silou jeho nejslabšího článku. Jedinec bývá v instituci anonymní, schovaný za svojí sociální rolí, postavením nebo úřední kompetencí. Samy instituce se personifikují a dnešní člověk vskutku často potřebuje hodně odvahy a vytrvalosti.

Vedle toho, že instituce pomáhá, je často ideálním polem pro rozvíjení mocenských ambicí. Všechno lze využít i zneužít a i instituce může onemocnět. Tento zdánlivě obecný výklad má závažné důsledky pro závěr, co můžeme např. ve škole či jiném výchovném zařízení pro prevenci sociálně patologických jevů udělat. Ukazuje se, že osoba ředitele či vedoucího je klíčová, ale nikoli samospasitelná. Jeho sociální prestiž je delegována společenstvím, které mu ji udělilo. Síla vedoucího pracovníka spočívá v tom, jakými lidmi se dokáže obklopit a jaký jim vytvoří prostor pro jejich zodpovědné a samostatné působení. Tento člověk také ztělesňuje základní filozofii instituce a určuje její atmosféru, deleguje pravomoci a stará se o zdraví svěřené instituce.

Každý systém, má-li fungovat, musí mít určitou vůli, volnost, i když řada institucí, které se zabývají i sociální patologií, věnuje část své kapacity funkcím kontrolním, příp. restriktivním.

5.4 KRITÉRIA PREVENTIVNÍHO PŮSOBNÍ VE ŠKOLÁCH

Preventivní výchovně vzdělávací působení musí být neoddělitelnou součástí výuky a života škol a školských zařízení. Je nutné vyvarovat se zjednodušeného pojetí zdravého životního stylu, kdy učitel vybere několik „žhavých“ témat a ta probere. Dostatečně účinné není ani to, jsou-li preventivní aktivity realizovány

pouze jako volnočasové aktivity organizované školou či školským zařízením popř. nejrůznějšími formami mimoškolní činnosti (sportovní kluby, střediska volného času apod.). Každodenní život školy musí mít takovou kvalitu, aby dětem umožňoval osvojit si principy a zásady zdravého životního stylu, které jsou nejúčinnějším preventivním nástrojem.

Na školách je sestavován Minimální preventivní program. Hlavní cíle realizace Minimálních preventivních programů na školách, je vytvořit pozitivní sociální klima, tj. prostředí vzájemné komunikace mezi žáky, mezi žáky a učiteli, nabídnout dětem seberealizaci ve volnočasových aktivitách a podnítit jejich zájem o práci školy. Důležité je formování postojů a vytváření pozitivního sociálního prostředí a vazeb. Posilování komunikačních dovedností, schopnosti vytvářet přátelské vazby, zlepšování asertivních dovedností a sebeovládání, učení se nenásilnému zvládnutí konfliktů, zvládnutí úzkosti a stresu apod.

Minimální preventivní program je základním nástrojem prevence rezortu školství, mládeže a tělovýchovy, který je komplexním, systémovým prvkem v realizaci preventivních aktivit na základních školách.

Program by měl být zaměřen na společné stanovení a zažití pravidel soužití mezi žáky a učiteli, měl by zvyšovat zdravé sebevědomí žáků, být zaměřen na uvědomování si vlastní osobnosti, vnímání individuálních odlišností dětí mezi sebou a přijímání těchto jevů. Dále by měl být zaměřen na nácvik úcty, sebeúcty a důvěry, na rozvoj schopnosti diskutovat, komunikovat, řešit problémy a konflikty. A v neposlední řadě rozvíjet schopnosti klást otázky, umění vyjádřit svůj názor a umění říci NE. Program musí být dlouhodobý, systémový a komplexní. Musí vycházet z aktuálních potřeb školy, zahrnovat všechny osoby (děti, pedagogy, nepedagogy, rodiče) a subjekty (pedagogicko-psychologické poradny, Policii ČR, nestátní neziskové organizace, orgány sociálně právní ochrany dětí a mládeže apod.), které jsou nedílnými participanty na procesu realizace prevence.

Cíle preventivního programu v oblasti prevence musí být konkrétní, jasně definované a srozumitelné a musí umožnit hodnocení účinnosti programu. Cílové skupiny programu musí být jasně vymezené např. všichni žáci základní školy určitého věku, skupina žáků určitého věku, která je riziková např. z hlediska problémů v regulaci chování, rodiče všech žáků, nebo jen výchovně problémových žáků, učitelé bez zkušeností v preventivní práci, školní metodici prevence apod.

Obsah programu a formy a metody jeho realizace musí odpovídat charakteristikám cílové skupiny, pro kterou je program určen. Dílčí aktivity, které jsou součástí programu vhodně doplňují jednotlivé preventivní aktivity realizované v rámci preventivního programu školy. Program musí respektovat a odrážet podmínky školy (personální, věcné, materiální, sociodemografické apod.). (Vedení školy v praxi)

5.4.1 Jak posílit zdravé sebevědomí dítěte

„Dospívání je doba, kdy se člověk diví, jak tak nemožní rodiče mohli mít tak skvělé dítě.“ (Mark Twain)

Zdravé sebevědomí pomůže dítěti odmítat alkohol a drogy a bude mu v životě užitečné i jinak. Lidé, kteří mají s alkoholem a drogami problémy, mívají často problémy se svým sebevědomím. Odborníci rodičům doporučují:

- **Chvalte dítě.** Chvalte ho i tehdy, když nedosáhne úspěchu, ale vyvinulo poctivou a upřímnou snahu. Všimněte si i malých úspěchů a oceňujte je. To je zvláště důležité pro děti selhávající, a pro ty, které mají různé problémy.
- **Pomáhejte dítěti dávat si rozumné cíle.** Uvědomte si, nač vaše dítě má a nač ne. Zklamání z neuskutečnitelného cíle by pro sebevědomí dítěte bylo bolestivou ranou. To, že ví, že ho máte rádi a že vám na něm záleží, ať uspěje nebo ne, mu může dát potřebný klid a sebevědomí. Může to i zlepšit jeho výsledky.
- **Když dítě udělá něco špatně, kritizujte konkrétní chování, ne samotné dítě.** Dobrý příklad: „Nelíbí se mi, že jsi přišla pozdě domů.“ Špatný příklad: „Jsi hrozná, nespolehlivá a bezohledná - chodit někde po nocích!“
- **Neslibujte mu vzdušné zámky,** nevychovávejte z něj absolutní jedničku a hvězdu, nebo mu okolní svět nešetrně vezme iluze. Pomozte mu laskavě a věcně poznat i jeho slabiny a chyby. Bez ostychu přiznejte i vlastní slabé stránky: vždyť na světě není dokonalý člověk a ani vaše dítě není povinno vynikat.
- **Dejte dítěti pocítit přiměřenou odpovědnost** za různé úkoly v domácnosti. Dítě se tak naučí se vnímat jako ten, kdo má druhým co nabídnout.
- **Dávejte dítěti najevo, že ho máte rádi.** Vztah rodičů k dítěti utváří jeho vztah k sobě samému. Své city vůči dítěti můžete dát najevo nejen slovy, ale i dotekem, pohlazením, úsměvem. To je důležité pro kojence i dospívajícího. (NEŠPOR, CŠÉMY, 1997 s. 19)

5.4.2 Jak přistupovat k dítěti

Za důležitou součást preventivního působení považujeme postoj rodičů a učitelů k dítěti, jaký mají k dítěti vztah, jaká je rodinná a školní atmosféra. Co se základních postojů k dítěti týče, můžeme je podle Čápa (1987) rozlišit podle dvou základních hledisek - hlediska citového vztahu k dítěti a hlediska požadavků, řízení a kontroly.

- **Hledisko citového vztahu k dítěti:**

kladný postoj – dítě si je vědomo toho, že ho rodiče, učitelé mají rádi, že se mu snaží porozumět, pochopit ho a pomoci mu, že se na ně může v případě nutnosti spolehnout;

sentimentální láska – rodiče (učitelů se tolik netýká) jsou emocionálně přehnaně připoutáni k dítěti a snaží se ho rovněž připoutat, kladné projevy k dítěti jsou přehnané, dítě je rozmazlováno, rodiče jsou nekritičtí;

chladný, odmítavý přístup k dítěti – dítě necítí lásku rodičů, pozitivní vztah ze strany učitelů, prožívá pocit samoty, nejistoty, opuštění;

rozporná směs – rodiče a učitelé mnohdy bez zjevného důvodu střídají kladné a záporné projevy, dítě prožívá zmatek, ocitá se v situaci konfliktu (typ + -).

- **Hledisko požadavků, řízení a kontroly:**

přiměřená míra – na dítě jsou kladeny přiměřené požadavky, jejich plnění je kontrolováno a dítě ví, že je nutno je respektovat, přitom je dítěti poskytována samostatnost;

přehnaně vysoká míra - samostatnost dítěte je omezována, přístup rodičů, učitelů je silně autoritativní, perfekcionista;

příliš nízká míra – dítě je bez povinností, požadavků, není korigováno a usměrňováno, je ponecháno bez kontroly;

rozporná směs – v požadavcích, kontrole a řízení panuje nedůslednost, často jsou střídány protichůdné přístupy.

I z tohoto rozlišení je patrné, které přístupy je možno považovat za velmi rizikové ve vztahu k rozvoji sociálně patologických jevů. Jedná se o sentimentální lásku, kde je přehnaně kladný citový vztah k dítěti, odmítavý přístup k dítěti a rozpornou směs. Z hlediska požadavků, řízení a kontroly jde o přehnaně vysokou míru, kdy je dítě stresováno, příliš nízkou mírou a opět rozpornou směs. Sentimentální láska se stejně jako chladný přístup k dítěti často pojí s příliš nízkou mírou požadavků, řízení a kontroly. Chladný, odmítavý přístup se však mnohdy pojí také s přehnaně vysokou mírou požadavků, řízení a kontroly, což mimo jiné negativně ovlivňuje sebevědomí dítěte. Avšak právě zdravé sebevědomí podporuje rezistenci jedince vůči sociálně patologickým jevům. Z uvedeného rovněž vyplývá, že každý vztah by se měl řídit určitými pravidly.

5.4.3 Pravidla podporující zdravé vztahy

Mluvíme-li o potřebě pravidel, pak se můžeme inspirovat aktuálními **pravidly „zdravé“ rodiny** podle Nešpora a Czémyho (1997). Tato pravidla mají však širší platnost a je možno je aplikovat nejen v rodině, ale také ve škole či jiném společenském prostředí. Pravidla, tedy určité normy, pojmáme jako faktor, který usnadňuje společenský styk, podporuje zdravé vztahy. V pravidlech jako takových nevidíme faktor omezující svobodný rozvoj jedince, jeho autonomie. Problém nespatřujeme v existenci pravidel samé, ale v jejich kvantitě a kvalitě.

Ke „zdravým“ pravidlům patří:

1. **Pravidlo předem daných a logicky souvisejících důsledků porušení pravidla.** Dítě by mělo vědět, že dané pravidlo je stanoveno a co bude následovat, když pravidlo poruší, o jakou formu trestu se bude jednat.
2. **Pravidlo práva na kontrolu.** Dítě si musí být vědomo, že rodiče, učitelé mají právo ho kontrolovat. Že jde o důslednost z jejich strany. Kontrola by neměla být pojmána jako akt nedůvěry.
3. **Pravidlo neústupnosti vůči vydírání.** Dítě by si mělo být vědomo, že rodiče, učitelé nebudou akceptovat jeho sliby, výčitky, protože jsou za něj zodpovědní. A odpovědnost se nedá zpochybnit.
4. **Pravidlo informovanosti.** Rodiče, učitelé by měli být schopni o problémech diskutovat, měli by být připraveni argumentovat. Zároveň by měli dát rovněž dítěti prostor k diskusi, brát vážně jeho argumenty a akceptovat dítě jako spolutvůrce pravidel.
5. **Pravidlo „žádný alkohol nebo nealkoholové drogy u nezletilých“.** Z lékařského a psychologického hlediska je nezralý organismus drogou více ohrožen. Dítě by tedy mělo pravidlo interpretovat jako pravidlo, které ho chrání, ne omezuje.

Stanovování pravidel a dosažení toho, že budou akceptována a respektována, není možné bez vzájemné důvěry. Vzájemná důvěra, zejména pak důvěra dítěte v rodiče i učitele, je základem soužití členů sociální skupiny. Rodiče, učitelé by měli tuto důvěru získat a posilovat. Její ztráta zpravidla významně naruší vztah mezi dítětem a rodiči, učiteli.

5.4.4 Jak si získat důvěru dítěte

„Snadněji najdeš prsten ztracený v poušti než jednou ztracenou důvěru.“

(Perské přísloví)

- Když vám dítě začne o něčem vyprávět, vypněte televizi, odložte časopis nebo přestaňte s grunтовáním a **věnujte se mu.**

- Dítě k vám nemluví jen slovy, ale také výrazem tváře, gesty, tónem hlasu, držením těla. Porovnejte, co říká dítě mimoslovně. **Mimoslovní sdělení bývá často významnější.** Asi každý táta a máma se setkali s uplakaným nebo zlostným „mně nic není“ a dokázali ho přeložit jako „je mi smutno“ nebo „mám vztek“.
- **Dítě povzbuzujte, aby s vámi mluvilo,** a přitom ho neodrazujte přílišným vyptáváním. Neocenitelnou službu mohou prokázat slůvka jako „hm“, „aha“, „fakt?“, „no“, „skutečně?“ a další. Sdělujete jimi dítěti, že to, co říká, vás zajímá. Někdy je však vhodně položená otázka potřebná a užitečná. Ale než se zeptáte dítěte, ptejte se sebe, jestli unesete odpověď. Prudká, odmítavá, jízlivá nebo zlostná reakce na poctivou odpověď dítěte by mohla mít nechtěný účinek: už se od něj nedozvíte nikdy nic.
- **Zkuste vyjádřit to, co vám dítě řekne, vlastními slovy,** a zeptejte se ho, jestli to tak skutečně myslelo. Dosáhnete tím dvojího cíle. Jednak dáváte najevo, že to, co vám říká, je pro vás důležité, a navíc se ubezpečíte, že jste správně porozuměli.
- **Pozor na tón hlasu.** Třeba jen slůvko „hmm“ se dá říci takovým způsobem, že dítě povzbudí v jeho povídání. Dá se ovšem říci i tak, že ho zmrazí uprostřed věty. Zvláště děti kolem puberty velmi špatně snášejí jízlivý tón nebo hlas plný blahovolné převahy.
- Dítěti můžete **odpovídat nejen slovy.** Když se vám s něčím pro něj důležitým svěří, může být laskavý úsměv, poplácání po zádech, pokývání hlavou nebo objetí tou nejsprávnější odpovědí.
- Vyhradte si na dítě pokud možno **denně alespoň chvíli času,** kdy se budete věnovat jenom jemu. I pět minut může vaše vzájemné dorozumění velmi usnadnit.
- Známa americká terapeutka paní Satirová doporučovala každý večer se dítěte nebo dospívajícího ptát, jestli ho potkalo nějaké nebezpečí.
- Pokud je to jen ve vaší situaci možné, nelžete dítěti. Umějte mu říct „nevím“, když něco nevíte, a „promiň“, když v něčem chybujete. Tím jeho důvěru neztratíte, naopak posílíte vzájemný vztah. (NEŠPOR, CSÉMY, 1997 s. 13)

5.4.5 Zařízení zaměřená na prevenci sociálně patologických jevů

Pedagogicko-Psychologická poradna

Zařízení je určeno pro děti a mládež od 3 do 19 let, jejich rodiče a učitele. Poskytuje služby, jako jsou ambulantní bezplatné pedagogicko-psychologické pora-

denství v záležitostech, které souvisejí s psychickým a fyzickým vývojem dětí, jejich předškolní a školní docházkou, s vyučováním ve škole, poruchami učení, procesem integrace, výchovou v rodině, individuálními osobnostními problémy a volbou studia a povolání. Dalšími oblastmi služeb jsou např. metodické řízení výchovných poradců, konzultace a vzdělávání pro učitele, spolupráce s dalšími institucemi zabývajícími se dětmi a mládeží. PPP není zařízením tzv. krizové intervence ani neposkytuje služby ve sféře léčby drogových a dalších závislostí.

Komunitní centrum Krok, Praha

Toto komunitní centrum nabízí dlouhodobý kontinuální interakční program, který je zaměřen na práci se třídním kolektivem žáků druhého stupně základní školy. Cílem programu je podpora zdravého životního stylu, zvyšování informovanosti a vytváření pozitivních postojů k rizikovému chování, včetně závislostí na návykových látkách. Tímto způsobem se program snaží předcházet rizikům, která jsou spojena se sociálně patologickými jevy. Práce probíhá blokově a probíhají zde diskuze, výklady, nácvikové, sebepoznávací, výtvarné, pohybové a relaxační techniky. Jedním ze základů práce je tvorba bezpečného prostředí pro podporu otevřenosti při tématech, poskytování informací a podpora v rozvíjení dovedností k zodpovědnému chování. (<http://www.proximasociale.cz>)

Občanské sdružení PREVCENTRUM, Centrum primární prevence, Praha

Centrum primární prevence nabízí například program nazvaný „Prevence rizika a hlouposti“.

Jde o program všeobecné primární prevence určený pro žáky 6. – 9. tříd a studenty primy až kvarty osmiletých gymnázií. Každé pololetí probíhá jeden tříhodinový blok. **Program obsahuje několik témat :**

- Komunikace, spolupráce ve třídě, sebepoznání.
- Problematika legálních návykových látek (tj. alkohol a kouření).
- Problematika nelegálních návykových látek.
- Dospívání, partnerské vztahy, sexuální problematika.
- Program probíhá interaktivní formou, využívá didaktických her, dává prostor diskuzím, práce probíhá jak individuálně, tak ve skupinách. (<http://www.prevcentrum.cz/>)

Občanské sdružení LATA

Občanské sdružení LATA pracuje na tvorbě a realizaci programů, jež jsou určeny pro pomoc ohroženým mladým lidem a jejich rodinám při vyrovnávání příležitostí k plnohodnotnému životu ve společnosti. Tento projekt pracuje na bázi individuálního vrstevnického dobrovolnictví a také sociálně terapeutických činností.

Posláním Laty je:

- Věříme, že každý v dospívání potřebuje někoho, kdo jej přijímá takového, jaký je.
- Mladým lidem pomáháme zvládat jejich nepříznivou nebo ohrožující situaci a posilujeme jejich samostatnost.
- K tomu využíváme vrstevnickou podporu dobrovolníka a další navazující služby pro klienta a jeho rodinu. (<http://www.lata.cz>)

Pět P

Program Pět P je preventivní volnočasový program pro děti postavený na principu dobrovolného vztahu mezi dítětem a dospělým dobrovolníkem. V České republice je již rozvinutý. Pět P symbolizuje pět hlavních myšlenek:

- Přátelství
- Podpora
- Prevence
- Péče
- Pomoc

Program je určen dětem od 6 do 15 let, dětem z málo stimulujícího rodinného prostředí, dětem s menším sociálním, psycho-sociálním či zdravotním handicapem. Jde o práci dobrovolníka, dospělého kamaráda s dítětem, které může být nějakým způsobem ohroženo. Dobrovolník má v programu roli staršího a moudřejšího kamaráda, jehož dobrý příklad a autorita v dítěti vzbuzuje pocit důvěry a pomáhá mu v krizových situacích, podporuje jeho osobnost a napomáhá tak sociálnímu a citovému vývoji dítěte a jeho začlenění do společnosti. Dobrovolník se schází s dítětem každý týden na 2 až 3 hodiny po dobu nejméně jednoho roku. Obsah práce dobrovolníka s dítětem je vysoce individualizovaný, náplň schůzek závisí především na nich. V zájmu vytvoření velmi osobního kamarádského vztahu mezi nimi je dobrovolníkovi doporučeno, aby s dítětem dělal to, co mu prospívá a co oba dva baví. Mohou sportovat, chodit na výstavy, do kina, na výlety, učit se spolu, povídat si, hrát si ...

Tento program je organizován mnoha institucemi.

Postavení a úloha školního metodika prevence

Školní metodik odborně a metodicky pomáhá především učitelům odpovídajících výchovně vzdělávacích předmětů, ve kterých je možné vhodnou formou zavádět do výuky etickou a právní výchovu, výchovu ke zdravému životnímu stylu a další oblasti preventivní výchovy.

Metodik koordinuje přípravu Minimálního preventivního programu a jeho zavádění ve škole nebo školském zařízení, podle aktuálních potřeb a podmínek program inovuje, podílí se na jeho realizaci a vyhodnocuje jeho účinnost.

Dále poskytuje učitelům a ostatním pracovníkům školy odborné informace z oblasti prevence, pravidelně je informuje o vhodných preventivních aktivitách pořádaných jinými odbornými zařízeními.

Navrhuje vhodné odborné a metodické materiály a jiné pomůcky pro realizaci Minimálního preventivního programu a navazujících preventivních aktivit školy.

Sleduje ve spolupráci s dalšími pracovníky školy rizika vzniku a projevy sociálně patologických jevů a navrhuje cílená opatření ke včasnému odhalování těchto rizik a k řešení vzniklých problémů, informuje pracovníky školy o způsobech řešení krizových situací v případech výskytu sociálně patologických jevů ve škole.

Ve své činnosti uplatňuje především metody, které mají ověřenou účelnost a lze u nich měřit efektivitu.

Školní metodik prevence především spolupracuje s okresním metodikem preventivních aktivit, popř. krajským školským koordinátorem prevence, účastní se pravidelných porad organizovaných těmito pracovníky a zajišťuje přenos zásadních informací z jejich obsahu.

Spolupracuje na základě pověření ředitele školy se školskými a dalšími krizovými, poradenskými a preventivními zařízeními, se zařízeními zajišťujícími sociálně právní ochranu dětí a mládeže. Zajišťuje informovanost žáků školy, jejich zákonných zástupců a pracovníků školy o činnosti těchto institucí a organizací.

Zpracovává podklady pro informaci o Minimálním preventivním programu školy pro okresního metodika prevence, popř. krajského školského koordinátora prevence. (z příručky pro učitele Vedení školy v praxi)

Uvedení do praktické části, vymezení metod práce

Cílem praktické části, je zjištění trávení volného času dětí Základní školy v Lomnici nad Popelkou a jeho okolí. Výzkum se týká prvního stupně základní školy. Přesně žáků čtvrtých a pátých tříd. Tímto výzkumem bych chtěla zjistit, jaký mají vliv volnočasové aktivity na chování žáků a předcházení sociálně patologickým jevům. A také, jaké volnočasové aktivity se u žáků vyskytují nejvíce.

Průzkum jsem provedla na třech základních školách. Dvě z nich byly školy vesnické a další škola byla největší v bývalém okrese Semily,

Základní škola T. G. Masaryka v Lomnici nad Popelkou.

Jako první metodu jsem zvolila dotazník volnočasových aktivit, který byl předložen žákům čtvrtých a pátých tříd základní školy. Na dotazník odpovědělo celkem 154 žáků. Počet dotazovaných na velké škole byl 111 žáků a dohromady na vesnických školách odpovědělo 43 žáků.

Neřízený rozhovor jsem provedla celkem s 10 rodiči žáků prvního stupně. 6 rodičů bylo z velké základní školy a 4 rodiče z malých vesnických základních škol. S rodiči byl rozhovor velice uvolněný a vstřícný, dobře se mi s nimi povídalo. Na toto téma s nimi nebyl problém konverzovat a dozvěděla jsem se spoustu zajímavých informací o trávení volného času jejich dětí a zájmu rodičů o něj.

Na velké i malých školách se mnou všichni ochotně spolupracovali a vyšli vstříc mým potřebám.

5.5 VOLNÝ ČAS

„Volný čas“ (anglicky – leisure time, francouzsky – loisir) je definován jako čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život. Někdy se vymezuje jako čas, který zbývá po splnění pracovních i nepracovních povinností. Přesnější a úplnější je jeho charakteristika jako činnosti, do níž člověk vstupuje s očekáváními, účastní se jí na základě svého svobodného rozhodnutí, a která mu přináší příjemné zážitky a uspokojení.“ (HOFBAUER, 2004, s. 13.)

Volný čas se stává významnou oblastí života a výchovy dětí a mládeže. Může být jednak rizikem, ale i příležitostí pro využití vhodných aktivit. Nevhodné využití volného času umožňuje vznik, existenci a rozšíření sociálně patologických jevů ve společnosti. Volný čas dětí by měl plnit funkci relaxační, regenerační, kompenzační, výchovnou a sociálně preventivní.

Mezi hlavní činitele, které ovlivňují volný čas dětí, patří rodina, škola, vrstevníci a také instituce, které nabízejí širokou škálu aktivit. V posledních dobách došlo k prudkému nárůstu nabídky volnočasových aktivit pro děti a mládež.

Sociálně patologické jevy jsou jedním z nejvýznamnějších problémů současného společenského vývoje. V posledních letech došlo také k jejich nárůstu. Příčinou tohoto stavu je mnoho nepříznivých vlivů, kam patří např. genetický vliv, negativní jevy v rodinách, ve společnosti, ve škole. Negativním jevem může být též nedostatečná nabídka atraktivních možností trávení volného času dětmi a mládeží.

Existuje celá řada problémů spjatých s výskytem sociálně patologických jevů, které jsou u dětí výrazným zdravotním, společenským, ale i ekonomickým rizikem. Je známá určitá prevence sociálně patologických jevů. Mezi nejúčinnější patří zdravá výchova dětí v rodině, ve škole, osvojení si pozitivního sociálního chování a rozvoj osobnosti.

Pokud je volný čas smysluplně využíván, když je dítěti nabídnuta pestrá škála volnočasových aktivit a dítě má určitou šanci být v něčem úspěšné, zmenšuje se pravděpodobnost patologického chování. Je velmi důležité trávit volný čas aktivně a efektivně.

Cílem výzkumu bylo zjistit informace o tom, zda žáci využívají zájmové kroužky organizované školou, popřípadě který zájmový kroužek by chtěli ve škole mít, nebo jestli navštěvují jiné organizace, které se zabývají volným časem dětí. Dále zjišťuji, co ve svém volném čase dělají nejčastěji, jaké mají zájmy a zda se jim dostatečně věnují rodiče nebo se rodiče zajímají, co ve volném čase dělají. Cílem je také zjistit rozdíly mezi trávením volného času dětí ve městě a na vesnici a rozdíly v zájmech dívek a chlapců.

5.5.1 Volný čas dětí a rodina

V rodinném prostředí se uskutečňuje prvotní působení na dítě a to nejen v oblasti socializace, ale také v dalších oblastech a v neposlední řadě také v oblasti volného času. Rodina se tak stává pro většinu dětí prvotním prostředím volnočasového života a výchovy, která se zásadně podílí na formování jejich osobnosti. Vytváří nejen hmotné podmínky, ale také sociální ochranu, začíná s výchovou a vzděláním, rozvíjí mezilidské vztahy a klade základy hodnotové orientace. (Srov. HOFBAUER, 2004, s. 56)

Rodina tvoří primární funkci při výchově dětí, ale ne vždy tuto funkci zastávala. Podíváme-li se do minulosti a srovnáme-li u nás 50. léta tohoto století a současnost, zjistíme významné rozdíly, které se v tak krátké době objevily. Na počátku druhé poloviny 20. století byla prosazována zaměstnanost obou rodičů, což znamenalo, že rodiče nemohli se svými dětmi trávit dostatek času. Proto přicházela v úvahu myšlenka přenechat značnou část odpovědnosti rodičů za výchovu dětí specializovaným institucím. Došlo tedy k rozvoji institucí, od nichž se očekávalo, že převzou část otěží z rodinné výchovy.

V 60. letech došlo ke změně pohledu na rodinu a ta získala významné místo. Tuto skutečnost potvrdil také Zákon o rodině, který vešel v platnost roku 1963. Poté se začaly rozvíjet snahy o částečné napodobování rodinného života v některých zařízeních. Příkladem těchto zařízení mohou být i salesiánská střediska, která kromě pomoci mládeži nabízí přátelské ovzduší a rodinnou atmosféru. Což je velmi důležité pro ty, kteří doma dobře fungující rodinu nemají a přátelské ovzduší v ní nenachází. (SPOUSTA, 1994, s. 103 - 105.)

Jen dobře fungující rodina může děti učit tvůrčím způsobem přistupovat k volnému času a vytvářet postoje, které budou ochotny a schopny v budoucnosti uplatňovat i po založení vlastní rodiny.

Působení rodiny se uskutečňuje takto:

- **Nápodobou a reprodukcí** vzorců pozitivního volnočasového chování rodičů a to prostřednictvím účasti dětí na aktivitách rodiny. Těmito aktivitami jsou myšleny například společenské hry, domácí zábavy či oslavy. Rodiče mohou také s dětmi navštěvovat různé společenské akce jako koncerty, divadlo, kino, podnikat s nimi různé výlety či poznávací zájezdy. Samozřejmě ne vždy je nápodoba rodičů žádoucí. Nežádoucí je v případě, že je tím u dětí podporováno nicnedělání, konzumní způsob života nebo jsou podpořeny protisociální aktivity.

- **Uskutečňováním individuálních i společných pravidelných** zájmových činností dětí v rodině. Tím jsou myšleny například činnosti sportovní, turistické, umělecké a jiné.
- **Citlivým sledováním a cílevědomým reagováním** na potřeby, zájmy a nadání dětí. Právě rodiče mohou nadání dítěte odkrýt, pokud jsou vůči němu dost vnímaví. Důležité je pak ze strany rodičů nadání u dětí podporovat, aby docházelo k jeho rozvoji. (HOFBAUER, 2004, s. 61 – 62)

Dobře fungující rodina tedy hraje v životě dítěte značnou roli. Na rodinu však nemůžeme nahlížet pouze jako na jednotlivce žijící pohromadě. Rodina vytváří systém, ve kterém funguje síť vztahů. Nepoznáme ji tedy pouze na základě znalosti jednotlivců, protože chování jednoho člena rodiny ovlivňuje i ostatní členy.

Vztahy v rodině se proměňují a rodina prochází změnami. Tyto změny jsou dvojího druhu a obojí přináší určité zátěže a komplikace. Změny kontinuální neboli pozvolné jsou dány postupem času, to znamená vývojem, dospíváním, stárnutím jednotlivých členů atd. Druhou skupinu tvoří diskontinuální změny, které jsou víceméně náhlé a jejich nositeli jsou události. Rodina po nich nezůstává tím, čím byla dříve. Patří sem např. rozvod, nový sňatek jednoho z rodičů či narození dítěte. Někdy se užívá pro tyto změny termín kritická událost, přičemž pro dobré fungování rodiny je důležité zvládnutí těchto změn.

Někdy je třeba pro zvládnutí obtíží zvolit pomoc odborníků, jindy si dokáže rodina pomoci sama vlastními prostředky. Ne vždy však přesto dochází k vyřešení krize rodiny a to má pak negativní dopad na dítě. Samozřejmě to pak ovlivňuje i volnočasový způsob života příslušníků rodiny. Jestliže není atmosféra v rodině příznivá, není rodina jednotná a to má bohužel negativní vliv na množství společně stráveného času rodičů a dětí. (MATĚJČEK, 2005, s. 359 – 361)

Důraz na rodinu a dobrou atmosféru v ní klade také doc. Matoušek. Poukazuje také na to, že právě v rodině dochází k vštěpování ušlechtilých zájmů. Zároveň poukazuje na to, že dítě nedělá, co po něm rodiče chtějí, ale dělá to, co mu rodiče předvádějí. Nejjednodušším měřítkem rodičovského zájmu o dítě je kvantum společně stráveného času. (MATOUŠEK, 1996, s. 39)

Výchova dětí tedy do značné míry závisí na podmínkách, ve kterých děti žijí, na zkušenostech a způsobech, jakými s nimi rodiče zachází a na příkladech, které jim okolí poskytuje. Jestliže dítě vyrůstá ve stabilním a harmonickém prostředí, má to na něho pozitivní dopad. Proto je úkolem rodičů v první řadě usměrnit svůj vlastní život, aby mohli své děti ovlivňovat více pozitivním než negativním směrem. Toto zmiňuje ve svých úvahách současný představitel světové pedagogiky,

profesor na univerzitě v Konstanci, W. Brezink. (SPOUSTA a spol., 1994, s. 108.)

Výchova v rodině působí na jedince od nejútlejšího věku a rozvíjí všechny jeho kvality. To, jak lidé tráví volný čas v dospělosti, je výslednicí vzorců chování a priorit hodnot, které si jedinec postupně tvořil v průběhu života. Nemůžeme tedy chtít od dospělého člověka, který se nikdy nezabýval např. uměním, aby se jím v dospělosti zabýval, aniž by byl k tomu někdy vedený. Ohodnotit obraz můžeme pouze na základě určitých zkušeností, prožitků a dovedností, které člověk získal v průběhu života. Je tedy důležité, aby lidé věnovali svůj volný čas už od dětství, alespoň částečně hodnotným aktivitám. Nepatří mezi ně jenom umělecké aktivity, ale také pracovní, sportovní, vědecké, náboženské či jiné. Přičemž všechny aktivity činí život hodnotnějším, zajímavějším, zbavují nás nudy a nespokojenosti. Je tedy na rodičích, aby vedli své děti od narození k hodnotným aktivitám a trávili s nimi volný čas, protože tím mohou pozitivně ovlivnit způsob života, svých dětí v dospělosti a jejich trávení volného času. (SPOUSTA, V., a spol. 1994, s. 108.)

5.6 ZAŘÍZENÍ VOLNÉHO ČASU V LOMNICI NAD POPELKOU

5.6.1 Dům dětí a mládeže „Sluníčko“

Nabídka organizace je určena všem věkovým skupinám od předškolního věku po seniory, zároveň se cíleně mění s ohledem na moderní trendy vývoje využití volného času, pružně reaguje na potřeby veřejnosti. Na trhu volného času se prezentuje jak tradičními aktivitami, tak také úplnými novinkami. Střediska pro volný čas dětí a mládeže jsou dnes považovány za jeden z nejvýznamnějších nástrojů při ovlivňování účelného trávení volného času cílové skupiny dětí a mládeže.

Zařízení má významný podíl na formování osobnosti dětí, na podpoře rozvoje jeho přirozených zájmů, potřeb a talentu. Činnost subjektu je podstatnou součástí primární prevence negativních jevů, které současnou mladou generaci v nemalé míře ohrožují.

Činnost organizace

- **Pravidelná, výchovná, vzdělávací a zájmová činnost**

Probíhá v zájmových útvarech, klubech, dlouhodobých kurzech a to

v oblastech estetika, společenské vědy, technika, informatika, mládež, přírodověda, tělovýchova, sport. Každý rok předkládají potenciálním klientům nové a atraktivní činnosti, které je zaujmou a přivedou k pravidelné návštěvě. Ve školním roce 2009/2010 nabízí organizace tyto kroužky: keramiky, aranžování, hry na hudební nástroje (flétna, kytara), kroužky taneční (mažoretky, moderní a břišní

tance), loutkářský soubor, kroužek mechatroniky, elektrotechniky, počítačový, dětská televize, sportovní (aerobic, florbal, jóga), ale také vaření, pohybová školka, šachy nebo šikulka. Těž zahájil svou činnost kroužek mládežnického parlamentu

- **Příležitostná, výchovná, vzdělávací a zájmová činnost**

Tato činnost je uskutečňována formou jednorázových nebo cyklických akcí různých typů a zaměření. Během roku je připravována široká nabídka aktivit, které jsou zaměřené jednak podle druhu a jednak dle sociálního členění v návaznosti na věk, pohlaví tak, aby si mohl vybrat akci každý zájemce z široké veřejnosti. Z nabídky si tak mohou vybrat i rodiče s dětmi nebo mládež. Příležitostnou činnost lze rozdělit na akce realizované pro členy zájmových útvarů (soustředění, vystoupení, výlety, exkurze, soutěže) a na akce určené široké veřejnosti- zaměřené na podporu tradic (Advent, Masopust), s odborným zaměřením (Den Země, besedy), zájmově zaměřené (Šachový turnaj, Miss zvířátko), se vzdělávacími prvky (výukové programy pro školy) a zábavné (Pohádkový les, Čarodějnice)

- **Spontánní činnost**

Na základě stupňujícího se zájmu dětí a mládeže o aktivity méně organizované, bez pevného rozvrhu, s možností vlastní volby jsou domem dětí pro tyto aktivity průběžně vytvářeny podmínky materiální i prostorové.

V této oblasti je nejvíce využíván Otevřený **klub „Ulita“**. Je určen pro děti a mládež. Byl v DDM Sluníčko vybudován bezbariérově. Proč tento název? „Schovej se do mě, když nevíš...“ Klub „Ulita“ má prostory v budově, ale i v zahradě DDM Sluníčko. Jedná se o víceúčelové zařízení, které slouží dětem i mládeži. Cílem klubu je poskytovat mladým lidem chráněný prostor bez alkoholu a drog na trávení volného času, různé formy volnočasových aktivit a podporu při zvládání životních obtíží. Rozšíření kulturních či sportovních zájmů a dovedností, aktivní zapojování se do společenských akcí. Co čeká děti a mládež v ULITĚ je příjemné kreativní prostředí, možnost si hrát různé stolní a interakční hry, přemýšlet nad logickými hádankami, povídat si s kýmkoliv a o čemkoliv, koukat na televizi (ale jen někdy), volně používat výpočetní techniku, kulečnick, hokej, moderní deskové hry. Můžete zde sledovat hudební a sportovní kanály na LCD televizi. Je zde čajovna kde se podávají nejrůznější druhy čajů a nealko nápoje. O klub Ulita se stará parta teenagerů ze střední školy. Prostory zahrady DDM s prvky hry hojně využívají maminky s malými dětmi.

- **Oblast soutěží**

Soutěží vyhlášených MŠMT ČR se DDM „Sluníčko“ pro nedostatek kapacit nezúčastňuje. O to více se aktivizují v soutěžích zájmových v činnostech, kterým

se celoročně věnují tj. mažoretkové soutěže a přehlídky, florbalové zápasy, aerobní maratóny, přehlídky loutkařských souborů.

- **Individuální práce s talentovanými dětmi**

Na individuální práci s talentovanými dětmi a mládeží se zaměřují především v zájmových útvech technických (astronomie, výpočetní technika, mechatronika) a sportovních (aerobic, mažoretky, šachy) a to především individuální přípravou a vytvářením optimálních podmínek pro rozvoj těchto jedinců.

- **Prázdninová činnost**

Dům dětí a mládeže „Sluníčko“ tradičně pořádá dva turnusy letního stanového tábora v Prorubkách v Orlických horách pro děti od osmi do patnácti let. A jeden tábor začínajících táborníků pro děti ve věku od pěti do deseti let. V posledních letech je mezi rodičovskou veřejností poptávka po táborech příměstských, které DDM pořádá nejen v měsíci červenci ale podobnou formu též během takzvaných vedlejších prázdnin a to o jarních, podzimních i velikonočních. Probíhá při nich pestrá škála aktivit orientovaných na pohybovou činnost a na činnosti rukodělné. Zároveň jsou pro některé kroužky připravována odborná soustředění, která slouží ke zdokonalování některých vyhraněných zájmů dětí a mládeže.

Dům dětí a mládeže provozuje velkou spoustu činností nejen pro děti a mládež, ale i pro dospělé např. různé semináře, školení, odborné instruktáže. Tato činnost se uskutečňuje prostřednictvím Informačního centra pro mládež, jehož je DDM metodickým rádcem.

DDM spolupracuje s organizacemi ve městě a v okolí tj. Základní škola T. G. Masaryka Lomnice nad Popelkou, ZŠ Košťálov, ZŠ Libštát, ZŠ Tatobity, ZŠ Slaná, ZŠ Stružinec, ZŠ Nová Ves. Dále je to Krajská rada dětí a mládeže Libereckého kraje, AMEVET, LOKACER...

Cílem zájmového vzdělávání v Domě dětí a mládeže „Sluníčko“ je za pomoci nejkvalitnějších dostupných vzdělávacích metod a prostředků naučit účastníky rozvíjet schopnost aktivního trávení volného času, vybírat vhodné způsoby, metody a strategie, plánovat, organizovat a třídit vlastní volný čas, vyhledávat a třídit informace vedoucí k výběru vhodných aktivit dle osobních pozic, umět říci NE na nevhodné aktivity, vybírat vhodné, kvalitní a přiměřené aktivity ke kompenzaci stresu a pracovního nasazení, vhodně relaxovat, vytvářet návyky pro udržení zdravého životního stylu, rozvíjet své zájmy a záliby, rozvíjet odbornost a profesní orientaci, rozvíjet talent, rozvíjet své mravní vědomí, rozvíjet smyslové vnímání, orientovat se v globálních problémech současného světa, chápat komplexnost vztahu mezi přírodou a lidskou činností, respektovat postoje, přesvědčení a zájmy jiných lidí, komunikovat a otevřeně vyjadřovat své názory a pocity, zvyšovat zdravé sebevědomí, prohlubovat sebereflexi.

Počet zájmových kroužků pro rok 2010 je 52 a počet účastníků z řad dětí, mládeže a dospělých je 545.

5.6.2 Sdružení Lokacer

Občanské sdružení připravuje a realizuje nejrůznější aktivity směřující k systémové podpoře a rozvoji kultury a cestovního ruchu především na území Lomnicka. Předsedou je Mgr. Josef Svoboda.

Aktivně se zapojuje také do mezinárodních projektů. Jeho prvořadým zájmem je spolupráce s nejrůznějšími subjekty působící především v oblasti kultury, cestovního ruchu a volného času. Sdružení bylo registrováno u ministerstva vnitra dne 7. listopadu 2003.

• Cíle sdružení

- pořádání kulturních a společenských akcí v regionu
- tvorba a činnost v oblasti informačních aktivit podpora nevládního neziskového sektoru v regionu zahrnující, stanovování společných strategií spolupráce a komunikace mezi subjekty neziskového sektoru působícími v regionu
- kultivaci veřejného prostoru prostřednictvím vytvoření platformy komunikace na internetu mezi neziskovým sektorem, státním sektorem a občany
- výchovná a vzdělávací činnost
- publikační činnost v rámci kultury a cestovního ruchu

LOKACER pořádá akce pro děti jako je např. „Dětská hudební sobota“ – akce se účastní taneční a hudební kroužky, sólisté i menší skupiny DDM „Sluníčko“. Na akci vystupují např. Lomnické mažoretky, které mají velkou spoustu ocenění ze soutěží. Pro děti jsou také připraveny dílny s tvořivými a velice zajímavými činnostmi. Hudební soboty jsou také připravovány pro dospělé, a konají se v měsíci červnu. Dále pořádají velká setkání mažoretkových souborů Libereckého kraje.

5.6.3 Centrum AMAVET

Lomnické vědeckotechnické volnočasové centrum určené pro děti a mládež vzniklo v roce 1993. Od prvopočátku se snaží o výchovu a vzdělávání dětí a mládeže v oblasti vědy, techniky a informatiky. Popularizuje vědeckotechnické obory na veřejnosti, vhodnými a přiměřenými formami získává zájem dětí o technické obory.

Spolupracuje s organizacemi a institucemi podobných zájmů a předmětů činnosti. Díky své kreativní činnosti také pomáhá s vyhledáváním talentů. Centrum AMAVET Lomnice nad Popelkou je jedním ze základních článků celorepubliko-

vé organizace Asociace pro mládež, vědu a techniku se sídlem v Praze. AMAVET České republiky je členem mezinárodní organizace MILSET.

- **V centru pracují tyto kluby:**

- Klub mechatroniky a elektrotechniky, Redakce Dětské televize Lomnice nad Popelkou, Klub počítačových expertů a Astronomický klub. Posledně jmenovaný si vybudoval vlastní observatoř, ve které pomocí čočkového a zrcadlového dalekohledu pozoruje vesmírné objekty. Pravidelně připravuje pro širokou veřejnost pozorování noční oblohy. Centrum AMAVET pořádá také výstavy, organizuje soutěže a účastní se mezinárodní aktivit.
- Velkou zajímavostí a upoutávkou je MINIPLANETÁRIUM, ve kterém je možno shlédnout 20 minutový populárně-naučný program s výkladem obtočnových souhvězdí s prvky řeckých bájí, galerii planet naší sluneční soustavy. Je zde galerie “Najdi si své znamení“, informace o zatmění Slunce a Měsíce, počítačové multimediální programy o vesmíru a výběr DVD zábavně - naučné projekce. MINIPLANETÁRIUM je určené pro malé i velké ve věku od 4 do 100 let.

5.6.4 Junák - svaz skautů a skautek ČR, středisko Pramen Lomnice nad Popelkou

V současné době působí skautské organizace ve více než 214 státech světa. Skauting má ústředí v Ženevě, dívčí skautské hnutí v Londýně.

U nás toto hnutí založil A. B. Svojsík v roce 1911 a z jeho iniciativy bylo nazváno Junák – český skaut. Organizace u nás prodělala složitý vývoj ovlivněný politickými událostmi. Třikrát bylo hnutí nuceno ukončit svou činnost. V době totality pokračovala skautská činnost v exilu. Nový rozvoj prožívá skautská organizace po roce 1989.

Posláním Junáka je podporovat rozvoj osobnosti dětí a mladých lidí, jejich duchovních, mravních, intelektuálních, sociálních a tělesných schopností, aby byli po celý život připraveni plnit povinnosti k sobě samým, bližním, vlasti, přírodě a celému lidskému společenství. Skauting podporuje vlastenectví, ale je zároveň celosvětovou organizací, která vede k bratrství mezi národy. Prostředkem jsou činnosti zaměřeny na turistiku, pobyty v přírodě, pořádání různých výletů apod. Činnosti probíhají v malých skupinách - družinách pěti až deseti dětí, které jsou vedeny rádcem, který je o něco starší než děti.

(<http://www.skaut.cz>)

5.6.5 Sportovní zařízení

- Hokejový klub

- Fotbalový klub
- Lyžařský sportovní klub
- Odbor Klubu českých turistů
- Orel, jednota
- Powerkitingová škola Lomnice nad Popelkou
- Stolní tenis
- Šachový oddíl TJ Lomnice nad Popelkou
- T.J. Sokol
- Tenisový klub

5.7 CHARAKTERISTIKA ŠKOLY A REGIONU

5.7.10 Lomnici nad Popelkou

Lomnice nad Popelkou je město v Libereckém kraji. Leží ve zvlněné krajině na pomezí Českého Ráje a Podkrkonoší asi 6 km jihovýchodně od okresního města Semily. Čítá kolem 6000 obyvatel. Je to letovisko a zimní středisko ležící v atraktivní oblasti pod horou Tábor (678 m n.m.) v širokém úvalu říčky Popelky na pomezí Českého ráje a Krkonoš.

Nejstarší zmínku najdeme v Dalimilově kronice z r. 1232. V počátku 19. stol. zde započala tradiční výroba proslulých lomnických sucharů, oplatek a kulatek.

V současné době město nabízí svým návštěvníkům bohaté sportovní a kulturní vyžití, Tylovo divadlo, kino, Zámek, Městské muzeum a galerie, Loutkové divadlo, sportovní hala, zimní stadion, letní stadion, horolezecká stěna, lyžařský areál v Popelkách s volně přístupným vyhlídkovým ochozem na skokanském můstku, sportovní letiště, koupaliště, lázeňský dům atd.

Typické pro město a okolí jsou stavby lidové architektury, městská památková rezervace Karlov, roubené domy, dřevěná zvonice, historické, církevní a kulturní památky. V malebném okolí města lze navštívit díky husté síti turistických tras, lyžařských terénů a cyklotras mnoho zajímavých turistických cílů jako např. rozhlednu, restauraci nebo sezónní informační středisko na hoře Tábor, zříceninu hradů Kumburk a Bradlec či Smetanovu vyhlídku.

5.7.2 Základní škola T. G. Masaryka

Školu tvoří jedna budova s přístavbou školní jídelny. V prosinci r. 2001 byla dokončena výstavba nových tělocvičen, které jsou přímo napojeny na budovu školy. V současnosti se vyučuje ve 28 třídách, 12 na 1. stupni a 16 na 2. stupni.

Pro výuku jsou k dispozici odborné učebny fyziky, chemie, výtvarné výchovy, hudební výchovy, přírodopisu, cizích jazyků, výpočetní techniky a dále přírodovědná laboratoř, videoučebna, keramická dílna a informační centrum.

Pro výuku pracovních činností slouží učebna šití, kuchyňka, dvě dřevodílny a jedna kovodílna. Dále pak školní pozemek. Ten byl z důvodu výstavby nových tělocvičen přestěhován. Pro výuku tělesné výchovy má škola dvě tělocvičny, posilovnu a rekonstruované školní hřiště s umělými povrchy.

Pedagogičtí pracovníci mají k dispozici kabinety 1. stupně, fyziky, chemie, výtvarné výchovy, matematiky a občanské výchovy, zeměpisu, českého jazyka, cizích jazyků, přírodopisu, dílen, školní družiny, tělesné výchovy a sborovnu, která slouží i jako společenská místnost školy. Knihovna (informační centrum) rozšiřuje možnosti žáků i učitelů pracovat tvořivě a samostatně v moderním prostředí. K zázemí školy dále patří dvě dobře vybavené údržbářské dílny a dostatečný počet skladových místností.

Kromě čtyř oddělení školní družiny škola provozuje též saunu a školní kiosek, k dispozici jsou i další možnosti občerstvení (čaj zdarma pro všechny žáky, nápojový automat). Stravování je zajištěno školní jídelnou.

Škola je dělena na první stupeň (1. - 5. roční) a druhý stupeň (6. - 9. ročník).

Na I. a II. stupni se vyučuje podle vzdělávacích programů schválených MŠMT ČR a školního vzdělávacího programu pro základní vzdělání. Ve sportovních třídách, které byly zavedeny počínaje rokem 1998, se vyučuje podle vzdělávacího programu Základní škola (rozšířená výuka tělesné výchovy). Škola se v posledních dvou letech postupně profiluje v oblasti sportu, ekologie a kultury. Cizí jazyk je vyučován od 3. ročníku. Škola zajišťuje výuku anglického a německého jazyka. Vzdělávací programy jsou doplněny systémem volitelných a nepovinných předmětů podporujícím zájmy žáků. Volnočasové aktivity jsou zajišťovány ve spolupráci s DDM a ZUŠ, které nabízejí širokou škálu zájmových kroužků.

Postupným cílem je vytvořit ze školy místo aktivního a radostného poznávání, místo, kde se plně respektují individuální zvláštnosti každého dítěte a jeho práva na různost a individuální tempo. Základem je partnerský vztah mezi žáky a učiteli, mezi učiteli a rodiči. Dlouhodobá vzdělávací koncepce školy je zaměřena na samostatné myšlení, výběr a třídění informací a schopnost využití získaných poznatků při řešení problémů. Činnost školy je směřována k podpoře aktivity a tvořivosti žáků, k vytváření prostoru pro jejich seberealizaci a rozvoj přirozeného nadání. Poskytuje všem žákům příležitosti zažít úspěch.

Dále se škola zaměřuje na to, aby byl u žáků pěstován a upevňován pocit sounáležitosti se školou a pocit hrdosti na příslušnost k žakovskému kolektivu a ke škole. Dominantním prvkem celého programu je zdraví jako stav tělesné, duševní a sociální pohody všech žáků a pracovníků školy.

5.7.2.1 Aktivity školy

- **Environmentální výchova.** Škola patří k ekologicky orientovaným školám a profiluje se v mnoha ekologických aktivitách.
- **Separace odpadů** sbírá se starý papír, PET lahve, baterie a staré elektrospotřebiče, v této oblasti spolupracuje s Technickými službami města Lomnice nad Popelkou a firmou Asekol v projektu Recyklohraní, pokračuje transformace školního pozemku na ekologický areál, došlo k provedení osázení břehu pod hřištěm a k vysázení lip po obvodu areálu.
- **Projekt Den Země** v jehož rámci se žáci účastnili např. ve spolupráci s DDM Sluníčko vyrábění ze starého papíru, navštívili „EKOBUS“ interaktivní výchova, dílničky, pracovali s informacemi týkajícími se globálních ekologických problémů také si vyzkoušeli test na téma separace odpadů a přelidnění země, žáci druhého stupně uklízeli nepořádek v různých částech města a okolí, navštívili čističku v nedalekém okolí a přednášky o ekologii spojené s videoprojekcí.
- **Účast na mezinárodním projektu GLOBE,** členové přírodovědného kroužku prováděli meteorologická měření, mj. se účastnili výstavy „Tma přede mnou“ a „Dne stromů“ pořádané KRNAP.
- **Kulturně společenské činnosti.** Škola se profiluje také v oblasti kulturně-společenské především činností pěveckého sboru. Pěvecký sbor je rozložen na 2 oddělení tzv. malý sbor 1. – 4. Ročník s 60 členy a velký sbor 5.–9. Ročník, ve kterém je kolem 50 členů.

Při škole působí Žákovská rada školy a Rada školy. Žáci ve spolupráci s DDM vydávají školní časopis Volňásek. Během přestávek i po vyučování využívají dobrého vybavení školy pro relaxaci - školního hřiště, tělocvičen, informačního centra a učeben informatiky.

Vzhledem k tomu, že je lomnická základní škola jednou z největších škol v širokém regionu, je úroveň základního vzdělání, které poskytuje, ovlivněna kvalitou vzdělanosti. Pedagogický sbor připravuje v souladu s celostátním vzdělávacím programem individuální vzdělávací program školy. Tento program je především zaměřen na splnění nároků na komplexní výchovu ke vzdělanosti ve velmi širokém smyslu tak, aby motivoval žáky k celoživotnímu vzdělávání.

Mezi prioritami v programu dominuje snaha ovlivnit pozitivně zdraví žáků jako stav jejich tělesné, duševní a sociální pohody. V tomto programu školy, jehož nedílnou součástí je i prevence sociálně patologických jevů, je proto zařazena řada aktivit, které vedou žáky ke změně postojů k sobě, k prožívání sebe v kontextu s druhými lidmi, se školní komunitou a okolním světem. Dále pak k pozitivnímu citovému naladění a myšlení, k rozvoji komunikačních schopností a k osvojení

dovedností řešit problémy a zvládat stres. Škola se postupně profiluje v oblasti sportu, ekologie a kultury.

Základními kompetencemi prevence v rámci podpory zdraví a zdravého životního stylu jsou:

- zvyšování sociální kompetence – rozvíjení sociálních dovedností, které napomáhají efektivní orientaci v sociálních vztazích, odpovědnosti za chování a uvědomění si důsledků jednání
- posilování komunikačních dovedností – zvyšování schopnosti řešit problémy, konflikty, adekvátní reakce na stres, neúspěch, kritiku
- vytváření pozitivního sociálního klimatu – pocitu důvěry, bez nadměrného tlaku na výkon, zařazení do skupiny, práce ve skupině vrstevníků, vytvoření atmosféry pohody a klidu, bez strachu a nejistoty
- formování postojů ke společensky akceptovaným hodnotám – pěstování právního vědomí, mravních a morálních hodnot, humanistické postoje apod.

5.7.2.2 Klíčové vyučovací oblasti jsou

- oblast přírodovědná
(např. biologie člověka, fyziologie, biologické účinky drog, chemické aspekty drog atd.)
- oblast zdravého životního stylu
(např. výchova ke zdraví, osobní a duševní hygieně, podmínky správné výživy, volný čas apod.)
- oblast společenskovední
(proces socializace jedince, užší a širší společenské prostředí, jedinec ve vzájemné interakci se sociálním prostředím apod.)
- oblast rodinné a občanské výchovy
(postavení rodiny ve společnosti, vedení domácnosti, správná výživa, zdravý vývoj a příprava na život, formy komunikace, zvyšování sociální kompetence dětí a mládeže, subjekty participující v oblasti prevence drog atd.)
- oblast sociálně právní
(právní aspekty drog, práva dítěte, význam a cíle reklamy apod.)
- oblast sociální patologie
(postoj společnosti ke zneužívání drog, delikventní chování, kriminalita, xenofobie, šikanování, rasismus apod.)

Preventivní témata jsou nejčastěji frekventována v následujících předmětech, rodinná výchova, občanská nauka, přírodověda, biologie, přírodověda, vlastivěda, český jazyk, prvouka, výtvarná výchova a výtvarné soutěže, tělesná výchova, základy společenských věd.

5.7.2.3 Znalostní kompetence žáků

1.– 3. ročník

- žáci dokáží pojmenovat zdravotní rizika spojená s kouřením, pitím alkoholu, užíváním drog, zneužíváním léků
- znají jednoduché způsoby odmítání návykových látek
- znají hodnotu zdraví a nevýhody špatného zdravotního stavu
- mají vědomosti jak udržovat zdraví a o zdravém životním stylu
- mají právní povědomí v oblasti sociálně patologických jevů

3.– 5. ročník

- žáci mají povědomí o zdraví jako základní lidské hodnotě
- znají činnosti, které jsou vhodné z hlediska zdraví zařadit do denního režimu, osvojují si zdravý životní styl
- podrobně znají zdravotní a sociální rizika návykových látek a argumenty ve prospěch zdraví
- znají zákony omezující kouření, požívání alkoholu a zákony týkající se užívání a šíření drog
- umí komunikovat se službami poskytujícími poradenskou pomoc
- umí pojmenovat základní mezilidské vztahy
- umí rozpoznat projevy lidské nesnášenlivosti
- ví na koho se obrátit v případě, že někdo ohrožuje nebo poškozuje jeho práva
- mají povědomost o tom, že každé jednání, které ohrožuje práva druhých (šíkání, násilí, zastrašování aj.), je protiprávní
- znají základní způsoby odmítání návykových látek ve styku s vrstevníky

5.7.2.4 Metody a formy, jakými budou dílčí aktivity řešeny

1.–5. ročník

- společné stanovení a zažití pravidel soužití mezi žáky a učiteli
- zvyšování zdravého sebevědomí žáků
- zkoumání a uvědomování si vlastní osobnosti
- vnímání individuálních odlišností dětí mezi sebou a přijímání těchto jevů
- nácvik vzájemné úcty, sebeúcty a důvěry
- rozvoj schopnosti diskutovat, komunikovat, řešit problémy a konflikty (například formou komunitního kruhu)
- rozvoj schopnosti klást otázky, umění vyjádřit svůj názor, umění říci „ne“
- navozování příznivého psychosociálního klimatu ve třídě
- osvojování a upevňování základních návyků v rámci ZŽS – hygiena, životospráva, sdělení základních informací z oblasti prevence experimentování s alkoholem a cigaretami
- základy etické a právní výchovy

- zaměření pozornosti na včasné odhalování specifických poruch učení nebo i jiných postižení
- všestranný rozvoj osobnosti žáka
- soustředěnost na včasné diagnostikování sociálně-patologických problémů ve třídních kolektivech
- důraz na spolupráci s rodiči
- široká nabídka volnočasových aktivit
- ekologická výchova
- návštěvy filmových a divadelních představení, koncertů, besed apod. Účast v soutěžích výtvarných, sportovních, zdravotnických, dopravních atd. jako v předchozích letech

5.7.2.5 Konkrétní aktivity podporující primární prevenci

- výchova k odpovědnosti za zdraví své i ostatních – vytváření eticky hodnotných postojů a způsobů chování
- akce zaměřené na zvyšování právního povědomí (využití nabídek různých druhů spolupráce s Policií ČR a městskou policií)
- zaměření pozornosti na projekty prevence drogových závislostí, konzumace alkoholu, vandalismu, rasismu, násilí, komerčního sexuálního zneužívání apod.
- na základně průzkumu zaměřeného na zneužívání návykových látek věnovat i nadále zvýšenou pozornost prevenci kouření. Po loňském rozsáhlém projektu pokračovat v osvětě v rámci hodin OV, RV, třídnických hodinách atd.
- dovednost volby správné životosprávy - poruchy příjmu potravy – mentální anorexie a bulimie (blok v rámci hodin RV, videoprojekce)
- přednášky, besedy a pořady věnované sexuální výchově a prevenci AIDS (absolvování vybraných pořadů dle nabídky na základě zkušeností s jejich úrovní z minulých let.)
- akce zaměřené na práci s národnostními menšinami směřující k potlačení rasismu a xenofobie
- zvyšování příznivého klimatu ve třídních kolektivech formou organizování výletů, exkurzí, ŠVP, lyžařského výcvikového kurzu atd.
- organizování akcí směřujících k oživení klimatu ve škole a zábavnou formou zpříjemnění školního prostředí (tematické dny, sportovní akce, víkendové výjezdy atd.)
- široká nabídka volnočasových aktivit
- účast v literárních, výtvarných, sportovních a jiných soutěžích
- ekologická výchova (návštěva spalovny odpadů, výukové programy v rámci přírodovědné stanice, zapojení do vyhlášených ekologických soutěží jako v min. letech, viz sběr plastových lahví a umělohmotných vršků apod.)
- Žakovská rada školy - Rozvíjí zodpovědnost žáků za širší společenství a vzájemné soužití. Je prostorem pro zapojení žáků do organizace školy. Pravidelná setkání umožňují kontinuální práci a prevenci problémů ve třídách.

5.7.2.6 Aktivity zaměřené na rodiče a veřejnost

- seznámení rodičů s MPP v rámci třídních schůzek
- nabídka konzultačních hodin třídních učitelů, výchovného poradce, školního metodika prevence
- nabídka propagačních materiálů o drogách
- seznámení rodičů s postupem školy v případě problémů žáků s drogami
- na schůzkách hovořit o nebezpečí drog zejména u starších žáků, kterým rodiče povolují účast na diskotékách

5.7.3 Základní škola Košťálov

Základní škola Košťálov je škola s 1. stupněm základní školy. Ve školním roce 2009/2010 se vyučuje v 1. – 5. Školu navštěvuje 71 žáků z Košťálova, Kundratice a Čikvásek. Ke škole patří školní jídelna a školní družina. Zřizovatelem školy je OÚ v Košťálově, který se o školu vzorně stará. Ke škole patří celkem rozlehlý pozemek. Část je využita jako okrasná zahrada, část využíváme jako školní pozemek a travnatá část za školou slouží jako hřiště. Děti zde tráví, pokud je vhodné počasí, polední přestávku a školní družina ho využívá k různým hrám.

V budově školy je společenská místnost, která se využívá při slavnostních akcích školy (zahájení školního roku, vystoupení dětí, divadelní představení a již mnoho let se zde uskutečňují výstavy obrazů zdejších malířů). Na výuku tělesné výchovy chodí žáci do místní sokolovny, která je postavena naproti škole. K výuce tělesné výchovy také využívají fotbalové a házenkářské hřiště a nový sportovní areál. Dále má škola velice dobře vybavenou počítačovou učebnu. Škola se zúčastnila projektu „Internet do škol“ a dostala 6 počítačů, server a tiskárnu od MŠMT. Budova školy je využívána i v odpoledních a večerních hodinách. Schází se zde děti na zájmové kroužky a nepovinné předměty a ve společenské místnosti probíhá i cvičení pro veřejnost (jóga, cvičení pro ženy, relaxační cvičení).

Škola pořádá exkurze, návštěvy divadelních představení, celou zimu jezdí žáci bruslit, škola spolupracuje s místní knihovnou, která připravuje besedy pro děti a s Okresní knihovnou v Semilech, která pořádá besedy o Vánocích, Velikonočních, Vynášení zimy apod..

Na škole je dyslektická asistentka, která se stará o problémové děti. Využívá i různé počítačové programy, kterými je škola vybavena. Úzce spolupracuje s PPP v Semilech. Škola se zaměřuje hlavně na vhodné využití volného času dětí. Mají širokou nabídku zájmových kroužků a nepovinných předmětů tj. kroužek výtvarný, hry na kytaru, sportovní, práce na PC, hry na flétnu, ruční práce, keramický, dramatický, kroužek anglického jazyka, zdravotní, dopravní. Učitelé všech tříd s dětmi otevřeně hovoří o škodlivosti drog a jiných návykových látek, čtou

různé články s touto tematikou a pouští dětem videokazety. Velkým přínosem je každoročně pořádaná beseda s MUDr. Vitem Šlechtou, který je v této problematice odborníkem.

5.7.4 ZŠ a MŠ Stružinec

Předností školy je především nízký počet žáků ve třídě a možnost častého aktivního zapojení žáka do výuky. S tím spojený individuální přístup k dítěti. Ve škole je rodinné prostředí, všichni se navzájem znají a učitelé mají vždy přehled o všech žácích. Tím je z větší části vyloučena šikana. Škola poskytuje mnoho školních a mimoškolních aktivit. Například výlety po ČR, návštěva divadel, muzeí, kin, koncertů. Dále kurzy plavání, bruslení, kurz výuky počítačů. A také různé akce spojené s dětmi z MŠ – Den dětí, Pálení čarodějnic, Bramborový den.

Další výhodou je blízkost přírody a její rychlá a bezproblémová dostupnost. V neposlední řadě je dobré vyzdvihnout, že žáci ze základní školy a děti z mateřské školy se často potkávají v budově školy a na společných akcích, což vytváří základ dobrých vztahů mezi dětmi, atmosféru bezpečí a tolerance.

V budově se v prvním patře nachází dvě třídy ZŠ a tělocvična. A v přízemí mateřská škola, kuchyň, jídelna a školní družina. Součástí velké zahrady jsou houpačky, kolotoč, pískoviště, prolézačky a skluzavka, kde za pěkného počasí tráví čas děti z mateřské školy a školní družiny. Škola je vybavena deseti počítači a trvale připojena na Internet.

Základní škola je organizovaná jako dvojtřídní a školu navštěvují žáci 1. až 4. ročníku. V současné době je ve škole 22 žáků. V jedné třídě jsou společně dva ročníky. Hlavním cílem je vytvořit kvalitní základ pro další vzdělávání a zajistit plynulý přechod na 2. stupeň základní školy.

5.8 VOLNOČASOVÉ AKTIVITY JAKO NÁSTROJ PREVENCE

Aktivity volného času lze rozdělit na několik rámcových oblastí:

1. Vzdělávací aktivity - jejich smyslem je rozpoznat a rozvíjet osobnostní vlohy a nadání vašeho dítěte. Mohou být zaměřeny hudebně, dramaticky, výtvarně, jazykově apod. Nejde přitom pouze o umělecké vzdělání, ale např. o získání dalších znalostí ve školních předmětech a oborech, ve kterých vaše dítě vyniká
2. Zájmové kroužky – zaměřují se na nejrůznější obory a některé z nich se do jisté míry shodují s první uvedenou kategorií. Od ní se odlišují zejména v tom, že kladou větší důraz na vyžití dětí a na jejich zájmy nežli na získávání učebních znalostí. Tyto zájmy se pohybují na široké stupnici od her, dobrodružných výletů a poznávání přírody až po uměleckou činnost

3. Sportovní aktivity – v nich se dítě rozvíjí nejen po pohybové stránce, ale získává také znalosti správné životosprávy a tak rozvíjí ducha i tělo
4. Všestranně zaměřené aktivity – spojují vždy dvě a více z výše uvedených činností a často kladou větší důraz na výchovu, soužití v kolektivu, sociální schopnosti a pobyt v přírodě (www.zkola.cz)

Mnohé aktivity podporují zdraví, tělesný vývoj a zdravý životní styl. Působí efektivně jako prevence sociálně patologických jevů.

Je pochopitelné, že v mnohých případech naráží požadavek efektivity a kvalitně využívaného volného času na bariéry, které ho více či méně zásadním způsobem omezují a neumožňují jeho prožívání v žádoucí míře.

Hlavní problémy v efektivitě a kvalitě využívání volného času T. Čech spatřuje:

- V rodině, která neplní dobře svou výchovnou funkci, nedokáže nebo neumí nabídnout efektivní využití volného času
- Ve finančních možnostech a sociálním zázemí rodiny
- V negativním vlivu sociální skupiny, etnika
- V tělesném, mentálním nebo sociálním handicapu
- V nedostatku volného času, nepřiměřených nárocích rodičů
- V pasivitě, nechuti a neschopnosti
- V nesprávném výběru aktivit aj.

6 Vlastní výzkum

6.1 CÍLE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ A HYPOTÉZY VÝZKUMU

- zmapování způsobu trávení volného času žáku prvního stupně ZŠ
- Zjištění zájmu o volnočasová zařízení v Lomnici nad Popelkou a okolí
- Posouzení vlivu volnočasových aktivit na chování žáku ve škole

Cílem výzkumu bylo zjistit informace, zda žáci využívají volnočasové aktivity, které jsou jim nabízeny. Dále je zjišťováno, co ve svém volném čase dělají nejčastěji, jaké mají zájmy a zda se jim dostatečně věnují rodiče nebo se zajímají co ve volném čase dělají. Cílem je také zjistit rozdíly mezi trávením volného času dětí ve městě a na vesnici. A také rozdíly v zájmech dívek a chlapců.

6.1.1 Popis zkoumaného souboru

Pro realizaci výzkumu jsem zvolila tři školy - dvě venkovské (jedna s větším počtem žáků a druhá malotřídní škola) a jedna městské. Testovaným článkem jsou žáci čtvrtých a pátých tříd ZŠ T. G. M Lomnice nad Popelkou velká škola v okrese Semily, ZŠ Košťálov vesnická velká škola a ZŠ Stružinec vesnická malotřídní škola.

Testováno bylo celkem **154 žáků čtvrtých a pátých tříd**. Z vesnických škol je to 43 žáků a z městské školy, která je školou největší v okrese bylo žáků 111. Dotazovaným bylo v rozmezí od deseti do dvanácti let. Pro výzkum jsem použila všech 154 dotazníků.

6.1.2 Metody výzkumu.

Ke zjištění údajů jsem zvolila **metodu dotazníku vlastní konstrukce** pro žáky čtvrtých a pátých tříd (viz. Příloha č. 3), kde jsem se zaměřila na to, jak tráví svůj volný čas. A rozhovor s rodiči, abych zjistila, jestli se zajímají o volný čas dětí, jestli s nimi volný čas tráví.

6.1.3 Sběr dat

Výzkum jsem prováděla ve čtvrtých a pátých třídách prvního stupně základní školy. Při spolupráci se školami jsem se nesetkala se žádnými problémy. Na všech školách mi umožnili přístup do tříd. Sama jsem tedy mohla předstoupit před žáky a sdělit jim moji prosbu a vysvětlit potřebné informace a cíl práce. Na počátku testování jsem žákům objasnila, jak mají dotazník vyplňovat, že by bylo dobré, aby pracovali samostatně a odpovídali pravdivě. Nezapomněla jsem se také zmínit, že nemusí mít strach o své soukromí, jelikož je dotazník anonymní. I přes toto upozornění se stalo a v jednom případě, že žáci s radostí dotazník podepsali.

Dotazník žáci vyplňovali přibližně deset až patnáct minut. Po celou tu dobu jsem děti pozorovala s jakým nadšením a zodpovědností dotazník vyplňují, byla jsem velice mile překvapena.

Učitele můj výzkum velice zajímal, tudíž mě žádali o výsledky po dokončení výzkumu. Na závěr proběhlo krátké diskutování nad některými z otázek, které byly v dotazníku.

6.1.4 Neformální rozhovor s rodiči

Při plánování a sestavování otázek pro rozhovor s rodiči bylo hlavním cílem zjistit, zda se zajímají o volný čas svých dětí, zda mají přehled o jejich mimoškolních aktivitách a zda tráví s dětmi dostatek volného času.

Předpokladem tohoto výzkumu bylo, že rodiče mají s nárůstem sociálně patologických jevů zájem a někdy až strach o své dítě a mají přesně určen režim, kterým se dítě řídí. Tento předpoklad, se splnil přibližně ze 70%. 30% rodičů ví, o aktivitách dítěte pouze částečně, nebo vůbec.

Při realizaci výzkumu jsem jednotlivé rodiče seznámila s tématem této diplomové práce. Vedla jsem s nimi individuální rozhovor při třídní schůzce. Byla navozena příjemná atmosféra, při níž rodiče ochotně spolupracovali a odpovídali na kladené otázky. Odpovědi postupně přešly ve volnou besedu.

Nejzajímavější beseda proběhla při otázce „Kolik volného času trávíte s Vašimi dětmi a jak?“. Naopak při otázce zda mají rodiče vždy přehled o tom, kde se jejich dítě nachází v době mimoškolního vyučování, bylo ve třídě ticho a bylo možné vidět rozpačité pohledy.

6.2 VYHODNOCENÍ ZJIŠTĚNÝCH SKUTEČNOSTÍ A SOUVISLOSTÍ

Otázka č. 1:

Seřaď hodnoty pro tebe důležité. Tím způsobem, že na prvním místě bude hodnota pro tebe nejdůležitější až po nejméně důležitou.

- rodina
- vzdělání
- láska
- přátelství
- zdraví
- peníze

Výsledky mě velice překvapili, už na prvním stupni ZŠ děti dokáží nad hodnotami života zamýšlet. 79 % žáků hodnotilo na prvním místě rodinu, dále pak přátelství, zdraví, lásku, vzdělání a nejméně odpovědí jsem zaznamenala u hodnoty peníze pouhá 3%. Jak u dětí v městě tak u dětí na vesnici, bylo hodnocení stejné. To samé i rozlišení dívky, chlapci.

Otázka č. 2:

Co děláš ve svém volném čase nejčastěji? (uved' 1 činnost)

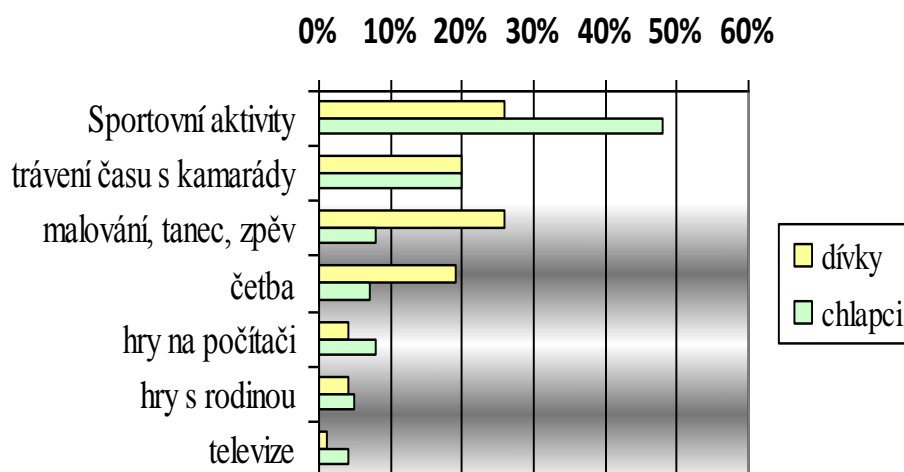
Tato otázka byla otevřená, ale omezená na jednu odpověď. Nejčastější odpověď 39% byla, že se děti účastní sportovně pohybových aktivit, jako je fotbal, hokej, jízda na kolečkových bruslích, jízda na kole, florbal, aerobic.

21% uvedlo, že tráví volný čas venku s kamarády, hrou v přírodě a na dětských hřištích. 17% dotazovaných odpovědělo, že rádi ve volném čase věnují výtvarně estetické činnosti, rádi zpívají, tančí a poslouchají hudbu. Velice mě překvapila s 13 procenty četba. V posledních letech zájem o knihovnu velice klesal. Proto paní knihovnice z městské knihovny vymyslela projekt jak děti upoutat knihou, aby děti opět začaly číst. Paní knihovnice chodí již k do mateřských školek převlečená za „Babču Alču“ a zábavnou cestou děti seznamuje s dětskou knihou vhodnou věku dítěte. Dále pak pokračuje na prvním stupni, kde děti seznamuje opět s dětskými knihami a dále s encyklopediemi. Očekávala jsem, že u dnešních dětí budou převažovat hry na počítači a sledování televize, byla jsem velice překvapena, že tyto aktivity stáli až na konci řady. Příkládám to k tomu, že v našem městě je velká spousta sportovních zařízení a klubů, o které mají děti zkoumané věkové kategorie zájem.

6.2.1 Volnočasové aktivity

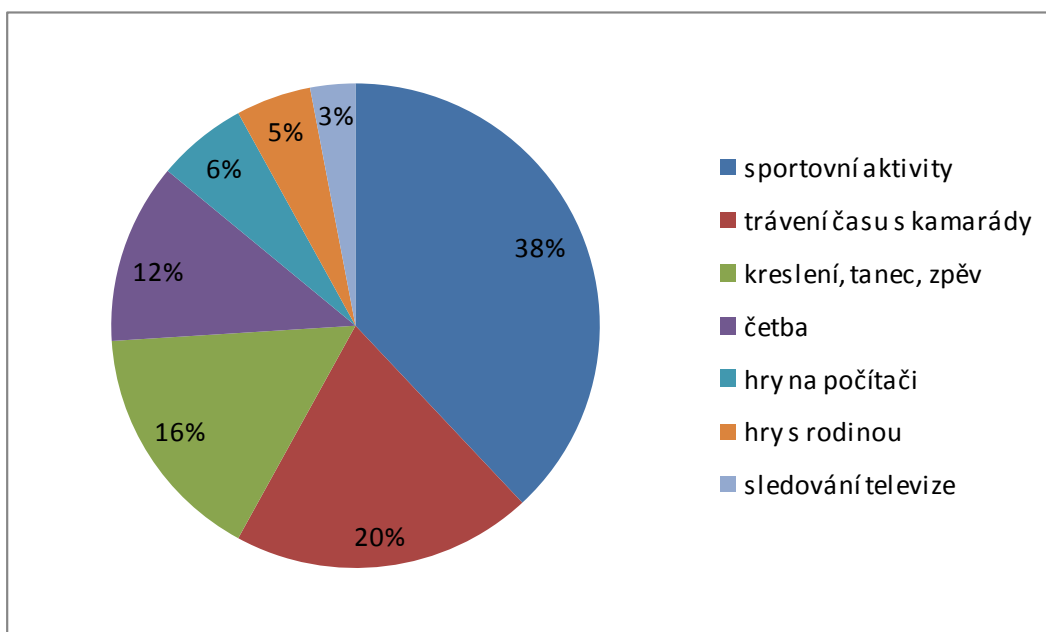
Graf č.1 ukazuje, že se nejčastější aktivity chlapců a dívek liší. Chlapci nejčastěji tráví volný čas sportovními aktivitami (35 %), dívek jen 15 %. Dívky svůj čas raději tráví tancem, malováním a zpěvem. Činnost na počítači se ve výzkumu objevila častěji u chlapců než u dívek.

Nejčastější volnočasové aktivity dle pohlaví

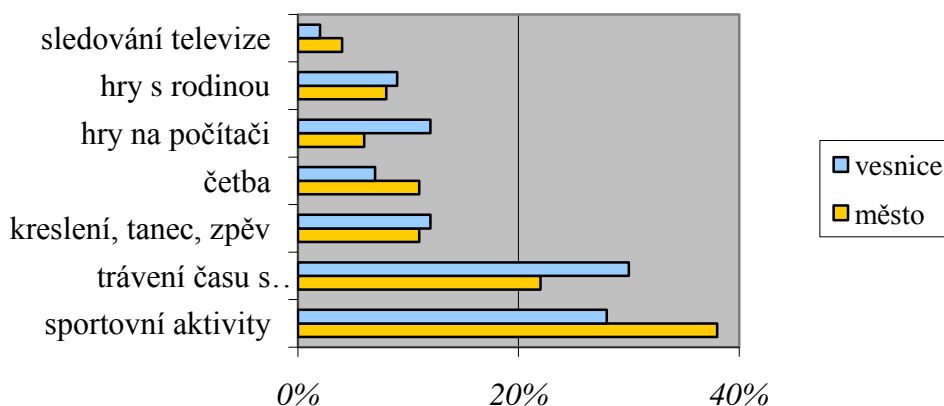
Graf 1

Nejčastější volnočasové aktivity dětí

Graf 2

Nejčastější volnočasové aktivity dle místa bydliště

Graf 3

6.2.2 Čas využitý pro své zájmy

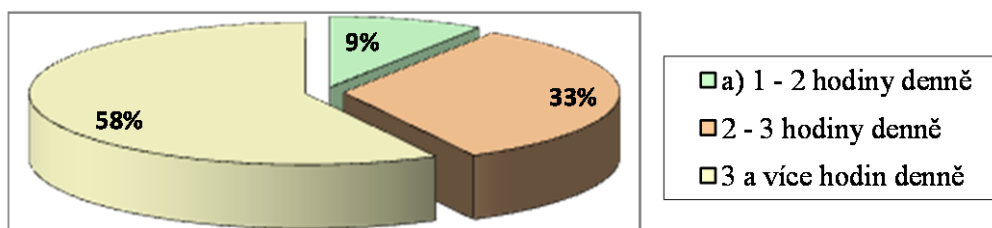
Otázka č.3

Kolik času máš denně pro své zájmy?

- a) 1 – 2 hodiny denně
- b) 2 – 3 hodiny denně
- c) 3 a více hodin denně

Tato otázka byla uzavřená a žáci si vybírali ze tří možností. V průměru vycházely odpovědi stejně jak podle pohlaví, tak na vesnici a ve městě. Naprostá většina dotazovaných 58 % uvedla možnost c), kdy mají pro sebe a své zájmy 3 a více hodin. 33 % žáků uvedla možnost b) 2-3 hodiny denně. Možnost a/ 1-2 hodiny uvedlo pouze 9 % žáků - viz. graf č.4

Čas, který mají žáci na své zájmy denně

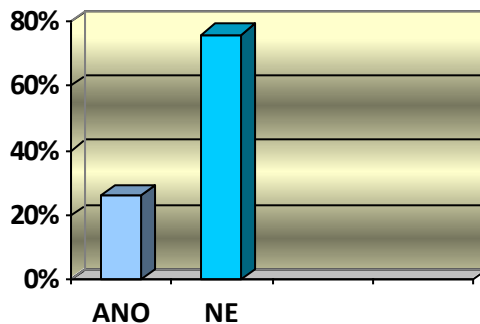
Graf 4

6.2.3 Dostatek času pro své zájmy

Otázka č.4

Myslíš, že máš na své zájmy dostatek času?

- a) Ano
- b) Ne

Graf 5

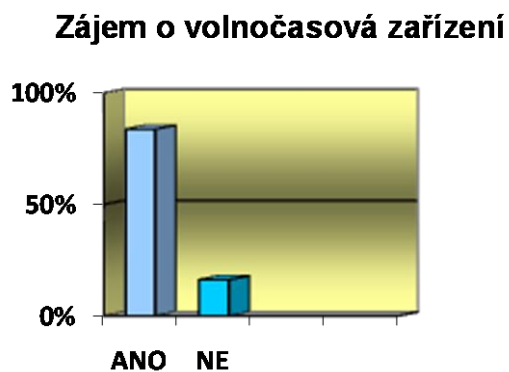
Na grafu č. 5 můžeme sledovat, že 76% žáků si myslí, že má dostatek volného času. 24% žáků uvedlo, že si myslí, že nemá dostatek volného času.

6.2.4 Kroužky ve volném čase

Otázka č.5

Navštěvuješ nějaký kroužek ve svém volném čase? Uveď jaký.

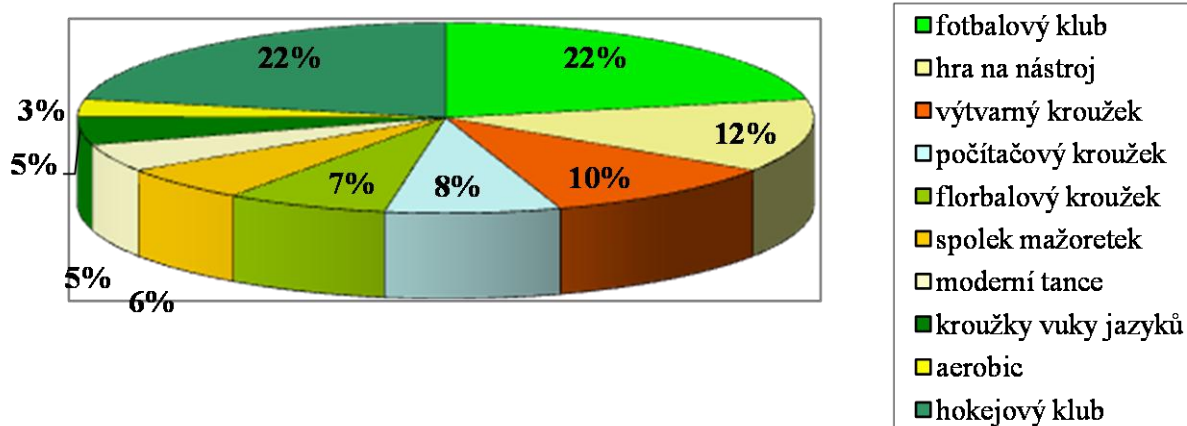
- a) Ano
- b) Ne

Graf 6

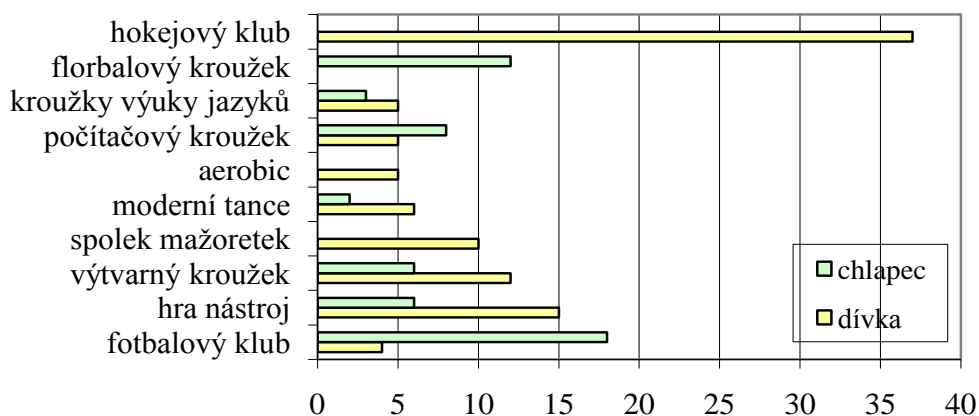
Jestliže žáci zatrhlí odpověď ano, na volný řádek vypsaly, které kroužky navštěvují. Žáci zmiňovali, že navštěvují hokejový klub, fotbalový klub, hru na nástroj (flétna, kytara, klavír), výtvarné kroužky, spolek Mažoretek, moderní tance, aerobik, počítačový kurz, kroužky výuky jazyků, florbalový kroužek. Nejčastěji jmenovaným, jak ve městě, tak na vesnici, byl hokejový klub 22 %, který má v Lomnici nad Popelkou dlouholetou tradici. Hned v závěsu, jak na vesnici tak ve městě, často zmiňovaný fotbalový klub 21%. Tyto aktivity jsou záležitostí chlapce, ale přesto jsem se dočkala, že 4 dívky ve městě navštěvují fotbalový klub. S 12% hra na nástroj a 11% výtvarný kroužek.

Navštěvované kroužky ve volném čase dětí

Graf 7

Navštěvované kroužky ve volném čase dětí dle pohlaví

Graf 7

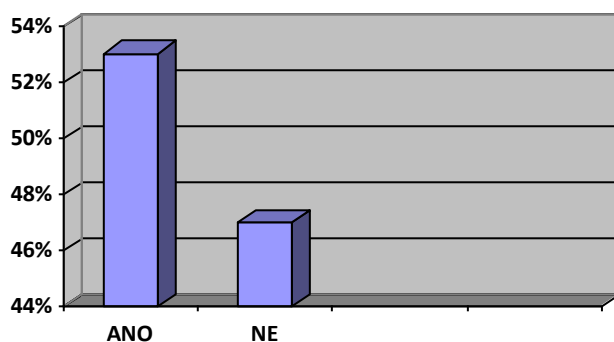
6.2.5 Návštěvy knihovny

Otázka č.6

Chodíš ve volném čase do knihovny?

- a) Ano
- b) Ne

Z grafu č. 9 vidíme, že knihovnu navštěvuje 53% všech dotazovaných žáků. Odpovědi jsou srovnatelné, ať se jedná o pohlaví nebo bydliště ve městě nebo na vesnici. Jelikož obě vesnice mají kvalitně vybavené knihovny a již zmiňovaná paní knihovnice chodí knihu prezentovat i do okolních vesnic.

Graf 9

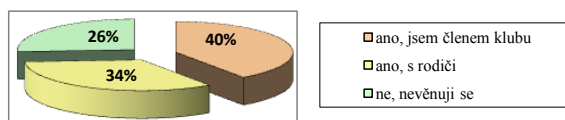
6.2.6 Sportování žáků

Otázka č.7

Věnujete se ve volném čase sportu?

- a) ano, jsem členem klubu (fotbal, florbal, hokej, lyžařský oddíl, aerobic...)
- b) ano, s rodiči
- c) ne, nevěnuji se sportu, nemám k němu vztah

Zájem o sport ve volném čase

Graf 10

6.2.7 Dostupnost sportovišť

Otázka č.8

Jsou ve vašem městě (na vesnici) dostupná jmenovaná sportovní zařízení?

	Město	Vesnice
a) zimní stadion	ANO	NE
b) sportovní hala	ANO	NE
c) fotbalový stadion	ANO	ANO
d) skokanský a lyžařský areál	ANO	NE
e) sokolovna	ANO	ANO

Tabulka 2

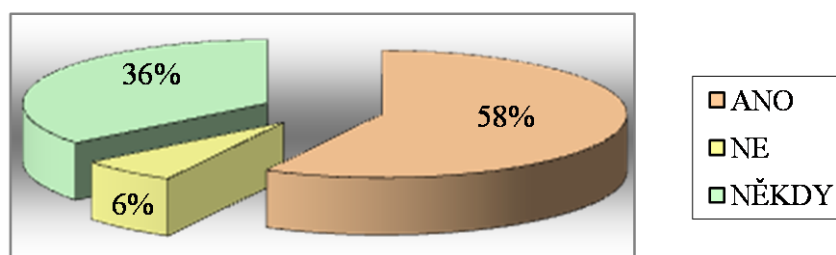
6.2.8 Trávení volného času s rodiči

Otázka č.9

Zajímají se tvé, rodiče co děláš ve volném čase?

Otázka byla uzavřená. 58 % žáků udávalo odpověď a) ano. Rodiče se ve většině případů zajímají o volný čas svých dětí. Pouze 6 % uvedlo, že se rodiče o jejich volný čas nezajímají. Někdy odpovědělo 35% dotazovaných.

Zájem rodičů o volný čas dítěte

Graf 11

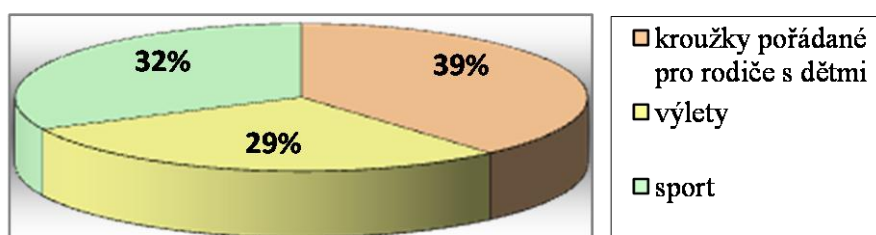
Otázka č.10

Jak trávíš volný čas s rodiči?

- f) chodím na kroužky pořádané pro rodiče a děti
- a) výlety- divadlo, kino
- b) sport
- c) netrávím s nimi čas

Z grafu číslo 12 je viditelné, že nejčastěji rodiče s dětmi navštěvují kroužky pořádané pro rodiče a děti. Díky činnosti Domu dětí a mládeže „Sluníčko“ mají rodiče s dětmi velkou škálu výběru zajímavých akcí, kroužků a činností. Z dotazníku vyšlo, že i děti z vesni dojíždí s rodiči na pořádané kroužky. Velké zastoupení 29 mají i výlety. Po vyplnění dotazníků jsme o této otázce s žáky debatovali a řešili jsme kam na výlety jezdí. Odpovědi byly rozmanité např. návštěva kina, divadla, hradů a zámků, hory, výlety k vodě atd.

Způsob trávení volného času s rodiči

Graf 12

7 Závěr

Cílem diplomové práce bylo zjistit, zda žáci efektivně využívají svůj volný čas, zjistit rozdíly trávení volného času na vesnici a ve městě, u chlapců a dívek. Tyto cíle byly splněny.

Žáci prvního stupně tráví většinou svůj čas efektivně, neboť mají největší zálibu ve sportovních aktivitách, kterých je v našem městě pro děti dostupných velká spousta. U chlapců se jedná především o sportovní aktivity jako je hokej, fotbal a florbal, u dívek o moderní tanec, aerobik, mažoretky, hru na nástroj a výtvarně estetickou činnost. Rozdíly v zájmech dětí na vesnici a ve městě nejsou veliké. Mohu konstatovat, že jsou téměř totožné.

Vyplynulo to i z odpovědi, která se v dotazníku objevovala velice často. „Nejčastěji trávím čas se svými kamarády venku.“ Tato odpověď je jasná, ale zajímalo mě, jak tento čas s kamarády tráví. Zda jej tráví aktivně sportem, hrami apod., aby nedocházelo k rozvoji sociálně patologických jevů.

Existuje velké množství různých organizací a středisek ve zkoumaném prostředí, které se zabývají volným časem dětí. Volnočasová činnosti probíhá pod vedením zkušených pedagogických pracovníků. Tato zařízení by mohla zabránit vzniku patologických jevů a nebo je alespoň zmírnit. Taková centra volného času je vhodné mít v každém městě i vesnici.

Problém nastává, pokud dítě pochází ze sociálně slabé rodiny. Rodinná výchova je základ, na které později, staví i škola. Jestliže rodina neposkytuje pozitivní příklad a zázemí, například jsou – li rodiče trvale či dlouhodobě nezaměstnaní, vede tato situace u dětí k frustraci či pocitu nestability. Tato situace je pak podhoubím pro vznik negativních jevů na dítě. Volnočasová zařízení, nejsou dostupná dětem ze sociálně slabých rodin nejen proto, že na ně nemají finance, ale též je důvodem i to že rodiče své děti nepodporují v zájmové činnosti a nezajímá je, co jejich děti ve volném čase dělají. V těchto rodinách pak u dětí častěji vznikají sociálně patologické jevy. Některé děti nezvládají situaci a k odstranění nebo alespoň zmírnění nevhodných projevů jejich chování a jednání potřebují i výchovná či diagnostická zařízení.

Jako příklad mohu uvést případ žáka, který nastal na malotřídní Základní škole ve Stružinci. Žák ze sociálně slabé rodiny chtěl napodobit svým chováním svého bratra, který byl umístěn v diagnostickém zařízení za zhářství a v nestřeženém okamžiku, kdy nebyl pod dohledem pedagoga, podpálil oděvy v šatně žáku. V současné době je umístěn v nápravném zařízení pro mladistvé. Problémem zůstává, že žák je s prostředím i prací v diagnostickém zařízení spokojen a hrozí, že se jeho chování bude po propuštění opakovat.

Doufám, že by tato práce mohla sloužit pedagogům v zařízeních, ve kterých byl průzkum prováděn jako pomůcka pro lepší řešení sociálně patologických jevů. Se souhlasem vedení školy může být zapůjčena i rodičům, u jejichž dětí bude podezření na sociálně patologické chování a jednání.

Literatura:

ATKINSON, R. L.: *Psychologie*. Praha : Portál, 2003. 752 s. ISBN 80-7178-640-3.

ČEPIČKA, J.: *Dětská psychiatrie pro speciální pedagogy*. Praha : SPN, 1981.

ČERMÁK, I.: *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. ISBN 80-902614-1-8

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z.: *Týrané, zneužívané a zanedbané dítě*. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5.

DUNOVSKÝ, J.: *Sociální pediatrie*. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-254-9

FISCHER, S. ŠKODA, J.: *Sociální patologie. Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1.vyd. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3

HARTL, P.: *Psychologický slovník*. Praha: Budka, 1993. ISBN 80-901549-0-5.

HELLER, J., PECINOVSKÁ, O.: *Závislost známá, neznámá*. Praha: Grada, 1996. ISBN 80-7169-277-8

HOFBAUER, B.: *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.

KOLÁŘ, M.: *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.

KOLÁŘ, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-409-5.

KRAUS, B.-POLÁČKOVÁ,V.: *Člověk, prostředí, výchova, K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

KYRIACOU, CH.: *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-945-3.

LORENZ, K.: *Takzvané zlo*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1098-X.

MAREŠOVÁ, A.: *Sociálně patologické jevy u mládeže a návrh opatření omezení jejich vzniku*. 1. vyd. Praha: Kufr, 1997. ISBN 80-86008-34-7.

MARHOUNOVÁ, J., NEŠPOR, K.: *Alkoholici, fetišci a gambleři*. Praha: Empatie, 2002. ISBN 80-901618-9-8.

MATOUŠEK, O. a kol.: *Práce s rizikovou mládeží*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-064-2

MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 1993. ISBN 80-901424-7-8

MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.

MRÁZOVÁ, E.: *Přehled faktorů ovlivňujících výchovu dítěte*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2002. ISBN 80-7044-419-3.

NAKONEČNÝ, M.: *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0592-7

NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0690-7.

NEŠPOR, K., CSÉMY,L.: *Léčba a prevence závislostí*. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum, 1996. ISBN 80-85121-52-2

- NEŠPOR, K., CSÉMY.: *Alkohol, drogy a vaše děti*. Praha: Sportpropag, 1997.
- NEŠPOR, K., PROVAZNIKOVA, H.: *Slovník prevence problémů působených návykovými látkami*. Praha: Fortuna, 1999. ISBN 80-7071-123-X
- NEŠPOR, K.: *Návykové chování a závislost*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-432-X
- PREKOPOVÁ, J.: *Malý Tyran*. Praha: Portál, 1993. ISBN 80-85282-56-9.
- PRESL, J.: *Drogová závislost*. Praha: Maxdorf, 1995. ISBN 80-85800-25-X.
- PRESL, J.: *Drogová závislost: Může být ohroženo i Vaše dítě?*. Praha: Maxdorf, 1994. ISBN 80-85800-18-7.
- ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D.: *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-512-2
- ŘÍČAN, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál 1995. ISBN 80-7178-049-9.
- SPOUSTA, V.: *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-1007-X.
- ŠVARCOVÁ, E., ČAPEK, R.: *Pro prevenci sociálně patologických jevů*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002. ISBN 80-7041-425-1.
- TRAIN, A.: *Nejčastější poruchy chování dětí*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-503-2.
- VAGNEROVA, M.: *Psychologie problémového dítěte školního věku*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-488-8.
- VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 2.vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-496-6.

Internetové zdroje

Http://www.celostnimedicina.cz: Informační server o zdraví [online]. 2004 [cit. 2009-04-13]. Dostupný z WWW: <<http://www.celostnimedicina.cz/kyber-sikana-novodoby-fenomen.htm>>.

Http:// cs.wikipedia.org: Žhářství [on-line] [cit. 2009-03-12]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Žhářství>>

Http:// cs.wikipedia.org: Agrese [on-line] [cit. 2009-03-12]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Agrese>

Http:// cs.wikipedia.org: Agrese [on-line] [cit. 2009-03-12]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Agrese#Teorie_vzniku_agrese>

Http://www.ostrovzl.cz: Středisko volného času Ostrov radosti [online]. 1999 [cit. 2009-04-13]. Dostupný z WWW: <<http://www.ostrovzl.cz/prevence/kriminalita-delikvence-vandalismus>>.

Http:// www.proximasociale.cz: Občanské sdružení Proxima Sociale [online]. 1995 [cit. 2009-04-13]. Dostupný z WWW: <<http://www.proximasociale.cz/o-proxime.php>>.

Http://www.lata.cz: Lata - Programy pro ohroženou mládež [online]. 1994 [cit. 2009-04-13]. Dostupný z WWW: <<http://www.lata.cz/14-kdo-jsme>>.

Http:// www.prevcentrum.cz: Občanské sdružení Prev- Centrum [on-line]. 1997 [cit.2009-03-10].Dostupný

z WWW: <<http://www.prevcentrum.cz/PPP/Default.aspx>>

Http://www.mvcr.cz: Ministerstvo Vnitra České Republiky [on-line]. [cit. 2009-01-25]. Dostupný z WWW: <http://www.mvcr.cz/statistiky/krimstat/2007/07_00vusc.xls>

Http://www.msmt.cz: Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních [on-line]. 2008 [cit. 2009-01-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/metodicky-pokyn-kprimarni-prevenci-socialne-patologickych-jevu-u-deti-a-mladeze>>.

Http://www.msmt.cz: Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy [on-line]. 2009 [cit. 2009-08-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/strategicke-a-koncepcni-dokumenty-cerven-2009>>

Http://www.skaut.cz: Junák – Svaz skautů a skautek ČR [online]. [cit.2009-05-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.skaut.cz/verejnost/skauting.php>>.

Přílohy:

Příloha č. 1

- **Hry zaměřené na zvýšení koncentrace a uvolnění**

Tyto hry se mnohou stát účinnou pomocí, budeme-li se chtít uvolnit a získat klid. Pomohou nám rovněž uvolnit naše síly a všemi smysly a celým tělem dosáhnout pozornosti a koncentrace. Posilují vnímání vlastních schopností a důvěru v druhé. Navíc podporují fantazii a tvořivost. Společným prožíváním a společnou radostí ze hry se zlepšuje harmonie a sociální klima každé skupiny lidí, ať už dětí nebo dospělých.

- **Hry snižující neklid a vzrušení:**

Hledání rodiny

Vedoucí hry musí před začátkem hry připravit kartičky se jmény rodin, alespoň tolik kolik je hráčů. Kartičky- Krátek, Pánek, Vánek nebo Novák, Volák, Polák, Sovák... . Pro každou rodinu mohou být připraveny tyto kartičky: otec, matka, dítě a pes. Každý hráč si vytáhne kartičku a na povel se začnou členové rodiny vyvolávat hlasitým voláním svého příjmení. Otec si sedne na židli, matka otcovi na klín, dítě si sedne na klín matce a pes si lehne k nohám. Když všichni ukončí smějí ještě „psi“ se štěkotem obejít čestné kolo.

Klíčník

Hráči sedí nebo stojí v kruhu. Jeden hráč chodí se svazkem klíčů uprostřed. Po chvíli podá jednomu spoluhráči ruku a chodí dva.....až vznikne delší had. První hráč upustí nepozorovaně klíče a všichni se musí snažit najít místo v kruhu. Hráč, který je poslední dostane svazek klíčů a hra začíná znovu.

- **Hry ke zklidnění a vnímání**

Kde teď právě jsem?

Někdo je poslán za dveře. Hráči se rozmístí libovolně po prostoru a představují nějakou scénu. Například čekání na autobus, návštěva výstavy, taneční bál..... . Scénu znázorňují gesty a bez zvuků. Přivolaný hráč hádá.

Osvobodit vězně

Hráči sedí v kruhu, v jehož středu stojí hlídač j jedním vězněm. Hlídač má zavázané oči vězeň je volně spoután. Hráči sedící po okraji kruhu se nyní musí snažit uvolnit věžňova pouta, aniž by to zpozoroval „slepý“ strážce.

- **Kimovy hry**

U Rendlů není něco v pořádku

Všichni hráči musí na chvíli opustit prostor. Vedoucí během jejich nepřítomnosti provede nějakou změnu. Hráče opět zavolá zpět a ten musí změnu najít.

Tajemný sáček

Do sáčku se dají menší předměty. Hráči sedí v kruhu a snaží se hmatem věci poznat.

- **Hry ke zvýšení pozornosti a k přemýšlení**

Cik – Cak

Všichni hráči až na jednoho utvoří kruh. Zbylý hráč se postaví před jednoho ze sedících hráčů a řekne „Cik“ oslovený musí okamžitě říci jméno svého souseda v pravo a nebo říci „Cak“. V tom případě musí říci jméno svého souseda vlevo. Když řekne „Cik – Cak“ vymění si hráči svá místa.

příloha č. 2

Informační leták pro rodiče

Jak ochránit své dítě před šikanou

Co je to šikanování? .

Za šikanování se považuje, když jeden nebo více spolužáků úmyslně, většinou opakovaně ubližuje druhým.

V počátku se to děje nenápadně, prostřednictvím různých legrácek a „testíků“ (strkání, nadávání, schovávání věcí...), případně odmítáním, přehlížením, zesměšňováním a pomlouváním. Později se otravování života obětí stupňuje a zdokonaluje. Nastupuje fyzické násilí (bití, krádeže a poškozování věcí) nebo kruté psychické násilí, někdy oboje dohromady.

Následky šikanování

Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem. Utrpení dětí je nepředstavitelné a jeho následky na těle i na duši mohou nést po celý svůj život.

Jak dítě zachránit?

Rodičům doporučujeme využít některou z alternativ podle toho, jak je konkrétní škola připravena šikanování řešit. Předpokladem, abyste to zvládli, je seznámit se s literaturou o tomto problému.

Koho kontaktovat

Obrátit se můžete především na pedagogicko-psychologickou poradnu, která má školu na starosti. Podle příslušného obvodu ji najdete v telefonním seznamu.

Od roku 2000 začala postupně rozvíjet činnost poradna Občanského sdružení proti šikaně, která je zaměřena speciálně na pomoc obětem šikanování a jejich rodičům. Podrobnější informace lze získat na kontaktní adrese Podbabská 17, 160 41 Praha 6, nebo na internetové adrese: <http://sweb.cz/sikana.os>

Příloha č. 3

Dotazník volnočasových aktivit pro žáky

Dobrý den milí žáčci,
jmenuji se Martina Pavelková a jsem studentkou Pedagogické fakulty TUL v Liberci. Ve své diplomové práci zjišťuji, jak tráví svůj volný čas žáci na 1. stupni ZŠ. Chtěla bych Vás poprosit o vyplnění tohoto dotazníku, výsledky mi pomohou při výzkumu. Dotazník je anonymní.

Děkuji moc za Vaši spolupráci.

Martina Pavelková

Otázka č. 1:

Seřaď hodnoty pro tebe důležité. Tím způsobem, že na prvním místě bude hodnota pro tebe nejdůležitější až po nejméně důležitou.

- rodina
- vzdělání
- láska
- přátelství
- zdraví
- peníze

Otázka č. 2:

Co děláš ve svém volném čase nejčastěji? (uved' 1 činnost)

Otázka č.3

Kolik času máš denně pro své zájmy?

- a) 1 – 2 hodiny denně
- b) 2 – 3 hodiny denně
- c) 3 a více hodin denně

Otázka č.4

Myslíš, že máš na své zájmy dostatek času?

- a) Ano
- b) Ne

Otázka č.5

Navštěvuješ nějaký kroužek ve svém volném čase? Uveď jaký.

- a)Ano**
- b)Ne**

Otázka č.6

Chodíš ve volném čase do knihovny?

- a)Ano**
- b)Ne**

Otázka č.7

Věnujete se ve volném čase sportu?

- a)ano, jsem členem klubu (fotbal, florbal, hokej, lyžařský oddíl, aerobic...)**
- b)ano, s rodiči**
- c)ne, nevěnuji se sportu, nemám k němu vztah**

Otázka č.8

Jsou ve vašem městě (na vesnici) dostupná jmenovaná sportovní zařízení?

- a)zimní stadion**
- b)sportovní hala**
- c)fotbalový stadion**
- d)skokanský a lyžařský areál**
- e)sokolovna**

Otázka č.9

Zajímají se tvé, rodiče co děláš ve volném čase?

Otázka č.10

Jak trávíš volný čas s rodiči?

Děkuji za vyplnění dotazníku.